

BELAPEIREREN LEXIKO GARBIA

Pello Agirre Sarasola

Laburpena*

Belapeirek, Zuberoako bikario jeneralak, euskara erraz eta argian idatzi zuen Catechima laburra (1696), lexikoa zainduz eta beharrezkoak iruditzen ez zitzaizkion maileguak baztertuz. Azterlan honek bi zati ditu. Lehen zatia luzea da eta hartan jaso dira, Zuberoan XVII eta XVIII. mendeetako testuetan obiko hitzak izanagatik, Belapeirek inoiz erabili ez zituen maileguak. Hiztegi itxurako bilduma bat da; Belapeirek inoiz hautatu ez zituen maileguak biltzeaz gain, autore horrek haien lekuan ezarri zituen euskal hitz zaharrak ematen ditu. Catechimaren bigarren atala Bossuet apezpikuaren frantsesezko katiximaren itzulpena da eta bi testuen alderaketak garbi erakusten du itzultzaileak mailegu asko “gaitzetsi” egin zituela. Esaterako, zuberotarrak nahi ükhen hautatu zuen desirer euskaratzeko; ez zen inoiz desiratu aditzaz baliatu, nahiz eta aditz hori Ipar Euskal Herriko testu gehienetan ageri den, garai hartan. Artikulu honen bigarren zatia laburra da eta hartan adierazten dut Belapeirek nola zubereratu zituen Materren dotrinatik hartutako paragrafoak. Lapurterazko testuko hainbat mailegu kendu zituen, idazle txukuna eta pitin bat garbizalea zelako.

Gako hitzak: *maileguak, lexiko hautapena, joera garbizalea, eliz hizkerako terminoak, itzulpenak, zubererazko testuak.*

Abstract

Belapeire, vicar general of Soule, wrote his catechism (Catechima laburra, 1696) in an affordable, clear Basque, with a carefully chosen vocabulary and without resorting to unnecessary loanwords. This article has two parts. The first, and longest one, is a collection of usual loanwords in Soule texts of seventeenth and eighteenth centuries that Belapeire declined to use. It is a supplement to my Belapeireren Hiztegia (lexicographical work, part of my PhD Thesis) and is a kind of dictionary of loanwords that the author did not use, including the best “Basque” solutions he adopted. The rejection of many loanwords is evident in the second half of the catechism, which is a translation of the celebrated Bishop Bossuet’s French catechism. For example, the Souletin author will write nahi ükhen to translate de-

---

* Nire doktore-tesiko bosgarren kapituluaren —alegia, Belapeireren Hiztegiaren— eranskina da, berez, artikulu hau. Andolin Eguzkitza izan nuen tesi zuzendaria eta eskerrak eman nahi dizkiot hemen, zoritzarrez herioak eraman badu ere. Eskerrak, orobat, G. Bilbaori *Edipa* pastorealeko forma guztien indizea usteagatik, Eusko Jaurlaritzako Hezk., Unib. eta Ikerketa Sailari, diru-laguntzagatik, eta J. Lakarra editoreari. Eta, bereziki, Mariani, eskuzabaltasun handia izan duelako nik lan egin bitartean.

sirer; *he will not use* *desiratu*, verb documented in almost all northern texts of that time. In the second part of the article, much shorter than the first, I analyze the Souletin adaptation of the paragraphs Belapeire took from Materre's Catechism: our writer, careful and slightly purist, rejected many loanwords of the Labourdin text.

Key words: *loanwords, lexical selection, purist trend, religious terms, translations, Souletin texts.*

0. Sarrera

Athanase Belapeirek, Sohütako erretore eta Zuberoako bikario jeneralak, *Catechima laburran* (1696) lurraldeko apaizei agintzen die dotrina igandero irakasteko eta hori *üskaraz* egiteko.¹ Erretoreei eta haien laguntzaileei, bikarioei, nekeza zaie lan hori, gizon behartsu eta ezjakin haietako gehienentzat jarduera berria delako. Belapeireren esanetan, batzuek *bekhan eta herabereki* —bakanki eta nagitasunez— azaltzen dute katixima eta gainerakoek ez dute *behinere aipatcen*. Bikario jeneralak aholkatzen die ikasgaia alde zuzenetik prestatzeko. Hala, beraiek ongi ikasiko dute eta gero herri-tarrei hobeki ulertaraziko, eta *uscaraz onsa ecin minçatciaren penac* ez ditu gogorik eta kemenik gabe utziko. Apaiz horiek euskaldunak dira, bai, baina, esan bezala, jardun hori aski berria da haientzat. Gainera, mendearen bukaera arte zuberotarrek ez dute izan dotrina libururik; Baionako elizbarrutian, aitzitik, aspaldi dauzkate.

Erlijioaren irakaspena arlo hagitz garrantzitsua zen garai hartan; bereziki, XVII. mendearen bigarren erdian, elizbarrutietako dotrina liburuxken erabilera ia Frantzia osora hedatu zenean. XVI. mendean, Trentoko kontzilioan zenbait dogma finkatu zituzten, protestanteen berrikuntzei aurre egiteko, eta katiximaren esparruan ziharduenak ez zuen, oro har, askatasun tarte handirik. Ez da harritzekoa, beraz, euskal elizgizonek maileguetara jotzea, batik bat kristau ikasbidearen kontzeptuak aipatu nahi zituztenean. Jokabide horrek ziurtasuna emango zien, fede katolikoaren egiak zuzen eta aldatu gabe azaltzen ari zirelako ziurtasuna. Belapeirek, esaterako, parrastaka hartu zituen erdaratik hitzak: *kontrizione, atrizione, karitate, bekhatü mortal, benial, orijinal, aktüal, indüljenzia, konfirmazione...* Izan ere, erlijio hitz berezi edo terminoen aurrean, idazle euskalduna lotuta zegoen, nola edo hala, eta gutxitan hasiko zen euskal ordainak asmatzen. Gehienbat bestelakoetan ikusiko da egile batek zer irizpide zituen maileguen auzian. Adibide batekin adieraziko dut. Sohütako erretoreak *Visitacionia* deitzen dio Ama Birjinaren festari, uztailaren 2ko jaiari; Mariak egin zuen ikustaldia aipatzean, aldiz, askeago dabil eta *Santa Elisabeten ikhoustia* edo *beré cosia saintaren ... ikhousten içana* izkiriatzen ahal du.

Belapeire maiz euskal hitz zaharrak erabiltzen (eta inoiz hitz horiei adiera berriak ematen) saiatu zen, maileguen bidea saihestuta. Batzuetan arrazoi estetikoek, hizkuntzarekiko leialtasunak eta antzeko indarrek bultzatuko zuten; esaterako, mailegu etxekotu eta errotuak baztertu zituenean. *Desiratu*, adibidez, behin eta berriro azaltzen da Iparraldeko tradizio osoan eta pentsatzekoa da hiztunek ere erabiliko zutela; hala ere, Belapeirek *nabi ükhen* idatzi zuen, beste aditz hori aintzat hartu gabe. *Proximo* ere as-

¹ Euskarari *Langage vulgaire dudit Pays de Soule* esan zion Arnaud François de Maytiek (in Tartas *Arima* xxii). Belapeireren katiximaren hasierako ordenantzan ere antzera deitzen zaio: *langue Basque, vulgaire du present país* (I 9).

paldiko hitza zen zuberera mintzatuan, Leizarragak “hurcoa, [Z] *proximoa*” bikotea eman baitzuen, “Çuberoaco Herrian vsançatan ez tiraden hitz bakoitz batzu hango ançora itzuliac” izenburu adierazgarria duen sailean. Beraz, XVI. mendearen bukaran kalbinista zuberotarrek behintzat —hau da, aitoren semeen etxeetakoek eta Zuberoan jaiotako artzain edo ministroek— usatuko zuten ele hori, haiek baitziren Itun Berriaren ondoren ezarritako hiztegiñoaren hartzaileak, herritarrek Biblia irakurri behar zutela irakasten zuen Erlijio Erreformatuaren baitan. Gero, XVIII. mendean, hitz arrunta izango da zubererazko testu katolikoetan, baina Sohütako erretoreak *khristi lagün* eta *lagün* aukeratu zituen.

Baina, bestalde, maileguak berri samarrak edo herri xehearen eguneroko mintzoan sartu gabeak zirenean, ulergarritasuna izan zitekeen haiek baztertzeo arrazoietako bat. Beharbada, horregatik kendu zituen Belapeirek *tratatzee* eta *presumitzee* Materreren testutik (ik. beheago 2). Izan ere, ez dugu ahaztu behar zuberotar gehientsuenak euskaldun elebakarrak zirela. Belapeirek, gainera, oso gogoan zuen fededunen ulermena, sarritan aipatzen baitu. Katixima *labur chahu* bat ondu du, jakite gabeen eta haurren adimena eta oroimena ez bortxatzeko (I 21). Eta erretoreei eta bikarioei gomendatzen die prediku labur eta errazak egiteko; esnea emateko eta ez janari bortitza (II 4-5). Orduko elizgizonen arrangura handietako bat zen leku orotan. Dena dela, gaur egun oso zaila da jakitea garai hartako hiztunentzat maileguen artean zein ziren arrotz eta ulergaitzak.

Zuberoako apaiz gazte batek euskaratutako katixima kritikatzan du Belapeirek: idazlan horretan (c. 1686) badaude *bai doctrinan*, *bai uscaran hitz gogor*, *baita houx ouste gabian eguin dutian hanitz* (I 21). Zer ote dira hitz gogorrak? Nekez ulertzen diren maileguak edo beharrik gabe erabilitako maileguak izan daitezke. Belapeirek, aldiz, bere liburua ahalaz *uscara ihian* eta *arguian* idatzi du: era erraz eta gardenean, denek ongi aditzeko moduan.

Athanase Belapeirek miresle ospetsua izan zuen ia bi mende geroago: Emmanuel Intxauspe. Kalonje hori ere pitin bat garbizalea izan zen. Badakigu, esate baterako, Maisterren liburua hartu eta “zuzenketak” egin zituela.² Bi *Imitacioniak* erkatuz gero, testuaren hasieran berean antzematen zaio egokitzaileari maileguak kentzen eta ordain jatorragoak bilatzen aritu dela. Lehen lerroetan *profitable* ezabatu du; gainera, *abisü*, *banitate*, *mesperetxü*, *arranküra* eta *ezpiritü* gaitzetsi eta horien ordeztu *aholkü*, *hüskeria*, *gütieste*, *antze* eta *gogo* jarri ditu, hurrenez hurren. Bada, Belapeirek ere antzera jokatu zuen Materreren testuarekin, artikulua honetan azalduko dudanez. Horrenbestez, ez da harritzekoa Intxauspek txit gustukoa izatea Belapeireren hizkera garbia. Hona zer esan zioen Bonaparteri gutun batean:

Pendant ma maladie et ma convalescence j'ai lu en entier le catéchisme souletin de Belapeyre, c'est un bien bon ouvrage. Je crois qu'il n'y a pas un seul livre basque ancien, qui puisse lui être comparé pour la pureté du langage. Le travail de Jacques de Maytie, ou le Catéchisme de Revol, est loin de pouvoir lui être comparé sous ce rapport (in Irigoien 1957: 195).

² Intxauspek hau dio bere *Imitacioniaz*: «j'entrepris l'année dernière une nouvelle édition de la traduction de l'imitation de Jésus-Christ en basque souletin. Après avoir commencé par des corrections sur le texte ancien [Maisterrena], j'en suis venu à écrire une nouvelle traduction; afin de rendre la phrase plus basque et l'intelligence du texte plus facile» (in Irigoien 1957: 253).

Lexikoa aztergai hartu eta Belapeireren idazkera garbi hori erakusten saiatuko naiz, oraingo honetan bi bide hartuta. Lehenik, zuberera zaharrea maiz samar azaltzen diren hainbat maileguri erreparatuko diet, bestek lasai-lasai erabiliagatik Belapeirek desegokitzat jo eta ez zituelako behin ere usatu. Bikario jeneralak, nolabait esateko, euskara mordoiloa baino nahiago zuen jatorra, eta sarri euskal hitz eta esapide txukunak hobetsi zituen, erdaratikoak saihesturik. Katiximaren bigarren zati osoa (II) itzulpena denez gero, maileguen bazterte hori agerian utziko dut sorburu testua —Bossuet apezpiku entzutetsuak frantsesez mamitua— eta xede testua elkarren ondoan jarrita. Bigarrenik, Materreren *Dotrina Christiana* liburutik zatitxoak hartu zituenean (ik. Agirre 1998b: 354), Sohütako erretoreak mailegu ugari gaitzetsi zuela ikusiko dugu.

Nire doktore-tesiko kapituluetakoa bat “Belapeireren Hiztegia” da (hemendik aitzina *BH*). Lan lexikografiko horren helburua izan zen katiximako hitz guztiak eta haien forma zein adiera guztiak biltzea. Katiximagleak erabilitako berbak jaso eta gero, baliatu ez zituenak aztertu nituen, eranskin batean. Gehigarri hura moldatu eta aberas-tearen emaitza da honako artikulua hau.³

1. Maileguak zubererazko testu zaharretan

Zubererazko literatura aztertzean, XVI eta XVII. mendeetako testu laburrak ere aintzat hartu ditut; hau da, beste euskalki edo hizkera batean —Belaren atsotitzen kasuan, beste hizkuntza batean— idatzitako liburuetan sartuta daudenak (ik. Agirre 2001b: 659). Hala, hemen interesatzen zaizkigun maileguetatik bat edo beste idoro dut Leizarragaren hitz zerrendan, *Onsako* hiru testu ttipietan eta *Arima Penitentaren...* inprimatzeko egokia dela baieztatzen duen oharrean.⁴ Baina, jakina, *Catechima laburra*ekin batera, beste lekuko hauek izan dira ene corpuseko aztergairik garrantzitsuenak:

- *Pronus* (c. 1676). Testu izengabe honen edizio kritikoan azaldu nuen behar-bada Belapeirek berak idatzi zuela (Agirre 1998a). Besteak beste, *Pronuseko* lexikoa eta *Catechima laburra*koa alderatu nituen, maileguen auzia aintzat hartuta (ik. 34-39).
- *CatOlo: Catechima Oloroeco diocezaren cerbutchuco ecinago Illustrate eta ohoragarry Messire Joseph de Revol hanco apezcupiaren manuz eguina* (1706). Jacques de Maytie frantsesetik itzulitako lana da (ik. Agirre 2001b: 660-661).
- *OthoiCant: Othoitce eta cantica espiritualac Çubero herrico* (1734).
- *CatOlo2: Catechisma Oloroeco diocesaren cerbutchuco Joseph de Revol hanco Apphezcupiaz eguina, emendatia eta berris imprimatia François de Revol Oloroeco Apezcupiaren manuz* (1759 baino lehenagokoa). Vinson 44.c.d. edizioa da (lehen ed. 1743 ingurukoa dugu). Eskuliburu hau frantsesez, euskaraz eta biarnesez argitaratu zen, eta zubererazko testua itzulpena da (ik. Agirre 1998b: 349 eta 2001b: 661).

³ Artikulu hau 2002an argitaratu beharrekoa zen (eta, gainera, lan honen lehen idatzaldia tesian dago eta, hortaz, 1996koa da).

⁴ Bonnecase —Mauleko erretorea— eta aita Nicephore kaputxinoa dira oharraren sinatzaileak (*Arima* xxi). xx. orrialdean testu hori bera dator, frantsesez; zubererazkoak itzulpena dirudi.

- Martin Maister, *Jesu-Kristen Imitacionia Çuberouaco uscarala, herri beraurtaco apheç bateç, bere Jaun apheçcupiaren baimentouareki utçulia* (1757).⁵
- *IganPr: Iganteçtaco Pronoua, eta hilen pronoua* (c. 1757). Liburuxka honetako “Hilen Pronoua” (17-18) hitzez hitz *Pronusetik* hartu zuen egileak. *IganPr* testuaren izkiriatazail ezezagunak eta Maisterrek anitzetan egiten dute bat idazmoldeak eta aldaera lexikoak hautatzerakoan.
- Ress: P. Ressegue, *Sacramentu-Saintiaren aurhidegouaco maniac eta chediac. Esquiulaco parropia eličan, ... Oleronco Jaun Appheçcupiaren manu eta baymentieki. Franceseti, Uscarala utçulia, Aurhidegouaren manuz, P. Ressegue bestela Mercy, Aurhidegouaco Prioreaz edo guehienaz* (1758).
- Alexis Mercy, *Andere Dona Maria Scapularicouaren Confrariaco, Bulla, Decreta, Statutac, eta Maniac edo Chediac...* (1780). Frantsesetik iraulia hau ere.

Eskiulako bi haurridego edo kofradiaren araudiak dira azken bi liburuak. Zaharrena Resseguek euskaratu zuen, “bestela Mercy” deituak. Deitura horrek ez gaitu nahasi behar. *OEH*-ren bibliografian (ik. Mercy) bateratu egin dituzte, baina bi autore dira horiek. Mauleko Larrieu doktoreak bi pertsona horien arteko harremana argitu du: P. Ressegue delako hori Alexis Mercyren arreba zaharrenarekin ezkondu zen eta, oinordekoarekin uztartzean, abizen berria bereganatu zuen (Vinson-Urquijo 1984: 424). Nire azterlan honek ere bi lexiko (eta bi idazkera) ezberdin agertuko ditu: Alexis Mercyk mailegu askoz gehiago erabiltzen ditu (*-ble* izenondoak, *-zione* izenak, etab.) eta dardarkariz hasitako forma gehiago du.

Beraz, zortzi idazki horietatik gehienak itzulpenak dira, eta, ikusiko dugun legez, itzul-lanak mailegu anitz erabiltzera eroan ditu zubereratzaille horietako batzuk. *CatOlo2* eta Maisterren testua kenduta, gainerakoak euskarri informatikoan ditut, eta, horri esker, testuetako formen zerrenda lortu dut. Edonola ere, aipatutako bi lekuko horiek ere miatu ditut: François de Revolen katixima eta *Imitacioniaren* hasiera (i-xxii eta I-77) arretaz irakurri ditut, mailegu bila. Eta Maisterren lexikoa ezagutzeko, *OEH*-ren liburukiak (lehen hamahiruak, *A-Peb*) lagun onak gertatu zaizkit, horietan *Imitacionia*-ren erdia (I. liburua eta III. liburua) erabat bereganatu eta zehazki deskribatu dutelako; gainera, idazle horri buruzko informazio gehiago behar izan dudanean, *OEH*-ren egoitzara joan eta konkordantzia tankerako adibide zerrendak —nolabait esan, hiztegi horren lehengaiak— lasai ikusteko aukera eman didate.

Belapeireren Hiztegia bururatu ondoan —hortaz, katiximako hitz altxorra aski ongi ezagutu eta gero— corpuseko liburuak irakurtzeari ekin diot, Belapeirek erabilia gabeko maileguak biltzearren. Forma zerrenden laguntzarekin, maiztasun handienekoak berezi ditut. Eta gero hiztegi baten tankera eman diot mailegu bilduma honi. Nolanahi ere, ez ditut lexikografiako lan batean bezala irizpide eta arau zorrotzak ezarri eta salbuespenik gabe bete. Hiztegiak baino nasaiago aritu naiz. Hitzek, esaterako, ez dute oro har alboan kategoria gramatikala: bi erabilera (edo gehiago) berezi beharra dagoenean ipini dira gehienbat kategoriak; bestela, normalean ez. Halaber, ez zait beharrezkoa iruditu definizioa beti paratzea. Baina, agertzen denean, sinoni-

---

⁵ Testu honetako adibideak eta esaldiak aipatzean, *libria*, *kapitulia* eta kapitulu zatiaren zenbakia adierazi beharrean, orrialde zenbakia eman dut. Intxauspereen egokitzapeneko hitzak eta esaldiak parentesi artean horien alboan jarri ditudanean, ez dut inolako zenbakirik eman.

mikoa da, jakina: definizioa eratzen duen hitzak edo hitz multzoak sarrera buruaren funtzio sintaktiko bera izan dezake perpaus batean esanahia batere aldatu gabe. Gainera, parentesi zuzenak jarri ditut, berez ez definizioari baizik eta haren inguruari dagozkion elementuak emateko; alegia, testuetan, definitutako hitzarekin batera azaltzen diren ohiko elementuak seinatzeko. *Fidel* hitzaren lehen adiera, esaterako, hau da: “1. *izond.* [Pertsona] leiala”. Bigarrena, berriz: “2. *iz.* Elizak agindu bezala bizi den katoliko zintzoa”. Esanahien hurrenkera maiztasunaren arabera da.

Berbak familiaka daude antolatuta. Bestalde, sarrera edo artikulua iruzkinean, Belapeirek —ahal dela testuinguru berdintsuetan— erabili dituen sinonimoak edo parekoak eman ditut. Horretan asko lagundu dit Sohütako erretoreak Bossueten idazkia nola zubereratu zuen ikusteak: jatorrizko testuak agerrarazi du zuberotarrak itzul-lanean mailegu hau eta hura saihestu zituela, eta, bide batez, zer ordain hautatu zuen jakin dut. Frantsesezko esaldiak eta haien itzulpena ematean, / ikurraren bidez berezi ditut Belapeireren ordainak, hau da, itzultzeko era eta irtenbide desberdinak.

Sarrera bakoitzak oinaldeko oharra du, eta hark esaten du Belako Zaldunak (BZ), Gèzek eta Larrasquetek hiztegiatan delako hitza jaso ote zuten. Gainera, idazki berrieta agerraldiak ematen ditu: *Edipa* pastoralekoak (hauek zehazki, Gidor Bilbaok testuaren transkripzioa eta formen zerrenda eskuratu zizkidalako), *OEH*-k dakartzanak (Etxahun, Intxauspe eta beste egile batzuenak)⁶ eta neuk idorotako besteren bat.

Atal luze honetan, *-ble* atzizkiko izenondoak jorratuko ditugu, lehenik (1.1). Bigarrenik, hainbat mailegu aztertuko (1.2). Hirugarrenik, dardarkariz hasten diren formak bilduko ditut (1.3). Eta, azkenik, *-zione* atzizkia duten izenak (1.4).

1.1. *-ble* atzizkiko izenondoak⁷

Belapeirek ez du sail honetako mailegurik. *Adorable* / *adoragarri* bikotean,⁸ konparazio baterako, bigarren izenondoa hautatu zuen Bossueten *adorable* itzultzean (II 18), nahiz eta lehena aski arrunta izan zubereran: *OEH*-n *adorable* sarrerako sei adibideak euskalki horretakoak dira. *Pronus* liburuñoan ere ez dago atzizki horren agerraldirik, baina corpuseko gainerako idazkietan azaltzen da, bai (erraztearren, hiztzoia emango dut, egungo grafian paratuta):

Conget eta Jauregiberri: *profeitable* (*Onsa* 7). CatOlo: *agradable* (64), *arraZonable* (68), *konsiderable* (81), *posible* (48, 66, 104, 108). OthoiCant: *abominable* (21, 22), *adorable* (25, 67), *agradable* (12), *miSerable* (23, 45, 69, 80, 81), *noble* (36, 100), *orrible* (21, 21, 23, 43), *posible* (74), *terrible* (43, 74, 77, 78, 78, 94). CatOlo2: *ado-*

⁶ Testu batzuk behin eta birritan aipatuko ditudanez, hona izenburuak eta urteak. Egia: Jusef Egiategi, *Lehen liburria edo filosofo Huskaldunaren Ekbeia* (1785). *Xarlem: La tragédie du Charlemagne*. Etch: Etxahun (1786-1862), *L'oeuvre poétique de Pierre Topet-Etchahun*. *UskLiB: Uskara Libru berria* (c. 1837). *CatS: Catichima edo Fedia Laburki* (c. 1872), d'Astrosen katiximaren zubererazko bertsioa. Ip *Imit: Jesu-Kristen imitacionia Çuberouco uscaralat utzulia* (1883); *Hil: Maria Birjinarren hilabetia* (1894).

⁷ Sail honetan elkarrekin daude jatorri eta tankera ezberdineko izenondoak: *agradable*, esaterako, erromantzean sortu zen, aditzari *-ble* erantsita; *noble*, berriz, erromantzeak latinetik hartu zuen osorik (*nobilis*).

⁸ *Adorable*: ik. atal honetako bilketan *OthoiCant*, *CatOlo2*, Maister eta Mercy. *Adoragarri*, berriz, honako lekuko hauetan dago: *OthoiCant* 24, 29, *Ress* 49, *Mercy* 23 (eta Gèze). Beraz, testu batzuek bi hitzak dituzte (*UskLiB* idazkiak ere bai, *OEH*-n ikusten den legez).

vable (10), *agradable* (64), *konsiderable* (80), *posible* (54, 65, 105), etab. Maister: *adorable* (xvii), *laidable* (55), *miSerable* (60, 62, 63, 72, 74), *profeitable* (vi, 1, 5), etab. IganPr: *posible* (7). Ressegue: *noble* (9). Mercy: <*adoratblia*> (3), *agradable* (4), *kapable* (22, 29), *konbenable* (31), *konsiderable* (41, 42), *miSerable* (3), *noble* (10), *posible* (17). Maister: *profeitableki* (43).⁹

1.2. Belapeirek erabili ez zituen maileguak

Gorago esan bezala, atal honi hiztegi itxura eman diot. *Catechima laburran* agertzen ez diren hainbat mailegu aztertu ditut, bi multzotan banatuta. Lehen multzoan (1.2.1) mailegu zabalduenak (eta horien familiakoak) bildu ditut: corpuseko zortzi testuetan nahiz zazpitan daudenak, edo, seitan egonik, usu erabiliak. Bigarrenean (1.2.2) agerraldi gutxiagoko beste batzuk. Maileguez idazkietan duten indarra eta hedadura deskribatzearekin batera, Belapeirek “haien lekuan” ezarritakoak ekarri ditut.

Nire corpuseko autore eta idazlanetatik, *OEH*-k *Pronus*, Maister (I eta III) eta Mercy bereganatu ditu, Belapeirez gain; gainerakoak edo ez ditu bere corpusean sartu edo ia inoiz ez ditu aipatzen. Nolanahi ere, *OEH* tresna bikaina da, besteak beste, inguru zabala ezagutzeko, Iparraldeko tradizio osoari buruzko informazio joria baitu. Eta Belapeireren jarduna ulertzeko, baitezpadakoa da eskuera izan zituen idazkien berri izatea. Hiztegi horretan egiaztatu dut Belapeireren aurreko idazleek, Ipar Euskal Herrian, etengabe hartu zituztela nire lehen multzoko mailegu ia denak: *desir* eta *desira*, *errendatu*, *exenplu*, *falta*, *fidel*, *juntatu*, *kausa*, *moien* eta *moian*, *obligatu*, *obligazione*, *ofensatu*, *orazione* eta *orazino*, eta *sokorritu*. Gutxixeago —baina maiz aski— erabili zituzten *junto*, *kausatu*, *komunione* eta *sokorri*. Aitzitik, *OEH*-ko datuen arabera, *komuniatu* bakarrik Pouvreauk usatu zuen, *Catechima laburra* argitaratu baino lehenago. Eta *juntotasun* euskal literaturan oso bazterrekoa da, *OEH*-n ez baitu sarerrarik. Azkenik, *proximo* ez dute ia inoiz aukeratu lapurtarrek eta baxenabartarrek, ez atzo ez gaur: Iparraldean zuberotarren hitza da hori. Hala, Leizarragak Itun Berriaren hiztegiñoan dio zubereraz ez dutela *hurko* esaten, *proximo* baizik.

1.2.1. Corpuseko testuetan zabalduenak

DeSir, *deSiratü*, *deSira* erazi, *deSiragarri*, *deSirkünte*¹⁰

DeSir: CatOlo 69, 100 *Behar dugu desir handibat ukhen goure arimen khorpitz saintiaz haztez*, 101, 102, 102, 103, 106. OthoiCant 13, 27, 30 *çoureki juntatceco edo*

⁹ *Edipan* izenondo hauek ditugu: *agradable* (bi agerraldi), *miSerable* (lau), *orrible* (sei), *posible* (hamar), *sensible* (hiru), *terrible* (bat). *San Julian* pastoralean (1770; A. Loidi, *ASJU* 38: 1, 2004) sail narao dago: *agradable* (8), *beritable* (173), *inebitable* (37), *inkapable* (02), *inposible* (58), *kapable* (40), *miSerable* (070), *penetrable* (429), *posible* (13), *sürmontable* (389)... Gèzek ez ditu hiztegian halako asko: *kapable*, *miserable*, *noble*... Intxauspek, *Imitacionia* egokitzean, kendu egin zituen Maisterren testukoak: Mst 55 *Gaiça laidable bat da* (Ip *onhexgarri da*), 60 *khörpitz miserable* (*kh. tzar*), 62 *bicitce miserable* (*b. esteyari*), 63 *miserabliac* (*esteyariac*), 72 *ecinago miserable* [*iz*] (*dohacabia*), 1 *houn eta profeitable diren abisiac* (*houn diren aholkiac*), 5 *eçpeita profeitable* (*eçpeitu profeturic*).

¹⁰ Gèze *desiratü*, *desiragarri*; Lrq *deSir*, *deSiratü*; Chaho *deSirkünte*. *Edipa*: *deSiratü* (sei agerraldi). *OEH*, *deSiratü*: *Xarlem* 84, *Etch* 140, *CatS* 7. *OEH*, *deSir*: *Xarlem* 1090, *UskLiB* 52, *CatS* 99, *Etch* 276. Cf. BZ «souhaiter deseatu».

unitceco desir borthitzbat, 63, 65, 75, 82, 84, 101. *CatOlo2* 68, 74, 98, 98, 100, 100, 101, 103. Maister xxii, 4 *araguiaren desirer jarraikiten direnec*, 16, 46, 63, 69. *Ress* 46. *Mercy* 20, 22, 41, 42.

DeStratü: *CatOlo* 6, 37 *Behardugu hanitz desiratu eta galthatu Spiritu Saintia*, 56, 67, 75, 75, 108. *OthoiCant* 27, 30, 30, 31, 34 *desiratcen çutut ene azken urhen-cia beçala*, 48, 81, 83. *CatOlo2* 7, 21, 21, 23, 23, 41, 67, 74, 74, 105. Maister iii, vii, 3, 4 *Guiçon oroc naturalki jakitia desiratcen die*, 9, 16, 16, 18, 20, 23, 29, 37, 37, 44, etab. *IganPr* 10. *Ress* 5, 52. *Mercy* 3, 17. *DeSira erazi*: Maister xv. *DeSiragarri*: *OthoiCant* 63, 79. *DeSirkünte*: Maister xii, xvi, 5, 24, 35, 67.

- *OEH*-k dioenez, *desiratu* oso errotuta dago Iparraldean: “Propio de la tradición septentrional; se documenta en prácticamente todos los autores (salvo, al parecer, Duhalde) hasta la 2.ª mitad del s. XIX”. Nolanahi ere, Duhalde bezala, Belapeire eta *Pronus* ere salbuespenak dira. Bederatzigarren manamendua *Aragi(a)zko obra onhets eztezala, ezkonzez baizi(k)* da zubereraren bi lekuko horietan (Bp I 47, 104 eta *Pronus* 14). Gainerakoetan, haatik, debeku hori *Aragi(a)zko obra desira eztezala* da (*CatOlo* 6, *CatOlo2* 7, *IganPr* 10, *CatS* 7). Manamendu berean, *Materrek* (8) eta *CatLav* lapurterazko dotrinak ere (126) *desira* dute: *Ber(t)ceren senharric edo emazteric desira ezteçagula*.

Bossueten *desirer* Belapeirek *nahi* (*ükhen*) itzuli du. “A desirer Jesus-Christ” *Jesus-Christen nahi ukheitia* (II 16). “A ne desirer pas la vie” *Eztugula sobera behar nahi lurreco bicia* (II 106). “Que devons-nous donc desirer?” *Cer beraz nahitceco dugu?* (II 106). / “L’Eglise s’occupe de la venuë desirée de Nostre Seigneur” *Eliça orbitcen baita Jesus Jaun ugurukiaren mundu hontara gitiaz* (II 14).

Bossueten *desir* Belapeirek *nahi, sü* eta *gogo* euskaratu du. “Retrancher les mauvais desirs” *Nahi gaistoan mouztia* (II 23). “Et quand nous ne répondons pas à son desir?” *Eta haren nahiari jarraikiten ezkirenian?* (II 49). / “Un grande desir de recevoir Nostre-Seigneur” *Su gori bateki Jesus Jauna harturic* (II 20). “Un desir ardent de nostre salut” *Gouré salvatceco su handi bat ciala* (II 49). / “... que le moindre desir impur” ... *ecziz gogo theyuric ukhen* (II 100).

Enplegatü¹¹

1. du *ad*. Erabili. *CatOlo* 8 *Ene gincoa, esker deričut eman deytacıun hazcurriaz, eman içadaçu haren onsa emplegatceco gracia*. *OthoiCant* 19 *hambat bonki çoure ganic errecebitu ondouan, ezpeitutu emplegatu çoure offensatceco baici*. *CatOlo2* 9. Maister xvii. *Ress* 48. ■ *Egüna, thenpora... emplegatü*. *CatOlo* 65 *gincoaren cerbutchian egun haren* [igantiaren] *emplegatcera*. *CatOlo2* 65. Maister ix, 43, 69. *IganPr* 1. *Mercy* 27 *emplegatçen ahal dukeye oren boura, chapelet baten erraitez*, 28. ■ *Ress* 29 [Kargüdünek] *çariren duie Aurhidegoaco liburian gaiça hartien eta emplegatien edo igorrien goragoa*. 2. da *ad*. [Zerbaitetan] saiatu, ahalegindu. *OthoiCant* 13 *ene Gincoüaren ama, emplega cite enegatic haren eretcian, eta ukhen eraci çadaçu ... gracia*.

- Belapeireren aurreko idazle askok erabili zuten: Etxepare, Leizarraga, Materre, Z. Etxeberri, Haranburu, Axular, Oihenart, Pouvreau, Argaignarats, Tartas, Gaste-luzar... (ik. *OEH*). Hara nola itzuli zuten Sohütakoak Bossueten *employer*. “En aimant

¹¹ Gèze ‘employer’. *Edipa* (zazpi agerraldi). *OEH* ‘1 emplear, usar’: Egiaz 158, Etch 524; hiztegi honen arabera, XIX. mendearen hasieratik aurrera *enplegi* agertzen da inoiz zubereraz (Ip *Hil* 41); Larrasquetek aldaera hori jaso zuten (‘1 employer’, ‘2 vendre’).

les pauvres, en méprisant les vaines parures, & employant a aider les pauvres l'argent qu'on y met" *Maithatcez gente beharrac, eta ez gaiçac eçar auherretan, lehenago hourac eman eztiener* (II 20). / "Que faut-il faire pour sanctifier ce jour, & le consacrer à Dieu? L'employer à de bonnes oeuvres" ... *Hontan eguin obra honac* (II 10), cf. 1. adieran *egüna enplegatü* azpiatala.

*Errendatü*¹²

1. du *ad.* Eman; [hartutakoa] itzuli. Pronus 2. CatOlo 107 [Oliadürak] *errendatcen deycu khorpitzaren ossagarria*. CatOlo2 52 *ez eguruki hilceco orena ... besteren hounaren errendatceco* [orij. *errendatceco*], 92 *honaren eta ohoariaren hari* [proximoari] *errendatcez idoki bay[teri]tçogu*, 104. Mercy 11, 35 *Confraria assestituren da ... cerbutchu importantic Confrariary errendatu lukeyenen ehortcetala*, 39. ■ *Eskerrak errendatü*. Ress 28, 33 *ihourc khantaturen du Te Deum Laudamus eskerren errendatceco*, 51. ■ *K(h)ontü errendatü*. OthoiCant 14 *ene obra orotçaz çouri contu errendatceco*, 73, 76. Ress 29, 31. ■ *Ohoria errendatü*. CatOlo 61 *Cerda gincoaren adoraticia? Ohore orotaco handienaren hari errendatcia*. CatOlo2 61. ■ *Adorazionia errendatü*. Mercy 13. ■ *Homajia errendatü*. Mercy 22.

2. da-du *ad.* Bilakatu, bihurtu. CatOlo 37 [Spiritü Saintiak jüstoak] *saintu errendatcen dutu*, 39, 57 *gracia saintu errendatcen diana*, 58, 59 [bekhatü orijinalak] *Gincoaren etsayac errendatcen gutu*, 59, 99. CatOlo2 vi *Catechima hontan cerbait khambiamenturen eguitia, orano ... hobiago errendatceco*, 28, 40, 42, 57, 57, 59, 59, 96. Mercy 20 *pphenatcez, travailuz, askenecoz digne errendatceco*. ■ *Triste errendatü*. CatOlo 38 *Eztugu behar Spiritu Saintia triste errendatu*, 69 [aita-amak] *eztutugu behar behinere triste errendatu*. CatOlo2 41, 68.

• *IganPr* testuaren egileak ez du aditz hau erabili. Maisterrek ere ez, beharbada; izan ere, *OEH*-n ez dago haren aipurik, eta *OEH*-ren egoitzako konkordantzia liburukietan ez dut aurkitu haren adibiderik. Lehen adiera hori emateko, Belapeirek beste-lako aukerak egin ditu: *ossagarria arremaiten* [dü oliadürak] (I 78), cf. *CatOlo* 107; ebatsitakoa, kendutakoa *bühürtü* (zortzi adibide), *ützüli* (bat); *eskerrak eman* (hainbat adibide), *kontü eman* (bi)... Bossueten *rendre* itzultzean, *eman* ezarri du batzuetan. "On ne peut luy rendre assez d'honneur" [JeSüs izenari] *etçayo aski ohoré emaiten ahal* (II 22). "En signe de joye pour l'honneur qu'on rend aujourd'huy à Jesus-Christ" *Jesus-Christi egun hortan emaiten çayon ohoariaren ceñharetan* (II 85). "Afin de rendre graces à Dieu" *Gincoari eskerren emaitceco* (II 126). / "Quel honneur devons-nous rendre à ces états & à ces vertus de Nostre Sauveur?" *Cer ohoré gouré Salvaçaliaren eguité eta verthuté hoyer çor deriegu* (II 19/20). / "C'est que de lasches ils devinrent courageux pour rendre témoignage de la Résurrection de Jesus-Christ" ... *jakilé azcar içateco Jesus-Christ arrapiztu cela* (II 77).

Bigarren adierari dagokionez, Belapeirek *egin* idatzi du zenbaitetan. Horren erakusgarri, *gracia justo eguiten gutiana* [grazia habituala] (I 138), cf. *CatOlo* 57. Bossueten *rendre* euskaratzeko hainbat bide ditu. Behin *egin* paratu du. "Parce que c'est Dieu qui les a fait saints, & que c'est Dieu qui les rend heureux" *Ceren Gincoac hourac saintu eta dohaxu eguin baitutu* (II 88). / "Leur orgueil les rend indignes d'avoir part au triomphe de Nostre Seigneur" *Hen urguilliac etcian merechi parté ukheitia Jesus Jaunaren ohoré egun hartan* (II 45). / "C'est qu'elles [les processions] servent à rendre

¹² Gèze 'rendre'. *Edipa* (zortzi agerraldi). *OEH* '1 rendirse, entregarse': *Xarlem* 799 (r-), 638. '2 devolver, entregar; dar': *Xarlem* 1225 (r-), 1235, *CatS* 50, *UskLiB* 42, Etch 146. ■ (*Bisita...*) *errendatü*: *Xarlem* 1436. '3 convertir(se), hacer(se)': Etch 110, Ip *Hil* 230, *UskLiB* 95, *Mustafa* 2, *CatS* 87.

le deuil & la pénitence plus publique” *Oguenen dolia, eta penitencia aguer eracitenago dutielacoz* (II 61). / “A aimer la pauvreté qui nous rend semblables à la famille de Jesus-Christ, & à luy-mesme” *Gabeciaren maithatcia, cogneq Jesus-Christen ethecoac, eta boura bera uduri eraciten baicutu* (II 104). / “Pour ... rendre son témoignage plus recevable” *Amorecatic oroc honen erranac hobeki sinhex litcen* (II 122).

Exenplü¹³

Eredua, jarraibidea. (Frankotan *exenplü hon*). CatOlo 25, 68, 69, 79. OthoiCant 35. CatOlo2 vi, viii [errejentak] *ezpadira cerbutchatcen populiari exemplu honetaco*, 68, 69, 78. Maister v, xviii, 11, 42, 42, 45, 46, etab. IganPr 4. Ress 23, 30 [Kargüdün-ek] *behar duie ičan apphaltarçunaren eta devocioniaren exemplia*, 30 *ez hanbat elhez noula eguitez eta exemplu edo aytcindary hon içatez*, 31 *heganic* [kargüdünetarik] *eta hen exemplu edo aützindari honeti giten dela Aurhideoaren houna*, 34 *Prioreac ... behar du cerbutchatu oren exemplu, eta modela*. Mercy 20, 37.

• Bossueten *exemple* bestela euskaratu du Sohütako erretoreak.¹⁴ “Ils trouveroient dans ces festes tous les bons enseignemens, & ensemble tous les bons exemples” *Saintuki bicitceco iakin behar lutukienac oro, eta nori iarraikiteco dien, ikhas litçakeye* (II 4). “C’est qu’en célébrant la mémoire des Saints; nous sommes incitez à profiter de leurs exemples” *Dohaxien orhitçariaren ohoratcian, her jarraikitera piztu guira* (II 89). Ik. II 126. / “Se conformer aux exemples qu’a donnez l’Eglise naissante” *Ahalaz onsa bici Eliçaren haxarrecoac beçala* (II 79). / “Pourquoy donc fut-elle soumise à la Loy de la Purification? L’exemple & l’humilité le vouloient ainsi” *Cergatic...? Humilitez, eta besté emaztiac uduri içateco, hala eguin behar cian* (II 103). / “C’est d’avoir donné l’exemple à tant de martyrs” *Jesusen amorecatic hilcen eracastia hanbat martir sainturi* (II 123). / “... en nous proposant tout d’un coup tant de saints exemples” ... *hanbat eguité saintu batetan eçagut eraciten derizcula* (II 126).

Falta¹⁵

1. Hutsa, bekatua (inoiz esanahia ‘errua’ izan daiteke). CatOlo 48 *falta arbine-tara ... erori*, 94. OthoiCant 38, 43 [herabestia,] *badakic ore falta, deus honic ez egui-lia*, 45, 47, 49, 52, 54, 77, 90, 101, 103. CatOlo2 46, 54, 92. Maister 39, 59, 66, 72. IganPr 2, 3. Mercy 4, 25. ■ *Faltaz* (aurretik genitiboa duela). CatOlo 35 *Gogoa eman ezteçagun goure faltaz gal goure salvaçaliac han adelatu deykun lekhaia*, 93 *Behar dugu gogoa eman azken cofessionetan çonbayt bekhatu goure faltaz estali gunukianez*. CatOlo2 38, 56, 91. ■ *Falta* egin. OthoiCant 52 *galcen abal naiçu justoki, / falta eguin dudalaco-z, / bena dolu diçut segurki, / ene gaizki eguin oroz*. 2. Gabezia, eza. CatOlo 95 *Gin-coaren honki eguinez eçagutce falta beltzbat beyta*. CatOlo2 93. Mercy 17 [Kondizione] *horien faltan, nahi dugu permissione haur ... deus baliotako* [den]. ■ *Faltaz* (aurretik aditzaren era burutua duela). CatOlo 86 *çoignec ere ahatz beyliro bekatu mortalbat bere concenciaren examinatatu faltaz...*

¹³ Gèze *exenplü*, Lrq *edsénplü*. *Edipa* (lau agerraldi). *OEH* (s.v. *etsenplu*) *exenplü* ‘1 ejemplo, modelo’: *Xarlem* 722, *UskLiB* 62, *Etch* 112, *CatS* 111. ‘2 ejemplo, ilustración; relato ejemplar’: *CatS* 87. Ikus, gainera, hiztegi horretako azpisarrerak.

¹⁴ Bossueten *à l’exemple de...* Belapeirek *bezala*-ren bidez itzuli du (II 4, 36, 49); adibidez, «Nous luy donnons du fiel & du vinaigre à l’exemple de ses ennemis & de ses boureaux» *Haren exay eta erhailec beçala ozpin emaiten derioqu* (II 49).

¹⁵ Gèze eta Lrq. *Edipa* (bi agerraldi). *OEH*, *FALTAN*: *Xarlem* 916, *CatS* 70. *FALTAZ*: Ip *Hil* 136. *OEH*-k dio *falta* maiz agertzen dela euskalki guztietan XIX. mendearen erdira arte.

- Belapeirek *Cofesatzen niz* otoitzean soilik erabili du *falta* ('errua') eta testuinguru horretan, jakina, hitza ez du berak hautatu (ik. *Pronus* 9, *CatOlo* 10, *CatOlo* 2 5, *IganPr* 3).¹⁶ Hori dela eta, beste testuinguru batzuetako agerraldiak ekarri ditut bilketa honetara. Lehen adiera hori emateko, Belapeirek *bekhatü* eta *ogen* ditu. Hona adibide batzuk: *Norc eztu bekhatu eguiten barour boyec ez eguina gatic?* (I 110), *gouré oguenen eçagutciaz ahalketuric* (II 42) "péchez". Bigarren adierako 'ad. era burutua + *faltaz*' egituraren parekoa du Belapeirek; aditzaren era burutuaren ondoren *gabez* (behin *gabiaz*) ezartzen du: *eracaxi gabez damu haboro eguiten derie...* (I 18), [penitentzia] *eizten dianac, haren eguin gabez bekhatu laidi* (I 68), etab.

*Fidel*¹⁷

1. *izond.* [Pertsona] leiala. *CatOlo* 18 [Ezkontiak] *bata bestiari fidel bici oratan içateco, 25 Ainguriac oro fidel eta leyal içan direya ... Creaçaliari?*, 58, 84, 109. *OthoiCant* 34, 51, 61, 62, 64, 68, 92. *CatOlo* 2 2, 17, 58, 82, 107. Maister xx, 135, 135, 153, 170, 191, 196. *IganPr* 1. Ress 6. *Mercy* 5, 6. ■ *Khristi fidel.* *Pronus* 2 *Hartacoz lecu saintu hontara bildu cireyé ... Christi fidelac beçala.* *CatOlo* 38, 39. *OthoiCant* 73. *CatOlo* 2 41, 43. 2. *iz.* Elizak agindu bezala bizi den katoliko zintzoa. *CatOlo* 2 18. Jauregizahar in Mst xiv *çuberoua herrico fidel ororen profetu eçpiritualagatic.* Ress 12 *Devocioniaren hedatcen ikoustia fidelen hartian*, 12, 14, 15, 15, 26, 30, 52. *Mercy* 7, 12, 15, 17, 18, 19. ■ *CatOlo* 2 *Spiritu Saintia, çoure fidelen bihotçac...*

- Lehen adierari doakionez, Belapeireren eskuliburuan behin *leial* azaltzen da: *çognen* [Ama Eliza Katolikaren] *haur eta cerbutchari leyal bici eta hil nabi baikira* (II 135). *Cer da Eliça? Christi hon ororen bilkhura* (I 37) dio Belapeirek; cf. *CatOlo* 38 *Cerda eliça? Christi fidel ororen bilkhura.* Bigarren adierari doakionez, Bossuetek usu erabili du *fidelles*, eta zuberotarrak hainbat moldetan euskaratu du: *khristiak* (II 12, 121, 130, 131, 132, 132, 133, 134), *haurrak* (II 3), *Jinkoaren haurrak* (II 10), *ardi honak* (II 11), *arima honak* (II 82; II 127 *hilen arima honak, Boss les fidelles trespassez*), *jente perestiak* (II 82, *Boss vrais fidelles*).

*Jüntatü, jüntotarzün, jünto*¹⁸

Jüntatü: *CatOlo* 3, 28, 32 *Bazco egunian haren arima berriz khorpitçari juntuu cela*, 42, 87. *OthoiCant* 12, 27, 27, 30, 30, 34, 75. *CatOlo* 2 3, 22, 31, 35, 45, 85. Maister v, viii/viii *Çoure guehiengouaren autoritate bicitce chabiareki juntuuric dagouenac*, 24, 24, 41, 168, 201, 285 *Han çoure boronthatic, eniareki bethi juntuuric...* *IganPr* 4, 6, 10, 11, 13, 14. Ress 8, 8, 30. *Mercy* 8, 9, 9, 22, 24, 24. *Jüntotarzün:* Ress 30.

Jünto. *izond.* Darhetez in *Onsa* 183. Ress 30 [Aurhideguako kargüdünak] *onsa ere batetan dirate algarreki, bequiraturen duye ... Jesus-Christec bere Apostolier eman dian eçpiritu juntu hora, junta ditian hartacoz gouri eta gu hayer.* ■ *Jünto izan.* Maister 40, 257 [ez dirozüt] *eçpiritiaren arguia jardiex, eç çoureki erras juntu içan.* *IganPr* 4, 5

¹⁶ *OEH*-n testuinguru bereko beste adibide batzuk aipatzen dira: *Onsa* 178, *CatS* 15, *CatBurg* 47, *CatLuz* 4, *UskLiB* 15, *CatJauf* 2.

¹⁷ Gèze eta Lrq. *Edipa* (hiru agerraldi). *OEH* (1) *izond.* 'fiel': *Xarlem* 1180, Etch 82, *UskLiB* 27, 142, *CatS* 120, Ip *Hil* 146, 166. (2) *iz.* 'fiel; cristiano, creyente': *CatS* 34, *UskLiB* 17, Ip *Hil* 100. Ize-nondo gisa maiz erabili da bai Iparraldeko euskalkietan bai Hegoaldekoetan (*OEH*, *fidel*).

¹⁸ BZ (ik. *unir*), Gèze eta Lrq *jüntatü*; Lrq *jünto* «adv. tout contre». *Edipa: jüntatü* (hiru agerraldi). *OEH*, *jüntatü*: *Xarlem* 302, 303, 326, *Egiat* 276, Ip *Hil* 120, 207, *UskLiB* 46, 75, *CatS* 34, 83.

Othoituren dugu prince khiristi, direnen alkharreki junto eta enthelegu hounian, içatia-gatic. Ress 7. Mercy 7, 39. ■ (Iz. gisako adibidea, berezia). Mercy 23 *O Ama admiragarria ... ginen nuçu çoure juntouala haren* [ene Nausi Dibinuaren] *maxima divinouen ustudiatcera.*

• Belapeirek *algarganatü* eta *algarganatz*e darabiltza. Bossueten *s'unir* zubereraz emateko, *bat egin* idatzi du; *sont unis* euskaratzeko, berriz, *bat dira*. “En nous unissant entre nous par la charité, comme le Pere, le Fils, & le Saint Esprit sont unis par nature” *Maitetarçunez bat eguiten guirela algarreki, Aita, Semia, eta Espiritu saintia içatez bat diren beçala* (II 83). / “D'estre unie d'une façon particuliere à toute la très-Sainte Trinité” *Trinitaté saintu guciareki algarganatzé berheci bat* (II 89).

Joindre itzuli beharra egokitu zaionean, zenbaitetan *algarganatü* ezarri du papearean. “Pourquoy joindre ces deux choses ensemble?” *Cergatic bi gaiça horic algarganaten dutuçu?* (II 60). “& à joindre la mortification avec l'innocence” *Eta penitenciairen saintutarçunareki algarganatzia* (II 115). “Parce qu'en cette vie il faut joindre la pénitence à la joye” *Ceren bicitcé hontan penitencia algarganatu behar baitugu boztarioareki* (II 130). / “Joindre à la priere une pieuse lecture” *Othoitiz ondoan, dakianac iracourt cerbait sainturic* (II 53). / “Pour joindre la mortification à la priere” *Othoitiz ari guirela, gouré corpitcen hezteco* (II 65). / “Le catéchiste joindra icy ce qu'il trouvera à propos touchant le Mystere de la Trinité” *Catechima honi emenda eçaçu Trinitatiaren misterioaz errana lehen partian* (II 83).

*KauSa, kauSatü*¹⁹

KauSa. iz. CatOlo 31 *Cer da içan Jesus-Christen passioniaren eta hilciaren causa?* *Goure bekhatic,* 59 [Bekhatia,] *sofferitcen dutugun gaitz ororen causa,* 91, 108. CatOlo2 34, 58, 106. Maister 324. Ress 35 *causa edo mengoa bague, bilkuretara giteco egoiten direnez.* Mercy 42. ■ *Dela kausa.* Maister xxi *Arraçou hori dela causa erregentec behar lukeye...*, 21, 29 *Hori dela causa, bat-bederac bere tentacionetan gagnen, arrancurareki içan behar luke,* 48 *bere anaiaren abantalla dela causa,* 157, 293. IganPr 11 *hori dela causa juntaturen dutucie, ene anaye maitiac, cien oracioniac gourenekila,* 13 *Hori dela causa, ene anaye maitiac...* *KauSatü:* OthoiCant 75 [Bekhatioriari] *celuco bai lurreco gaicec / causatcen dioie pena.*

• Maister eta *IganPr* lekukoen *hori dela kausa* esapidearen ordeztan, Belapeirek *hartakoz* darabil behin eta berriz. Esate baterako, euskarazko ordenantzaren bigarren atala hastean: *Hartacoz Çuberoaco Juge espiritual beçala ordenatcen dugu...* (I 19); cf. katiximako testu frantsesetako *A CES CAUSES, & ce requerant...* (I 8) eta *A CES CAUSES, Nous considerant...* (I 161). Bestalde, Bossueten *causer* Belapeirek *jin erazi* itzuli du; *causer la mort*, berriz, *hil erazi*. “Parce qu'il surmonte la mort que le péché avoit causée” *Ceren garbaitcen baitu herioa, çoin bekhatic çin eraci baitcian* (II 56). / “... leurs péchez qui ont causé la mort à Nostre Seigneur” ... *çognec hil eraci baitié Jesus Jauna* (II 42).²⁰

¹⁹ Lrq *kauSa* eta *kauSatü*. *Edipa* (*hori dela kausa* eta horren tankerakoak, sei agerraldi; aditzaren zor-tzi agerraldi). *OEH, kausa* ‘1 causa, motivo, razón; origen’: Etch 82, *Xarlem* 742, *UskLiB* 27, Ip *Hil* 254. *DELA KAUSA:* *Xarlem* 822, 1072, *UskLiB* 62, Etch 516, *CatS* 54. *KAUSAZ:* Ip *Mt* 10,39, *CatS* 40. *OEH, kausatü:* *Xarlem* 405, Etch 332, *UskLiB* 85.

²⁰ Zerbaiten zergatiari buruzko galderen erantzunetan, Bossueten *à cause* itzultzeko, Belapeirek *-elakoz* (II 23, 46, 65) eta *zeren...* *bait-* (II 120, 104) darabiltza.

*Komünione, komünio, komüniatü*²¹

Komünione: CatOlo 93 *Leben communionia nahi dugunian eguin*, 100, 101, 101, 104, 104, 106, 106. OthoiCant 24 *Communioniala disopatceco eguin behar diren actiac*, 28, 32, 33. CatOlo2 98, 98, 98, 99, 101, 103, 104. IganPr 4. Ress 6, 15, 17. Mercy 6, 17, 25. *Komünio*: OthoiCant 45, 86. *Komüniatü*: OthoiCant 60. Maister 156, 346 *Houn dela ardura comuniacia*. Ress 6, 7, 17, 22, 27, 30, 33. Mercy 6, 6, 7, 20.

• *Pronus* liburuxkan ez dira agertzen (cf. *Ore Creaçalia erreceui eçac* 15). Belapeirek ere beste bi aukera nahiago ditu: *errezebitü* (berak hamabitan eta beste egileek ere ausarki erabilia) eta (*korpitz saintia*, *JeSüs-Krist...*) *hartü*; ik. BH, *hartü* (2). Hona nola itzuli zuen Bossueten *communion*: “[Dans les paroisses,] on y fait la communion Paschale” ... *eta ourthecal Bazcoa eguiten* (II 12). / “Judas qui venoit de faire sa premiere Communion” *Judas giten cela haren Corpitz saintiaren errecevitcetic* (II 47).

*Moian (moien)*²²

Moian: CatOlo 41 *Cer guizaz bekhatic eličan ppharcacten dira? Batheyuzco eta paenitenciazco Sacramentien moyanaz*, 50, 58 *Cer moyanez gincoaren gracia jardiesten ahal dugu? Oracioniaz ... eta Sacramentiez*, 95, 106. OthoiCant 4, 97. CatOlo2 3, 20, 44, 58, 93. Jauregizahar in Mst xiv. Maister xiii, xviii, xix, xix, xxii, 65 *graciaren moyaneç, nekeç triballu handireki, jardiexi gunian gaiça*, 238. IganPr 1, 13, 15 *goure salbamentiaren egüteco moyanen ikhasteco*. Ress 4. *Moien*: CatOlo 54. CatOlo2 6, 46, 50. Ress 12. Mercy 13.

• Belapeirek ez du. CatOlo 50 [Esparanza da] *Gincoaren dohainbat çoigneç egurukiten beytugu sinbestereki ppharadussia, gincoaren gradiaren eta goure obra honen moyanez*; cf. Bp I 153 *Egurukiten diçut Paradussia, çoure eta Eliçaco manien beguiratceç*. CatOlo 54 *Çoing da moyena Virginia Saintiaren obligatceco gouretaco othoitcera?*; cf. Bp I 147 *Nola orano houra goure Arartecari ukhenen dugu?*

Bossueten *par ce moyen*, esaterako, *hala* euskaratu du; *par son moyen*, berriz, *hartçaz*. “Afin de nous instruire par ce moyen de ce que Dieu a daigné faire pour nostre salut” *Amorecatic hala eracax deçagun...* (II 4). “Vous n’avez que ce moyen de rendre un bon compte à Dieu des ames qu’il vous a confiées” *Halaz baicic ... contu honic eztereyocie emanen* (I 25). / “Pour obtenir de Dieu par son moyen, les graces qui nous sont nécessaires” *Hartçaz* [Ama Birjinaz] *Gincoa ganic behar dutudan gradien ardiesteco* (I 122).

*Obligatü, obligazione*²³

Obligatü: CatOlo 22 *Certan daude Christiatic sinbestera obligatu diren gayça guciac? Apostolien Symboloaren hamaby articulietan*, 54, 55, 61, 61, 64 *Obligatu deya ibour votoen complicera?*, 65, 65, 67, 67, 70, 70, 72, 72, 74, 76, 81, 84, 84, 86, 91 *Obligatu guiradia bequhatu mortal gucienc cofessatcera?* OthoiCant 10, 17, 95. CatOlo2 iv, v,

²¹ Hiru hitzek <mm> grafia dute nire corpusean, gehientsuenetan. Gèze *komünione*; Lrq *komeniatü* [sic]. *OEH, komünione*: *UskLiB* 95, *CatS* 76, *Ip Hil* 122. *OEH, komüniatü*: *UskLiB* 92, *CatS* 76, *Ip Hil* 6.

²² Gèze *moien*. *Edipa*: *moien* (bost agerraldi), *moian* (bat). *OEH, moian* ‘1 medio para conseguir algo’: *Xarlem* 814 (*muien*), 608 (*moien*), *CatS* 58 (82 *moien*). ‘2 medios económicos, riqueza’: *Xarlem* 1082 (*muien*). ‘3 poder’: *Xarlem* 1450 (*muien*). *MOIANEZ* (genitiboarekin): *Xarlem* 1482 (*muianez*), 818, *Ip Hil* 224, *UskLiB* 28.

²³ Gèze eta Lrq *obligazione*. *Edipa*: *obligatü* (bi agerraldi), *obligazione* (bat). *OEH, obligatü*: *UskLiB* 25, 78, *CatS* ix, 53, *Etch* 664. *OEH, obligazione*: *Xarlem* 1437, *Ip Hil* 60, *CatS* 93. *OBLIGAZIOMETAN*: *Xarlem* 1201.

vii, vii, 18, 20, 23, 25, 50, 61, 61, 64, 65, 65, 66, 66, 69, 69, 71, 71, 73, 74, 80, 83, 83, 84, 89. IganPr 1. Ress 26. Mercy 32, 33 *Pratica horiec batec ere eztuye obligatcen bekhatu mortalen ez venialen phenaren pian.*

Obligazione: OthoiCant 24 [Jinko huna,] *betheren ditiçut exactoki çoure eretçian dutudan obligacioniac.* CatOlo2 vi [Apezpikuak apaizei idatzia:] *cien eguinbide handiez, eta goure obligationen hedaduraz bicialano honkitiac içanic...*

- Belapeirek *erazi* osagaia duten aditz asko eta asko darabiltza. *Behar* ere badu, noski: *Cer sinhexi behar dugu? Apostolien simboloac...* (I 39), cf. *CatOlo* 22. Manamenduen azalpenean, Jacques de Maytiçk batzuetan *Zertara obligatzen gütü leben, laur garren... maniak?* galdetzen du (61, 65, 67). Belapeirek, aitzitik, *Bi garren... maniak zer nahi dü?* (I 89, 91, 92, 94...). *Obligazione* maileguaren parekoa Belapeireren *eginbide* da, besteak beste; hona adibide bat: *devetatcen du hayen* [konfrairien] *devocionéc eztiçcen okher, ez gal eraci, norc bere parropian çor dutian eguinbidiaç* (I 147).

Bossuet *obligar*. Lehen esaldian *erazi* baliatu du; bigarreanean, berriz, *eragin* *behar*. “Mais les juifs ... obligerent Pilate de le condamner à la mort” *Judieç Pilatari Jesus hilcera condemna eraci cerien* (II 48). / “A quoy nous oblige ce Mystere?” *Misterio honec cer eraguin behar dericu?* (II 69). / “Quelle est la principale de toutes les bonnes oeuvres à quoy on est obligé en ce saint jour?” *Çoin da egun saintu eguin beharago duguna?* (II 10). / “La Loy obligeoit toutes les femmes à...” *Leguiac manatu cian emaztê guciac...* (II 102). / “Oüi, leur corps est aussi le temple du Saint Esprit. A quoy cela les oblige-t-il?” ... *Hoyéc* [jente perestiek] *cer çor derié?* (II 82). / “Qui sont ceux qui sont obligés au jesusne?” *Barourçera çoin dira bortçatu?* (II 42).

*Ofen(t)satü*²⁴

Bekatu eginez [Jainkoa] iraindu. *CatOlo* 49 *noizere tentacione çonbayt beytugu gincoaren offensatceco*, 70. OthoiCant 13 *Ene Ginçoiä, erresolitu nuçu ... egun hounen ororen igaraitera, çu offensatu gabe*, 14, 16, 19, 20, 22, 22, 22, 23, 23/24, 48, 49. *CatOlo*2 2, 69. Maister 49 *Ceren heltubada hanitçetan çoure Jincoua eta proximo laguna hetan* [hitzetan, obretan...] *ofensatu beittutukeçu*, 256 *ceren ardura, eta mortalki offensatu beittutut*. IganPr 2 *çoure eç haboro offensatceco gracia*. Mercy 4 *injustoqui eta mortalqui ofenxatu*, 31. ■ [Lagun hurkoa] iraindu, laidoztatu. *CatOlo* 69 [Bost garren maniaz] *devetatcen deycu goure Chyristi lagunaren erhaytia ... haren hitcez offensatcia*. OthoiCant 44 *offensatcen iana / proximo inocenta, / harez trufatcen inçana*. *CatOlo*2 68. Maister 49 (goraxeago aipatutako adib.).

- Hortaz, corpusean gehienetan *Jinkua ofensatzia* edo gisako esapidea agertzen da. Belapeirek ez darabil *Jinkoa ofensatü*, ezpada *Jinkoari ogen egin* (ik. BH, *OGEN EGIN*). Hona adibide bat: [Xahü ez diren khantoren erraitia] *da Ginçoari oguen eguïteco bide aguerian iartia* (I 97).

*Orazione*²⁵

CatOlo 2, 5, 5, 7, 8 *Arratsen oberat gabe erran behar den oracioniaz*, 39, 50, 51, 54, 58, 94, 104, 109 *oratione, barour eta aumoyna çoinbaytez*. OthoiCant 18, 33.

²⁴ Gèze «offenser, ofensa», Lrq *ofensatü*. *Edipa: ofensatü* (bi agerraldi); gainera, *ofensazale* (agerraldi bat) eta *ofensü* (beste bat). *OEH, ofensatü*: Etch 656, Ip Hil 225, *CatS* 43 (-nts-), *UskLiB* 99 (21 -nts-).

²⁵ Gèze eta Lrq. *OEH, orazione: UskLiB* 13, *CatS* 129, Ip Hil 190. *ORAZIONE EGIN*: Etch 388. *ORAZIONE ERRAN*: Ip *Imit* I 12, 2 (= Mst 28), *CatS* 46. *Imitacionia* egokitzean, Intxauspek batzuetan eutsi egin zion Maisterren *orazione* maileguari: Mst 28, 29, 43 (paragrafo bateko lehen agerraldia); baina

CatOlo2 1, 43, 47, 51, 58, 91, 107. Maister 43, 43. IganPr 6, 7, 10, 10, 11, 14. Ress 8, 11, 13, 13, 13. Mercy 16, 16, 17, 17, 27, 31, 34 *Hilentaco oracionnez eta othoitzez*. ■ *Orazionetan*. Maister 29, 273 *egon cite ichilic, çaude oracionetan*. ■ *Orazione erran*. Maister 28 *oracione erraiten ere badu ordian*. ■ *Orazione erraile*. Maister 213 *Içan cite gogoua emaile, eta oracione erraile*.

• Ez dago *Pronus* liburuñoan; cf. *othoitz* (19), *othoitz eguiçu* (23), *othoitz eguilé* (32), *othoité* (31). Belapeirek ere *othoitz* eta *othoitze* darabiltza soilki. Corpuseko beste idazkietan, *othoitz(e)* eta *orazione* txandakatzen dira. Materreren esaldi bateko *orazino* ezabatu egin zuen Sohütakoak (ik. 2). Mailegu hau sarritan azaltzen da Belapeire baino lehenagoko literaturan. Etxepare, Leizarraga, Ziburuko Etxeberri, Pouvreau, Tartas eta Gasteluzarrek *orazione* dute; Materrek, Haranburuk eta Axularrek *orazino*.

*Proximo*²⁶

Lagun hurkoa. CatOlo 55 [Karitaiak] *gincoa gayça ororen gaignetic maytha eraciten beyteycu, eta goure proximoa guihaur beçala gincoagatic*, 55, 55, 56, 56, 57, 69, 72, 75, 75, 86, 94. OthoiCant 15, 18, 35, 42, 44. CatOlo2 22, 23, 23, 23, 23 *Certara obligatcen gutu goure proximoaren amoriouac?*, 23, 25, 69, 71, 73, 74, 84, 91, 91. Maister 5, 39 *çougnen bekhandi pheçatcen dugun goure proximoa guihaur beçala*, 59. IganPr 4. Ress 23, 31. Mercy 34. ■ *Proximo lagün*. Maister 49 *çoure Jincoua eta proximo laguna hetan* [hitzetan, obretan] *ofensatu beitutukeçu*.

• Leizarragaren hiztegitxoan “hurcoa, [zubereraz] *proximoa*” dator. Alabaina, izen hau ez da azaltzen *Pronus* eta *Catechima laburra* testuetan: lehenean *khristi lagün* dago (12); bigarrenean hitz elkartu hori eta *lagün* agertzen dira, bakoitza hiru aldiz. Jacques de Maytiék *proximo* ezarri zuen karitatearen definizioan (55); Belapeirek, aldiz, *khristi lagün* (I 49). Dena dela, Maytiék ere badu hitz elkartu hori (70, 74, 75); eta *OthoiCant* testuan ere badago (66). Bestalde, Belapeirek baino lehenago, Materre, Haranburu, Axular eta Pouvreaux (*Phil*) erabilia zuten *girstino lagun*, Tartasek (*Arima*) *kristino lagun*, eta Ziburuko Etxeberrik (*Man*) *kristau lagun* (ik. OEH, KRISTAU-LAGUN).

*Sokhorri, sokhorritü*²⁷

Sokhorri. Larrialdiko laguntza. *Pronus* 22 *vquen deuocioné eta sinbesté handi bat Virginaren socorrian*, CatOlo 37 [Spiritü Sainiaren] *sokhorria gabe ecin deuzere eguin dirogu salvatu içateco*, 57 *Ez: ezkitayte salva ahal goure indar naturalez graciaren sokhorria gabe*, 68, 87. OthoiCant 16, 31 *içan cite ... ene substancia, ene ihestokia, ene sokhorria*, 35, 37, 38 [Saint Josef,] *garaitceco amourio saxia / çoure sokhorria bethi behardiçut*, 50, 51. CatOlo2 40, 67, 85. Maister v, xv, xv, xviii, xviii, 25, 31 [Tenta-

beste batzuetan baztertu egin zuen: *othoitze* ipinita (Mst 43 aipatutako paragrafoko bigarren agerraldia, 213), *othoi ezazü* jarrita (Mst 273). Intxauspek, gainera, badu hitz hau beste testu batean (*Hil*). Joeraxto «garbizalea» zuen idazle horrek baliatu zuenez, hitz indartsu eta hedatua izango zen. Aldi eta alde guztietan aurkitu dute OEH-ko lexikografoek.

²⁶ Corpuseko testuetan *proximo* grafia dago. Egia esan, <x> hori -ts- izan daiteke. Izan ere, idazle batzuek <x> eta <ts> txandaka erabili zituzten, afrikatua irudikatzeko (*CatOlo*, *OthoiCant*, Maister, Ress, Mercy); *IganPr* liburuñoak <x> du gehienbat (Agirre 1998a: 26). Intxausperen *Imitacionian* ere *proximo* dago (I 16, 3; 19, 4) eta, horrekin batera, *haxarrian*, *ounxa*... Lekuko batzuek garbiro erakusten dute afrikatua: Gèze eta Lrq *protismo* ‘prochain’; Etch 666 eta Lrq *protismo lagün*. Lhandek hiztegian dioenez, *protismo* aldaera Iparraldeko hiru euskalkietakoa da.

²⁷ Gèze *sokhorri, sokhorritü*. Edipa 324 *nahy luke ukhen sokhory / ceren beita çahartu*.

zioniak] *hobekiago goithuren dutuçu, Jincouaren sokhorriareki batian, emeki emeki* (Ip *sokhorriareki*), 50 *saintien sokhorria su haborereki galthatu* (Ip *saintien sokhorriac*), 68. IganPr 2. Ress 24, 38. Mercy 26, 29. ■ *Sokhorri emaille*. Maister 312.

Sokhorritü: Pronus 31 *Purgatorioco penetan diren arimec socorritu içan behar bai-tiê meça saintiez* (jatorria: Pregarioac *fagoratu*). CatOlo 6 *Jesus, Maria, Joseph, sokhorri guitçacie*, 11, 12, 37, 67, 68, 69, 73. OthoiCant 61 *sokhorri neçaçu*. CatOlo2 10, 40, 67, 67, 68, 72. Maister 17, 38, 40 *alkhar consolatu, alkhar sokhorritu* (Ip *sokhorritu*), 44. IganPr 5 *amourecatic ... praubiac bere miserian diren sokhorritu*, 10 *purgatoriouan soferitcen dien arimac sokhorritu içaten abal direla goure oracioneçaç*, 18. Mercy 42.

- Belapeirek sarritan *ürgatzi* usatu du eta bi aldiz *heltü* (ik. BH). Bp *Aita amac maitha, ohora, sinhex eta urgatz ditcen ... Nola urgatci behar dira? Corpitcez eri, edo beharetan badira, abalaz heltu behar çayé* (I 93); cf. CatOlo 67/68 *Obligatcen gutu ayta amen maythatcera, oboratcera, bere beharretan sokorritcera, hayer obedient içatera ... Cerda ayta amen sokhorritcia? Bere prauvecian, çahartarçunian eta eritarçunetan, goure sokhorriaren emaytia*. Bp I 56 *Purgatorioan diren arimac goure othoitcez, ohereskiez, eta penitenciez urgazten abal dutuguia?* (ik. hemen Pronus 31 eta IganPr 10, *sokhorritü* sar-reran).

Bossueten *aider* zuberotarrak *ürgatzi* euskaratu du. “C’est que nous sommes aidez par leurs prieres” *Beré othoitcez urgasten gutiê* (II 89). Ik. II 126 (ia-ia esaldi bera). Bos-sueten *secours* itzultzeko, *ürgatzi* eta *egari* aditzez baliatu da. “Après qu’on a chanté un Pseaume pour demander à Dieu son secours” *Gincoaren othoitceco urgatz guitçan, erra-nic Psalmu bat* (II 64). / “Le Saint Esprit a-t-il opéré seulement dans l’Eglise naissante? Non; il continue le mesme secours dans la suite des temps” *Espiritu saintiac Eliça eztia urgatci beré haxarrian baicik? Ondoco securic orotan bardin egarten du* (II 78).

1.2.2. Beste zenbait mailegu

Abis (*abiSü*)²⁸

Abis. Oharra, kontseilua. CatOlo 92 *cofessoraren avis honac* [enzün], 92 *cofesso-rac eman deyzcun avis honac*, 94. CatOlo2 90, 90, 92. Ress 17 *Confessoraren avisez edo aholcuz*. Mercy 26, 29, 37, 38 *eta berarec* [prioriak] *emanen avis caritatezcoric behar beçala agitcen edo jouayten eztirener*. *AbiSü*: Maister 1 *Bicitce eçpiritualaren houn eta profitable diren abisiac* (cf. Ip *houn diren aholkiac*), 139 *campotic baicic eçpanu abisu-ric* (cf. Chourio *kanpotik xoillki banaiz abisatua*, SP *kanpotik xoillki abisaturik*; Ip *campotic ukhen ondoan abertimentiac*).

- Belapeire *aholkü* hitzaz baliatu da batzuetan: *Çonbat dira hobe içateco aholcu sain-tiac? Hirour: 1. bere gogozco baguecia...* (I 51), *Déebriaren aholkiac* (II 30), etab.²⁹ *Ko(n)fesoraren abisak* baino nahiago du *kofesoraren mania* (I 68) edo *kofesorak manatü-ren dian bezala* (I 98) idatzi, zubereran maiztasun handikoak diren *manü* eta *manhatü* maileguak harturik. Beherago (2. puntuan) ikusiko dugu Belapeirek, Materreren tes-tua zubereratzean, *abisatzen* kendu zuela. Bidenabar aipatuko dut Sohütakoak, *abis* ez

²⁸ Corpusean Maisterrek du *abiSü* aldaera. Gèze *abisa* ‘avis’. *Edipa* (hamaika agerraldi). *OEH* (s.v. *abisu*) *abis* ‘avis, consejo’: *Xarlem* 604, *UskLiB* 79 (*kofessoraren abisen arau*), *Etch* 616 (*abisü*), 684, *CatS* 88 (*kofessoraren abisak*). ■ ‘Opiniön, parecer’. *Xarlem* 17 (*zien abisa*), 103 (*ene abisa*). «Parece que a partir del s. XVIII, y particularmente en el presente siglo, es evitado por los autores de léxico cuidado» (*OEH*, *abisu*).

²⁹ Belapeirek itzuli zuen testuan Bossuetek ez du ez *avis* ez *conseil*.

ezik, *konsellü* ere ez zuela inoiz usatu; cf. Ress 34 *bere conseillu edo aholcu eta obra honez* (ik. 38) eta Maister 31 *ardura conseillu har eçaçu, tentatu cirenian, 312 conseillu eta sokhorri emailia*.

*Aprobatü, aprobazione*³⁰

Aprobatü: CatOlo 90 [Kofesionia,] *goure bekhatietçaz eguiten dugun accusacionia apphez approbatu çonbayti*. CatOlo2 88. Mercy 16 *Jaun Erretorary edo haren plaçaco beste apphez approbatu orori, 43 Gaignen erran statutac edo maniac iracourriric ... approbatu eta aprobatcen dutugu orayco hoyez*. *Aprobazione*: Jauregizahar in Mst xiv *Jaun Bìcari Generalaren aprobacionia*. Mercy 7.

- *Aprobatü* izenondo gisa erabili beharrean, goiko adibideen antzeko testuinguru batean, Belapeirek *onhetsi* izkiriatu zuen: [Erretor eta bikariek eskolez] *arrancura berbecibat ukenen baitie ... edo beste escola burçagui onsa ikhassi, bicitce honetaco, eliçaco Javez onhexi datian, bati eraguinen* (I 23).

*Arrapostü (errepöstü, repöstü), arrepostatü*³¹

Arrapostü: CatOlo2 vii *isseyatu guira hanitz arraposturen chabiago eta clarago eçartera*. *Errepöstü*: CatOlo2 vi *Galtho eta errepöstu çonbait idoki dutugu eta beste çonbait necessariago udurituric hayen plaçan eçarri*. *Repöstü*: CatOlo2 108 [Mezan] *repöstu emaiteco manera, 111*. *Arrepostatü*: Mercy 29 *Jaun Directorrac hayatucuo dian batec, erranen du [xapeleta] botz ençuten abal den batetan, eta bestec arrepostaturen*.

- Belapeirek *ihardeste* eta *ihardetsi* erabili ditu; lehena hiru aldiz eta bigarrena sei aldiz. Bi hitz horiek ageri dira, bai, zubererazko beste testu batzuetan ere.³² *Catechima laburrako* lehen galderan, *galthoa* eta *ihardestia* daude, osorik idatzita; handik aurrera, G. eta I. laburdurak. Antolamendu bera dago Maytieren dotrina liburuan.

*Autoritate*³³

CatOlo 67 *Çoing dira beste personac hitz hoyetan, ayta eta ama, enthelegatu behar direnac? Gutan gaignen pphotere edo autoritate dien guciac*. OthoiCant 11 *susmetitcen nuçu perfeiki bihotcez eta espiritut çoure autoritate ecinago handiari*. CatOlo2 iii *Erromaco Eliça Apostolicaren autoritatez, Oloroeco Appezcupu, 67*. Maister viii/viii *Çoure guehiengouaren autoritate bicitce chahiareki juntaturic dagouenac*. Ress 6 *Apostolu dohaxien Autoritatian [bermatürrik] emaiten dugu Indulgencia ossobat*.

- Bossueten *autorité* itzultzean *manü, indar* eta *ahal* paratu ditu paperean. “Par quelle autorité ce jour a-t-il été changé au Dimanche? Par l’autorité des Apôtres et de l’Eglise” *Noren manuz egun haur Igantiala eçari da? Apostolu saintien eta Eliçaren indarraz* (II 8). / “Pourquoy donc estoit-il assis au milieu d’eux? Parce qu’en effet il estoit le maistre, quoy qu’il n’exerçast pas encore toute l’autorité de ce ministere” ... *Ceren [JeSüs] eguiaz hen [jakinsien] burçaguia baitcen, çonbateré eçpaitcian orano beré abal gucia eracousten* (II 34). “Toute l’autorité, toute la sainteté, & toute la force de l’Eglise

³⁰ OEH, *aproatü*: UskLiB 82, CatS 41, Ip Hil 146, 210.

³¹ Gèze eta Lrq *arrapostü, arrepostatü*. *Edipa*: *arrapostü* (bi agerraldi). OEH (adibide guztiak *arrapostü*): Egjat 172, 179, 272, *Xarlem* 764 (*arrapostü emaitera*), 1179, UskLiB 30 (*arrapostü emaiten de-rozü*), 56, Etch 422, 436, 568, CatS 101, 101, 130, Ip Hil 42 (*arrapostü emaiteko*), 135, UNLilia 21.

³² *Ihardeste*: CatOlo 1, OthoiCant 41, 42, 43, 44, 45, 46. *Ihardetsi*: OthoiCant 35, Ress 25.

³³ Gèze. *Edipa* (agerraldi bat; beste behin *othoritately*). OEH, *autoritate*: Etch 188.

vient du Saint Esprit” *Eliçaren abala, saintutarçuna, eta indar guciac giten direla Espiritu saintia ganic* (II 81).

Sohütako erretorearen katiximan, *manü* hitzak badu beste esaldi batean ‘aginpidea, autoritatea’ esanahia: [Sakramentiak] *Jesus-Christen manuz eta indarraz eraçagutzen, eta emaiten baitericu gracia agueri eztena* (I 59). Bestalde, *-ren manü pian* eman zuen hirutan; hona agerraldietako bat: [Haurrak] *beré aita amén, ascaci eta guehienen manu pian bicitcia* (II 36).

*BiSita, biSitatü, biSitazale*³⁴

BiSita: CatOlo2 vii [Apezpikua herriz herriko ikustaldiez mintzo da:] *goure visitetan ukhanen dugula consolacione ezitia, ikhoustez gazteria ... instruitia*. Maister 144 *eçteçaçula luça çoure bisita*, 294. Mercy 10, 28, 28, 29. *BiSitatü*: CatOlo 56. OthoiCant 93 *Othoi, bisita guitçaçu*. CatOlo2 24. Maister 294 *nic arçana bisita, eta erreustarçun orotatic libra citçadan artio*. Ress 6, 7. Mercy 6, 7, 42, 42, 42. *BiSitazale*: Mercy 36 *Confrarian badate ... by eri visitaçale* (cf. 42 *Eri visitariez*).

• Belapeirek ez zituen gustuko. Egia da *BiSitazionia* erabili zuela behin, baina Ama Birjinaren festaren izena aipatzean egin zuen: “Pour la Visitation de la Sainte Vierge. 2. Juillet” *André Dana Mariaren Visitacioniaren. Uztaillaren 2* (II 100). Mariaren festen izenak ematean maileguez baliatu zela ikusiko dugu beherago (1.4). Hor Belapeire lotuta dago alde edo moldez, baina bestelako testuinguruetan maileguari ihes egingo dio: *Santa Elisabeten ikhoustia* (I 148); itzultzean ere “... visite que rendit la bienheureuse Vierge à sa cousine Sainte Elisabeth” *Virgina saintaren, Elisabet beré Cosia saintaren ... ikhousten içanarena* (II 100). Bestalde, hara nola euskaratu zuen *visiter*: “Il faut assister aux Saluts, & le visiter au moins une fois le jour dans l’Eglise” ... *egunian behin gutiena haren adoratçera joan Eliçala* (II 86).

Erretorec arduira ikhoussiren dutie escolac, iaquiteco erregentac bere eguinbidetan diratianeç (I 23) esaldia ere ekarriko dut. *Ikhusi*-ren adiera (Lh) ‘15. voir, visiter, passer une visite, une inspection’ izango da. Azkenik, Belapeirek obra miserikordiazkoetan, *eri eta presoneren urgaztia* du (I 51); cf. CatOlo 56 eta CatOlo2 24 *Erien eta presoneren visitatcia*, Mat 22 *Erien eta gartcelan daudenen visitatcea, hautemaitea, eta conso-latçea*, CatLav V 99 *Presundeguien direnac bisitatcea*.

*Danjer (lanjer), danjerus (lanjerus)*³⁵

Danjer: CatOlo 89 eta 93 *hilceco dangerian*, 107 *damnatu içateco dangerian jar leyte*. OthoiCant 35 *eguin neçaçu ... corajous dangeretan*, 49 *hilceco danger aguerienec*, 97. Maister 53, 57, 69, 250 *dangeretatic, eta guiçonon gaichtokerietatic libratu içateco*. Mercy 3. *Lanjer*: CatOlo2 87, 91, 104. *Danjerus*: CatOlo 90 *hurrunturen guirela bekhatu huguiago dugunetic edo dangerousenetic*. OthoiCant 62, 92 *munduco placer dangerousac*. *Lanjerus*: CatOlo2 88.

• Bossueten “compagnies dangereuses” *lagun gaistoac* itzuli zuen Belapeirek (II 57).

³⁴ OEH, *biSita*: Xarlem 1436 (*bisita errendatzera*), Ip *Imit* III 3, 7. OEH, *biSitatü*: Ip *Hil* 186.

³⁵ Gèze eta Lrq *lanjer, lanjerus* (Lrq *lanjeruska* ‘un peu dangereux’; *lanjeruski; lanjeruskitto, lanjeruskixe* ‘un peu trop dangereusement’; *lanjerustto, lanjerusse* ‘un peu trop dangereux’). *Edipa*: *danjer* (ageraldi bat), *danjerus* (bi). OEH, *lanjer*: Xarlem 120 (*d-*), 229, *UskLiB* 83 (*d-*), *CatS* 101, Ip *Hil* 225, Etch 628, Ip *BulaS* 13. OEH, *lanjerus*: Ip *Hil* 29, Casve *SGrazi* 17. Iparraldeko testuetan azaltzen da izen hori; aldaerei dagokienez, *danjer* besterik ez dago XVIII. mendearen bukaera arte, eta XIX. mendearen erditik aurrera *lanjer* da forma bakarra (OEH, *lanjer*).

*Deklaratü, deklarazione*³⁶

Deklaratü. du *ad.* 1. Esan, jakinarazi; [bekatuak] aitortu. CatOlo 91 *bekhatu mortal guciac behar direla declaratu*, 92. OthoiCant 62 *Aice eme maithagarriac, / ... / declara itçağutcie / haren laidoriouac*. CatOlo2 89, 89. Mercy 17 *deklaratcen eta jakin erazten dugu...* 2. Cf. *OEH* ‘4 *declarar(se), proclamar(se)*’. CatOlo 78 *escumucatu declaratu içan direner*. CatOlo2 77. ■ *da ad.* OthoiCant 20 *Noula eniz erbauhetara jarri içan çoure contre temerariki declaratu ninçan beçain sarri*.

Deklarazione. iz. Azalpena. CatOlo2 25 [Kredoa da] *goure fediaren eta sinbestera obligatu guiren pphuntu principalen deklaracionebat*.

• *Deklaratu* maiz ageri da literatura zaharrean (*OEH*). Belapeirek ez du *bekhatiak deklarati* (*CatOlo* 91, 92, *CatOlo2* 89, 89) ezta *eskümükatü deklarati* ere (*CatOlo* 78, *CatOlo2* 77); cf. Bp *escumucatia eliçatic icentatu bada* (I 115). Gainera, Materren *deklaratcen* kendu egin zuen (ik. 2). Bossueten *deklarar* aditzaren parekoak *erran, erakutsi* eta *ager erazi* dira Sohütako erretorearen liburuan: “Le Saint Siege a déclaré que...” *Aita saintiac erran du...* (II 92). / “Pourquoy mettez-vous l’Eglise incontinent après le Saint Esprit? Afin de déclarer que toute l’autorité ... de l’Eglise vient du Saint Esprit” ... *Eracousteco, Eliçaren abala, saintutarçuna ... giten direla Espiritu saintia ganic* (II 81/82). / “La sagesse de Jesus-Christ [n]’estoit-elle pas parfaite dès son enfance? Oüi, sans doute; mais il la déclare tous les jours de plus en plus...” ... *Bay duda gabe, bona egunetic eguniala houra hanbatenaz aguer eraci du* (II 36).

*Deseñ (desein)*³⁷

Asmoa (*OEH* ‘propósito, intención, designio’). Bonnecase in *Onsa* 184 [Tartasen liburuaz:] *Deutu da desseigna, azcar boroguiac*. OthoiCant 90 *Ah! urgaitz neçaçu desseignen compliten*. Maister xvi *enian ukhen beste dessegnic batere, haren gloria handiaren tcherkhatcia ... baicic*, 31, 46 *Egun bakhoitçal arraberritu behar dugu goure dessegn houna*, 47, 47, 47 *goure dessegn hounaren uçtia*, 47, 47 *Erran combat da guiçonac desseгна hartcen diala, eta Jincouac hareç placer diana eguiten*, 48, 48 *goiçan har itçaçu çoure dessegn hounac*, 50, 63, 64, 64. Ress 46 *Ginco Jauna, çoin beicira desir saintien, dessein chuchenen ... hatsarria*. Mercy 5, 19 *Andere Dona-Mariaren Confrarien eçarteco desseigna*.

• Bossueten *desein* itzultzeko, *nahi* eta *gogo* hitzez baliatu da, besteak beste. “Des mauvais desseins” *Gaiski eguin nahi* (II 32). / “Son dessein estoit de le découvrir seulement pour le tuer” [HerodeSek] *etcian gogoan Jesusen salha eraci nahia baicik, haren hil eraciteco* (II 26). / “Les juifs ... obligerent Pilate de le condamner à la mort, comme il fit, pour condescendre à leur mauvais dessein” ... *desditchatu honec hala eguin, hen gogara içateco* (II 48). / “C’est une invention du démon pour contrarier les desseins de l’Eglise” [Gorozüman sobera jatia eta edatia] *dira Deebriaren choitileciac, Eliçaren gogo saintien gal eraci nahiz* (II 39). “Pour se conformer aux desseins de l’Eglise” *Eliça-*

³⁶ *Edipa: deklarati* (hamabi agerraldi). *OEH, deklarati* ‘1 *declarar, manifestar...*’: *Xarlem* 140, 1493, *Etch* 522, *CatS* 87, *UskLiB* 83, *Ip Hil* 209. *OEH, deklarazione: UskLiB* 82 (*Kofesionia da gure bekhatie egiten düğün deklarazione*).

³⁷ Autore batzuen <-in> (Ress 46 eta Mercy 5 *desein*) sabaiko sudurkariaren grafia izan daiteke, edo, bestela, ahoskera hori ezkututzen duen idazpidea. Gèze *deseñ*. *Edipa* (hemeretzi agerraldi). *OEH, desein: Xarlem* 611, *Etch* 638. «Atharratzerat joaiteko deseinian nüdüzün (Altzai)» Gte *Erd* 26. Intxauspek *Imitacionia* moldatzean behin eta berriz baztertu zuen Maisterren *deseñ*; eman ditudan agerraldietan (xvi, 31...) kalonjeak batez ere *xede (huna)* eta *detse (huna)* ipini zituen, baina baditu beste irtenbide batzuk: *nahikün*te paratzea, esaldian zenbait aldaketa egitea, etab.

ren gogoari jarraikiteko (II 40). Aurreko artikulu batean (Agirre 1998a: 35-36) azaldu nuen *Elizaren gogo*a esapideak *Pronus* eta Belapeireren katixima lotzen dituela, zubererazko beste testuetan —nik aztertutako corpusean, bederen— ez dagoelako.³⁸

*DeSesperatü, deSesperazione*³⁹

DeSesperatü: CatOlo 63 [Lehen maniak] *devetatcen deychu infidelitatia, heresia, desesperatcia, gincoaren hastio ukhaytia...* *DeSesperazione*: CatOlo2 20 *Noiz desesperacionez bekhatu eguitenda? Noiz ere ihourc bere salvamentiaz exituric poenitencia eguiteco egoiten beyta.*

- Materregandik hartutako zati batean, Belapeirek *desesperatu* ezabatu egin zuen: *Iaincoaren misericordiaz etsitcea eta desperatcea* (Mat 28), *Gincoaren misericordiaz exitia* (I 57). Belapeirek *etsitü* bitan erabili zuen; Materreri hartutako adibide horretaz gain, beste hau du: *Gincoaz etsituric bere burian* [‘buriaren’] *erhaitiaz* (I 95).

*Dibino (dibin)*⁴⁰

Dibino: CatOlo 2 *çouré amorio divinoaren suya*, 2, 11. OthoiCant 5, 5, 11, 14, 30, 92 *Espiritu divinoua, / bethiere urgatz guitçaçu.* IganPr 2 *haren hountarçun dibinouari eskerrac deitçogu.* Ress 7. Mercy 4, 22, 23, 23, 30, 31. *Dibin*: CatOlo 29, 29. CatOlo2 32, 32.

- Aldera ditzagun Belapeireren katixima eta Maytierena: *Çonbat naturaleça dira Jesus-Christen? Biga: Gincoarena, eta guïçonarena* (I 32), CatOlo 29 *Çonbat natura dira Jesu-Christetan? Biga, divina eta humana.* Bossueten testuan *divin* izenondoa ardura agertu arren, Belapeirek ez du inoiz *dibino* erabili. Hona adibide batzuk. “Le divin Enfant” *Ginco haurra* (II 18). “Ce divin Enfant” *Gincoaren haur honec* (II 32). “Les choses divines” *Gincoaren gaicetan* (II 57). “Qu’y a-t-il donc icy de Divin?” *Cer da beraz heben Gincoarenic?* (II 9). “Des trois Personnes divines” *Gincoatan diren hirour Personen* (II 29).

*Digne (digno), digneki*⁴¹

Digne: Bonnecase eta Nicephore in *Arima* xxi *imprimatu içateco digne iugeatu dugula* (fr. “digne”). OthoiCant 60 *çoure errecebitceco, / behinere digne içan enuçu.* Ress 14 *hâietçaz digne içateco edo merechimentu ukbeiteco.* Mercy 17, 20 [Direktor edo gidariak konfrarian] *harturen beytutu, noiz ere digne direla ouste beytuke*, 20, 30. *Digno*: CatOlo 102 *aythortcen deychut eniçala digno çoure errecevitcez.* CatOlo2 100. *Digneki*: OthoiCant 53 *Çoure laidatceco digneki / ceren eniz ni ainguru!*

- Bossueten *être digne de*, Belapeirek *merexi ükhen* zubereratu du; *se rendre digne de*, berriz, *merexitü*. “De quel honneur est digne le Nom de Jesus?” *Jesus icenac cer ohoré merechi du?* (II 22). “Est-ce là une vie digne d’un Dieu?” *Hala Ginco batec merechi ciana bici?* (II 35). “Ne se jugeant pas digne de...” *Etcialacoz Jesus-Christ beçala hil merechi* (II 122). “Comment nous rendrons-nous dignes de cét honneur?” *Nola merechituren duçu ohoré hori?* (II 110), etab. / “Qu’il l’a préparée pour en estre la digne de-

³⁸ Aipatu beharrekoa da Belapeirek bi aldiz *intenzione* erabili zuela (ik. 1.4).

³⁹ Gèze *deSesperazione. Edipa: deSesperatü* (hiru agerraldi). *OEH, deSesperatü: Xarlem* 1507, Etch 474. *OEH, deSesperazione: UskLiB* 93, *CatS* 42.

⁴⁰ Gèze eta Lrq *dibino. OEH, dibino: Ip Hil* 179.

⁴¹ *Diñe, diño* ahoskatuak, agian. Gèze *diño. OEH, digne: Xarlem* 1452, *UskLiB* 106, Etch 566 (ñ), *CatS* 77; *digno: Ip Mt* 8,8 (ñ), *Ip Hil* 15. *OEH, dignoki: CatS* 77, *Ip Hil* 223.

meure” *Haur* [Andre dana Maria] *adelatu diala, haren egonguia merechitu baten içateco* (II 90). / “La tres-digne Mere de Jesus-Christ” *Jesus-Christen ama* (I 122). / “La dignité des Apôtres” *Apostolien içaté ohoratia* (II 116).

*DiozeSa*⁴²

CatOlo 1. CatOlo2 iii, iii, iv, iv, iv *Diocesa hontaco lengouageric comunenac*, viii, 1. Jauregizahar in Mst xiv. Maister iii *Eta noula çoure carguián, eta escupian den diocesa-ren pharte batec ecin escola hoyetatic ajuturic ukheiten beitician*. Ress 5. Mercy 5, 9.

• Bossueten *diocese* zubereratzeko, Belapeirek *khristi herri eta herri* hautatu ditu. “Dans plusieurs Dioceses” *Christi Herri haboroetan* (II 114). / “A l’exemple de plusieurs Dioceses” *Franciaco Herri onsa chuchentu direnetan beçala* (II 4). *OEH*-k dio *diozesa* garai guztietan erabili dutela Iparraldeko idazleek. Beraz, Belapeireren joera “garbizalea” da mailegu hori baztertzeko arrazoia. Gainera, ez dirudi beste inork *khristi (kristau...)* herri idatzi duenik, ‘elizbarrutia’ adierazteko; beste esanahi batzuk emateko, bai: *OEH*-k erakusten du testu gutxi batzuetan *kristau-herri* ‘pueblo cristiano, cristianidad’ edo ‘región, país cristiano’ dela. Sohütakoaren bigarren adibidean, Bossueten testua ez duenak nekez emango dio ‘elizbarrutia’ esanahia *herri* soil horri. Horrenbestez, Belapeireren irtenbidea ez zen oso gardena, baina, halere, katiximagleak ez zuen mailegu hedatua baliatu nahi izan.

*DispoSizione, dispoSatü*⁴³

DispoSizione. 1. Gogo edo gorputz egoera egokia [zerbaitetarako]. CatOlo 83, 101 *Cer disposicionetan behardu ihourc içan onsa errecevitceco?*, 108, 109, 109. OthoiCant 25. CatOlo2 82, 99, 105, 107, 107. 2. *Ene dispozizionian*: nire eskuetan, nik erabiltzeko moduan. Mercy 23 *baratcen baliz ene dispositionian bihotz arhin eta khambiacor hori*.

DispoSatü. 1. [Zerbaitetarako] prestatu. CatOlo 60. OthoiCant 24 *Communionala dispatceco eguin behar diren actiac*. CatOlo2 59. Mercy 42 [Eri biSitariak] *jouanen dira hen visitacera, consolacera eta sacramentien recebitceco dispatcera edo adela-tcera*. 2. [Norbaitek zer bait] nahi bezala erabili. (Osagarria instrumentalean dagoela). OthoiCant 29 *Eztiçut deusere, ô ene Ginco maitia, çouri offritceco ene bihotça baici ... dispa eçaçu horrez absolutoki*.

• Belapeirek *adelatü* darabil. Horren erakusgarri, *Nola adelatu behar da ezconciala?* (I 81), cf. CatOlo 109 *Çoing dira ezconceco sacramentiaren errecevitceco dispozicioniac?* Aditz hori aukeratu du Bossueten *se disposer* eta *disposition* euskarara bihurtzean ere. “Pour nous disposer à bien passer le saint temps de Caresme” *Goroçuma saintiaren onsa igaraitera adelatceco* (II 39). “Pour nous disposer à la célébration de la Passion de Nostre Seigneur, & à la Feste de Pasque” *Gouré salvaçaliaren herio passioniaren hobeki ohoratceco, eta Bazco Bestetara adelatceco* (II 41/42). “Dans quelle disposition faut-il dire ce divin cantique?” *Nola adelaturic erran behar da cantorè saintu haur?* (II 101). “Il en faut apprendre les dispositions avec lesquelles on doit recevoir Jesus-Christ” [Ikhasateko dügü] *Jesus-Christen erre[ce]vitceco, nola adelatu behar dugun* (II 99), cf. *CatOlo* 101 (s.v. *dispoSizione*) eta *OthoiCant* 24 (s.v. *dispoSatü*).

⁴² *OEH*, *diozeSa*: Etch 608, *CatS* vi, *Ip Hil* 195 (*diosesa*).

⁴³ *OEH*, *dispoSizione*: *Xarlem* 805, *Ip Imit* III 33, 1, *Ip Hil* 191, *UskLiB* 34. *OEH*, *dispoSatü*: *Xarlem* 124.

*Erremestiatü, erremestiamentü*⁴⁴

Erremestiatü. Eskerrak eman. CatOlo 26 *Houra bera erremestiatu ceren bere udu-riala eguin beycutu*, 28, 30 *Erremestiatu behardugu eracoutsu deycun amorioaz*, 40, 41, 58, 82, 84, 92, 96, 99, 104, 104. OthoiCant 11, 15, 28, 32, 34. CatOlo2 29, 33, 43, 44, 58, 80, 82, 90, 94, 97, 102, 102.

Erremestiamentü. Esker ematea. CatOlo 106. OthoiCant 36 *Khantatcen ducielaric Gincouaren ouhouretan, eta haren beraren erremestiamentutan*, 37, 38. CatOlo2 103. ■ *Erremestiamentüzko akte*. OthoiCant 11, 14, 28 *Communioniaren ondouan erremestiamentutzco actia*.

- Belapeirek *eskerrak eman* erabili du, hamar aldiz; gainera, bitan *esker derizüt* idatzi du ('eskerrak ematen dizkizut'), cf. OthoiCant 11 *erremestiatcen çutut, ene Gincou Jauna*. Hona nola itzuli dituen Bossueten bi esaldi: "Pour remercier nostre Seigneur" *Jesus gouré Jaunari eskerren emaitco* (II 85). "Un humble remerciement d'un si grand don" *Dohain hain handi eman dericunaren hari eskerrac eman* (II 86).

*Estatütü*⁴⁵

CatOlo 79 [Sakramentia] *Graciaren ceinhare sacratu eta agueribat da Jesu-Christez estatüturic goure arimen sanctificacioniagatic*, 98 *Cergatic estatütü uquhandu goure salvaçaliac althareco sacramentu saintia?* CatOlo2 77, 96. Mercy 10, 11 *Confrariaren eçarteco edo estatütceco*, 12.

- Bossueten *établir* euskarara bihurtzeko, Belapeirek gehienetan *ezari* eta *manatü* aukeratu ditu; behin *lanthatü*. "Par la bouche de celui qui est établi sur tout le troupeau" *Arthelin gagnen eçari denaren ahoaz* (II 12). "Pour établir & consacrer le Baptesme" *Batheyiaren eçarteco eta saintificatceco* (II 28). "Pourquoy le Caresme est-il établi?" *Cergatic eçari da Goroçuma?* (II 41). "En ce qu'elle [l'Eglise Romaine] est établie de Dieu" *Gincoac haur eçari du* (II 121). / "Parce que c'est celle que l'Eglise a établie" *Ceren haur* [erretorearen irakaspena] *baita Eliçac manatu ... diana* (II 11). / "Pourquoy l'Eglise a-t-elle établi de telles Festes?" *Eliçac cergatic manatu dutu bonlaco bestac?* (II 88); antzeko testuinguruan ("établir festes"), *manatü* (II 88, 125, 126) eta *ezari* (II 126). / "A cause que la divine Providence avoit choisi Rome capitale de l'Univers pour y établir la Chaire de Saint Pierre" ... *Iondané Petiriren Jarguiaren lanthateco* (II 121).

*Estatü*⁴⁶

1. [Pertsona baten] egoera fisiko edo morala. CatOlo 25, 25 *Innocenziazco estatian*, 38 *Estatutan jarry haren* [Spiritü Saintiaren] *errecevitceco guihurtan barnen munduti campo eta ichilic gaudialaric*, 44 *Çonbat iragnendu estatu dohaxu harec?* [bizitze eternalak], 45 *Cer estatutan hilen guira?* CatOlo2 41, 51, 52, 55. IganPr 6. Mercy 4 *confessione bounbat eguinic graciaco estatian* [hil], 42. ■ *Estatütan izan* (cf. fr. *en état* 'egoera onean', *être en état de* '-tzeko gai izan'). Mercy 42 [Bisitariak joanen dira erien]

⁴⁴ Gèze (biak). *Edipa: erremestiatü* (hiru agerraldi). *OEH, erremestiatü: Xarlem* 220 (r-), 374, *UskLiB* 70, Etch 506, *CatS* 92. *OEH, erremestiamentü: UskLiB* 108, 110.

⁴⁵ Gèze 'établir'. *OEH: CatS* 110 (*Besta bat elizak estatütia*), *Xarlem* 184, Ip *Hil* 219.

⁴⁶ Gèze 'état' eta Lrq 'état, métier'. *Edipa* (bost agerraldi). *OEH* '1 estado, condición de una cosa o persona (moral o física)': *Xarlem* 939, Ip *Dial* 62, *UskLiB* 102, *CatS* 24, Ip *Hil* 202. '2 estado, situación, posición de una persona (consecuencia de su condición social, oficio, estado civil)': Etch 552, *CatS* 92.

khorpitcen sokhorritcera Confrariaren khostuz ... Confraria estatutan bada. 2. [Pertsona baten] gizarte maila. Ress 35 *estatu eta officio*. Mercy 16 *Confraria devotabat guičon eta emaztençat, differenciariç gabe, estatu, grado, conditione, ez officiore*. ■ [Pertsona ez-konduaren, elizgizonaren...] egoera. CatOlo 18 *Ezconciac emaiten du persona ezconçier ... estatu haren pphena eta difficultaten soffritceco gracia*, 109. CatOlo2 17, 107. IganPr 12 [Apezak] *bere estatiaren araur bicitcen direlaric*.

• Lehen adierari dagokionez, Bossueten *état* izenaren ordaina *egite* da esaldi batean: “Pour nous faire aimer la pauvreté, & la souffrance. Quel honneur devons-nous rendre à ces états & à ces vertus de Nostre Sauveur?” *Cer ohoré gouré Salvaçaliaren eguité eta verthuté hoyer çor deriegu?* (II 19/20).⁴⁷ Nolanahi ere, zein da hor euskal hitzaren esanahia? *État* frantsesak dukeen bera, alegia, ‘[pertsona baten] egoera’? Hala dirudi, baina ez da erabat segurua. *OEH*-n ez dago adiera hori, baina bai hurbileko bat, ‘2 naturaleza, forma de ser’, Oihenartek, Pouvreaux eta Gasteluzarrek erabilia. Guztiarekin ere, bada beste azalbide bat: agian Belapeirek jatorrizko testua, frantsesezkoa, zertxobait aldatu zuen eta *egite*-k ‘egintza’ esanahia du, katixima honetan hori baita hitzaren adiera nagusia (ik. BH); ezin dugu erabat alboratu hipotesi hori.

Bigarrenari dagokionez, Bossueten *état* zuberotarrak *eretze* euskaratu du: “Que la vraye sainteté ne consiste pas à faire des actions éclatantes, mais à se sanctifier dans son état en grande humilité & pauvreté” ... *eztela herox handitaco gaicen eguitia, bona bai norberé eretçian verthutez beheratçia* (II 37). BHn, *eretze* sarreran, ‘2 [Pertsona bati dagokion] lekua (gizarte mailaren eta lanbidearen arabera)’ adieran sartu ditut agerraldi hori eta beste bat (II 60). Ez da ohiko esanahia, ez baita *OEH*-n ageri.

*Examen, examinatiü*⁴⁸

Examen: CatOlo 11 *Concenciaren examena*, 86, 86. OthoiCant 8, 38. CatOlo2 10, 84, 84. Mercy 31. *Examinatiü*: Bonnescase eta Nicephore in *Arima* xxi [Libria] *ira-courturu dugula eta examinatu* (fr. “examiné”). CatOlo 11 *Heben behardira onsa gogoatu eta examinatu egun eguin dutugun bekhatiac*, 86, 86, 86. OthoiCant 18, 52. CatOlo2 iii, 10, 84, 85. Mercy 43 *Statutac edo maniac iracourriric, arra-iracourriric eta examinaturic*.

• Bildutako adibide gehienak antzeko testuinguruetan ageri dira (*konzenziaren examena, konzenzia examinatiü*), eta oso zabaldua daude esapide horiek literatura zaharrean (ik. *OEH*). Belapeirek *bere concencia onsa ikhar* izkiriatu zuen (I 67); cf. OthoiCant 8 *examena, edo concenciaren onsa ikertçia*. Belapeireren katiximan, *gogoa eman* da Bossueten *examiner* aditzaren ordaina esaldi batean. “Le soin qu’on y apporte à examiner la Tradition constante de tous les siecles” [Sogin behar da] *honen* [Aita Sainñtiaren] *orano gogoa emaitiari, cer sinhexi içan den hortçaz igaran cecuru guçietan* (II 92/93).

⁴⁷ Hona testuinguru zabalagoa, hobeki ulertzeko: *Jesus Christ sorthu deya behardun eta nekeçu? Bay duda gabé, barruki batetan sorthu denaz gueroz, tempõra borthitz batetan, khugnabat ohatceco ukhen gabé. Cergatic? Gabeciaren, eta gaitz egarten gouri eracasteco. Cer ohoré gouré Salvaçaliaren eguité eta verthuté hoyer çor deriegu? Her iarraikiita.*

⁴⁸ Ez dakigu <x> hori erromantzeen araberako grafia den ala *ts* ahoskatu behar den. Gèze *examinatiü*; Lrq *edsâmen* eta *edsaminatiü*. *OEH*, *examen*: *UskLiB* 74, *CatS* 82. *OEH*, *examinatiü*: *UskLiB* 21, *Etch* 652 (*etsaminatiü*), *CatS* 81.

*Fabori, faboritü*⁴⁹

Fabori. OthoiCant 59 *Ab! bethe guitçaçu benedictionez, / eta bethi lagunt çoure favoriez*, 59 *Ceren hanitz ukhen beitugu favori*, 64. Mercy 14, 28 *Virginia Saintac ... emayten dutian favorietara*. ■ OthoiCant 69 [Birjina Santa,] *Christien favori houna*, 84 *Gincoua da ene houna, / houra da ene favoria*. ■ *Faboritan* (aurretik genitibo duela). CatOlo 26. OthoiCant 59 *giçounen favoritan*. Ress 10 *Aurhidegoua eraikiren denaren faboritan indulgencia hanitz* [Aita Sainiak eman dü].

Faboritü: CatOlo 100 *Meça ençun dien egunian protectione particular batez favoritcen dutu*. OthoiCant 51 *Jauna, favori neçaçu, 52 Behar naiçu favoritu*, 70. CatOlo2 98. Mercy 7 [Konfraiak] *praubiak favoritcen*.

- Materreren esaldi batean, Belapeirek *faboratu* mailegua kendu eta *honki egin* ezarri zuen (ik. 2). Mercyk *praubiak faboritü* esapidea du; Belapeirek, aldiz, (*jente*) *beharrer honki egin* (II 26, 42). Egia esan, bi adibide horietan, *aumosnes hitza* dakarren esaldia itzuli du Belapeirek, eta horren ordain zuzena litzatekeen *amoina* saihestu du (gure katiximagileak behin bakarrik baliatu zuen mailegu hori: I 100 *amoinatan eman*).

*Fermo (ferme), fermoki, fermotarzün (fermetarzün)*⁵⁰

Fermo: Maister 8 *bihotç fermobateki*, 9 *Eçpiritu çahu, simple, eta fermobat eçta hanitch lanetan barreiatcen*, 75 *pacentcia fermobatec*, 154 *fermo dago tentacionetan*. Mercy 4 *esperançha fermobatez*. *Ferme*: OthoiCant 29 *amourio azcar eta ferme den bat*. *Fermoki*: OthoiCant 94 *sinhex deçagun fermoki*. CatOlo2 17, 20. Maister 181 *bere esparantcha fermoki Jincouatan eçarri diana*. IganPr 7. *Fermotarzün*: Maister 218. *Fermetarzün*: OthoiCant 34.

- Belapeirek lau *azkar* utzi zizkigun; esaterako, *har gogo azcar bat ez hetara* [bekhatietara] *erorteco guehiago* (I 67) eta *cier emaiteco catechima, fedia azcar* [‘azkarki’] *egarten dian berri baten* (I 21). *Osoki* ere badu: Bp *Fedezco actia: Ene Gincoac, sinhesten diçut ossoki, heben eta lekhu orotan cirela* (I 128), cf. CatOlo2 20 *Ene Gincoac, sinhesten diçut cinez eta fermoki Eliça Apostolica eta Romanoüac sinhesten eta sinhestera obligatcen gutianac oro*; Bp *Cer da Fedia? Gincoac emaiten dericun dohain bat, çognec sinhex eraciten baiterizcu ossoki, Gincoac bere Eliçari erran deritçonac oro* (I 48), cf. CatOlo2 17 *Cer da Fedia? Gincoac emaiten deicun dohainbat: coignez sinhesten beytugu cinez eta fermoki...*

Bossueten *fermement* Belapeirek *zinez, osoki* eta *azkarki* itzuli du. “Croyez-vous fermement ce que vous venez de dire du Saint Esprit, & de l’Eglise?” ... *erran dutuçunac sinhesten dutucia cinez?* (II 81). / “Croire fermement ce Mystere” *Misterio hori sinhex ossoki* (II 86). / “Je croy fermement, mon Seigneur Jesus-Christ, que...” *Jesus-Christ ené Jauna sinhesten diçut azcarki...* (II 86).

⁴⁹ Gèze eta Lrq *fabore*; Lrq *fagore*. *OEH, fabore*: Egiategi 159, Etch 188, Ip *Hil* 194, *UNLilia* 12, *CatS* 61 (*faboria* mugatua); *fabori*: *Xarlem* 257 (-ren *fabori*), 1500, *UskLiB* 30, Egiategi 196 (-ren *fabori*); *fagore*: *CatS* 131. Ikus, gainera, hiztegi horretako azpisarrerak. *OEH, faboritü*: *Xarlem* 112, *UskLiB* 98.

⁵⁰ Gèze *fermo, fermoki*. *Edipa: fermo* (agerraldi bat). *OEH, fermo*: *UskLiB* 108, *CatS* 57. *OEH, fermoki*: *UskLiB* 43, *CatS* 57, Ip *Hil* 223.

*Fitez (fitetz)*⁵¹

Fitez: OthoiCant 37 *Ene hitz emanen fitez obratceco*, 52 *Ah! fitez beno fitezago / jaun houana, chabat neçaçu*, 62 *Gora fitez igan cite*, 63, 66, 89. *Mercy* 41 *eztuye khantaturen sobera goratic ez fitezegui*. *Fitetz*: CatOlo 68 [Aita-amek manatutako gauzak] *fitetz eta alagueraki eguitia*.

- Belapeirek nahiago du *laster*: *ihor erori baliz bekhatu mortaliala, laster cofessatu behar luke* (I 109), *Houra dukeye bide bat ...* [bekhatütik] *laster elkiteco* (I 127). Sohütakoak baditu beste bi hitz esanahiaren aldetik hurbil samar daudenak: *bertan* eta *berhala*. *Har ezteki barc* [aphezak] *emanen derion penitencia, eta bertan eguin* (I 116). *Amec beré lehen haurrak oberesca litçoyen, çoin berhala arrerosten baitçutien* (II 104) “en mesme temps”.

*Fundatü (fondatü), fundamen (fondamen, fundament)*⁵²

Fundatü. Oinarritu (OEH ‘2 apoyar(se), asentar(se), basar(se), establecer’). CatOlo 88 [Kontrizioniak behar diala] *goure fedian gaignen fundatu içan*. CatOlo2 86. *Fondatü*: *Mercy* 13 *Cer devotione azcarragoric, cer adoratione hobeki fondaturic*.

Fundamen. Oinarria. CatOlo 20 *eci goure Religioniaren eta salvamentiaren fundamena da Fedia*. CatOlo2 43. *Maister xix cihaurtçaç oustekeria sobera houn ukhen duçuunen fundamen gabia eçaguturen duçu*, 162. *IganPr 7 ceren fedia beita goure salvamentiaren fundamena*. *Fondamen*: CatOlo 39 *Ceren eta Apostoliac beytira Jesu-Christen ondoan haren [Elizaren] lehen fondamenac*. CatOlo2 18, 42. *Fundament*: CatOlo 40.

- Bossueten *fonder* zubereratzean, *ohatü* erabili du birritan. Nabarmendu beharra dago Belapeireren orijinaltasuna; izan ere, OEH-ko *ohatu* sarreraren ‘4 fundar’ adieran hiru adibide daude (Egiategiren bestelako erabiltze bat kenduta) eta hiruak Belapeirerenak dira. Hona hemen bikario jeneralaren itzulpenak. “Elle est marquée dans ces douze pierres de l’Apocalypse sur lesquelles est fondée la Cité sainte, c’est à dire l’Eglise, & sur laquelle estoient écrits les noms des douze Apostres” *Haur cegnharatu da Apocalipsaren hamabi harri hoyetan, çointan gaignen Hiri sainta ohaturic baita...* (II 116); ik. *CatOlo 39 fundamen* sarreraren. “Dans le temps que Saint Pierre y fendoit l’Eglise” *Jondané Petiric han* [Errumen] *Eliça ohatu cianian* (II 118).⁵³ / “Pourquoy sont-ils [les Apostres] regardez comme les fondemens de l’Eglise? Parce que l’Eglise est fondée sur la doctrine Apostolique” *Cergatic Eliçaco habiac beçala eduki dira? Ceren Eliça baitago Apostolien erranetan gaignen* (II 117).

Bossueten *fondemens* behin *habiak* euskaratu du, ikusi berri dugunez. “Pourquoy sont-ils [les Apostres] regardez comme les fondemens de l’Eglise?” *Cergatic Eliçaco habiac beçala eduki dira?* (II 117). / “C’est le commencement de nostre salut, & le fon-

⁵¹ Gèze *fite*, *fitetz* ‘vite’; Lrq *fite* (mailegu frantsesa, «assez usité, mais on dit plus couramment *bertan*»). *Edipa*: *fite* (hamabi agerraldi), *fitetz* (bederatzi). Zubererazko testuetan hiru forma agertzen dira (OEH). *Fitez*: Egiategi 212, *AstLas* 23. *Fitetz*: *Mustafa* 93, *CatS* 61. *Fite*: Etch 516.

⁵² Gèze *fundatü*, *fundamen*; Lrq *fundatü* ‘fonder; se baser’, *fundamen* ‘fondement, base, principe’ (mailegu biarnesa, *fundamen*). OEH, *fundatü* ‘1 fundar, crear’: *Xarlem* 659, *CatS* 33. ‘2 apoyar(se), asentar(se), basar(se), establecer’: *Xarlem* 545 (-o-), Ip *Imit* III 7, 4, *CatS* 85 (*fündatü*), *UskLiB* 90 (-o-). OEH, *fundamen*: *CatS* iv, Ip *Hil* 138; *fundament*: *UskLiB* 143.

⁵³ Beste behin, *consacrer* itzultzeko hautatu zuten *ohatü* Belapeire «garbizaleak»: «& consacrerent par leur Sang l’Eglise Romaine qui devoit estre le chef de toutes les Eglises» *Eta héc* [Petirik eta Paulek] *beré odolaz Errumeco Eliça gorrituric haur ohatu...* (II 120). Hitz frantsesaren esanahia, behintzat, hau dateke esaldian: ‘[zerbait] sakratu bihurtu, errito-egintza baten bidez Jainkoari eskainita’.

dement de l'honneur qu'on rend à la Sainte Vierge" *Çoin berriac eguin baitu goure salvamentiaren haxarria* (I 122); Belapeirek ezabatu egin du esaldiaren bigarren zati hori, *fondement* zekarrena.

*Inozenzia*⁵⁴

CatOlo 25 *Cer estatutan Gincoac guiçona creatu ukhandu? Innocenziazco estatian, 25, 30 Haren [JeSüSen] prauwetarçuna, humilitatia, eta innocentia, 82 batheyian uchen dugun innocentia.* OthoiCant 51 *Innocenciaren galciac, / behargutu affligitu.* CatOlo²⁵⁵ 33, 80. Maister 64 *bekhatiaç galduç gueroç innocentia, lurrian ecin ukheiten dugu eguiaçco dohaxutarçuna.*

• Frantsesezko *innocence* zuberotarrak *saintütärzün* itzuli du. "Quelle fut la vie de Saint Jean Baptiste? D'une admirable innocence ... En quoy paroist son innocence?" *Jondané Johané batista nola bici ičan da? Miragarri saintuki ... Certain agueri da honen saintutarçuna?* (II 113). "Le mépris du monde, & à joindre la mortification avec l'innocence" ... *penitenciaren saintutarçunareki algarganacia* (II 115).

*Instant*⁵⁶

CatOlo 28 ... *eta ber instantian khorpitz eta arima horic Trinitate Sainiaren bigarren Personari juntatu, 45 goure hilziaren instantetic.* OthoiCant 73 *Instant batec idekiten / ahal dereic paradussia.* CatOlo 2 31. Maister 76 *instant hountan hiltzia hel balekiçu.* ■ *Instantian.* Berehala, bertan, segituan. Maister 63 *Jaiki cite, eta instantian has cite, 261 Nic instantian goititcen dit eçpiritu aphaltat, eternitateco eguia habororen entheleguiala, ecieç hamar ourtheç escoletan estudiatu balu.*

• Maisterrek *instantian* esapidea du; Belapeirek *berhala* (II 104) eta *bertan* (I 116). Maytiak *gure hilziaren instantetik* (45) eta Maisterrek *instant huntan hiltzia* (76) idatzi zuten; Belapeirek, berriz, *hil orenian* (I 141) edo *ene azken orenian* (I 150). Ik. 1.2.2 *memento*.

*Iseiatü*⁵⁷

1. da *ad.* ("tzer"). OthoiCant 88 *isseia guitian haren [paradüsüko bizitzia]ren ukhaitera.* Maister 10 *Nourc du borroca açcarragobat ecieç bere buriaren goitcera isseyatcen denac?, 24 Guducan egoitera guiçon courajous elibat beçala isseia baguinte, 25 ceren eçkiren isseiatcen, saintien bide hounian ebiltera, 25, 39, 41, 51, 52, 67, 69, 72.* ■ ("tzez"). Mercy 34 *isseyaturen dira haren ehortcetala helcez.* 2. du *ad.* ("tzea"). Mercy 28, 30 *Confrayec oroc isseyatuco duye, meçaren eñcutia egun oroz.* ■ ("tzer"). Mercy 32 *çoin [konzenziaren examena] isseyaturen beytuye eguitera algarreki.*

• Maisterri hainbeste gustatzen zitzaion aditza, Belapeirek ez zuen erabili. *Ahalaz* adizlaguna, aldiz, frankotan usatu zuen eta haren bidez lasai asko bazterten ahal zuen *iseiatü*: *Ahalaz ichil eraci gaizki errailia* (I 103), eta ez, esaterako, *ixil erazitera iseia*;

⁵⁴ OEH, *inozentzia* '1 inocencia': Ip *Hil* 260. '2 inocencia, candidez; simpleza': *Xarlem* 1473. *INOZENZIAZKO*: *CatS* 22.

⁵⁵ Katixima horretan *inozent* agertzen da (44, 91).

⁵⁶ Gèze *instant, istant*; Lrq *ixtánt* («on dit plutôt *mement, memento*»). OEH, *instant*: *CatS* 102. *IS-TANTIAN*: *Xarlem* 322.

⁵⁷ Gèze eta Lrq *iseiatü* 'essayer'; Lrq *iseatü*. OEH, *iseiatü*: Ip *Imit* I 11, 3, *UskLiB* 85, *Xarlem* 934, *Etch* 280, *Arch Fab* 107, *CatS* vi. Emango ditudan Maisterren adibideetatik lehen bostak (10, 24...), behintzat, bere hartan utzi zituen Intxauspek.

goiçan ahalaz parropia meça ossoa devotki ençun (I 92), eta ez *enzütera iseia*, etab. Hara *tâcher* nola zubereratu zuen: “Il faut premierement se rendre volontiers aux lieux où se font les prieres de quarante heures, taschant de faire compaigne à nostre Seigneur” ... *han egon luçaz ago, Jesus Jaunaren bihotcez lagunceco* (II 40). Itzulpenean saihestu egin zuen, beraz.

*Khanbiatü, khambiamentü, khambio, khambiatarzün, khambiakor, khambia erazi*⁵⁸

Khanbiatü. OthoiCant 7. CatOlo2 iv ... *munduco manerac ezpalira themporareki khambiacen*, vii, 12, 26 [Jinkoa da] *spiritu bethierecobat, bere beytharicoa, khambia ez-taitiana*, 27, 27. Maister 50, 270. ■ (Alatiboarekin). CatOlo 97 *ceren bay bata, bay bestia Jesus-Christ goure salvaçaliaren khorpitziala eta odoliala khambiatu içan beytira*. CatOlo2 95. Maister xx ... *çoure debocionalatco hotçtarçuna khambiaturen dela, celi-laco berotarçun saintu batetara*, 36, 36, 284 *beste guiçon batetara khambiatu*. ■ (Instrumentalarekin). OthoiCant 73 *Khambiadi affectionez, / beharducec contu sarri / erren-datu Gincouari*. Maister 220 *egonguç khambiatcen ahal cira, bena eç hobetcen*.

Khambiamentü: CatOlo2 vi *Catechima hontan cerbait khambiamenturen eguitia*. Maister xxii *bihotceco khambiamentiac*, 31, 226. *Khambio*: Maister 21, 41 *bicitceco manerien khambioüac*. Mercy 43 *Ecín deus berritcen dukeye confrarian, ez khambioric eguiten ... reglamentu hoyetan*. *Khambiatarzün*: OthoiCant 13 *ene flakecia eta ene khambiatarçuna*. *Khambiakor*: Maister 264 *flacu, eta khambiacor gutuçü*. Mercy 23. *Khambia erazi*: Maister 65, 228 *solajatcen ahal çutut, eta çoure phena alagrantciatara khambia eraçitcen*, 268.

• Bossueten *changement* euskaratzeko, Belapeirek behin *berritarzün* eman du; *berrikeria* ere erabili du esanahi berarekin. *Changement du vin en eau* [sic] zubereratzeko, egin eta *ützülze* hautatu ditu. “Le changement arrivé dans les Apostres” *Apostolietan heltu cen berritarçuna* (II 76). “Qu’y avoit-il encore de changé dans les Apostres?” *Cer berrikeria orano heltu cen Apostolietan?* (II 76). / “C’est le changement du vin en eau aux noces de Cana en Galilée” *Hourez mahaxano eguitia Canáco ezteyetan, Galileaco herrian* (II 29). “Sur ... le changement de vin en eau” *Hourez mahaxano eguinaz* (II 27). / “Que signifioit ce changement? Il signifioit le changement prochain de la Loy de Moïse en l’Evangile” *Houraren mahaxanoala utçulcé honec cer cegnharatcen cian?* *Erran nahi cian Moysaren leguiaren utçulcia gouré Evangelio saintiala* (II 29).

Ikusaguri nola itzuli zuen Bossueten *changer*. “Lorsqu’il changea l’eau en vin” *Houretic mahaxano eguin cianian* (II 24). / “... & que l’on change d’ornemens” [Belapeirek aldatu egin du] ... *eta coloré violeta eliçac hartcen diala* (II 38). / “Par quelle autorité ce jour a-t-il esté changé du Dimanche?” *Noren manuz egun haur Igantiala eçari da?* (II 8).

Kolera,⁵⁹ *koleratü, kolerus*

Kolera: CatOlo 60, 70 *coleran behardugu ichilic egon, 95 haren* [Jinkoaren] *colera*. OthoiCant 24, 35, 49, 62, 66, 75, 78, 90 [Jauna,] *colera behar deiçut ematu*. CatOlo2 69, 92. Maister 19 *bená urgulluxiaren bihotcian ardura daude jeloskeria eta colera*, 278

⁵⁸ BZ (ik. *changer*), Gèze eta Lrq *khanbiatü*; azken biek *khambio*. *Edipa: khambiatü* (lau agerraldi), *khambiamentü* (bat). *OEH, khambiatü: Xarlem 690, CatS 87, UskLiB 106*. ■ (Alatiboarekin). *UskLiB 48, CatS 72, Ip Hil 148*. ■ (Instrumentalarekin). *Egiat 178, Etch 626, CatS 85*. *OEH, khambiamentü: CatS 25, Egiat 272*. *OEH, khambio: Egiat 238, CatS 25, Casve SGrazi 36*.

⁵⁹ Gèze eta Lrq *kolera*. *Edipa* (hamazazpi agerraldi). *OEH, kolera: Xarlem 260, UskLiB 33, CatS 9*. *KOLERAN: UskLiB 217, Ip Hil 115 (kolera handi batian)*.

ene Jincoua, etcitiala niganic hurrunt, eta çoure coleran, etcitiala çoure cerbutcharia-ganic guibelt, 297, 297. Koleratü: Maister 16 [Ezpiritüz flakü dena] coleratcen ere da arhinçki, nahi diana eguiten etçayonian. Kolerus: Mercy 25 [Konfrarian] ezta içanen re-cebituric edo harturic, çoin ere beitira mundutiar, tabarnoy ... colerousac, medisentac.

• Sohütako erretorearen eskuliburuan *khexüeria* da zazpi bekatu nagusietako bat (I 54), baina Maytieren dotrinan *kolera* dago (60); aldiz, beste sei bekatuen izenak berberak dira bi liburuotan. *Koleratü* (Gèze ‘se mettre en colère’) ez du Belapeirek gus-tuko; Axular batek, esaterako, *gizon koleratua* idatzi zuen (283), baina Belapeirek nahigo du *aita kechiac* ‘haserre dagoenak’ (I 98); bestalde, *khexa erazi* du (I 128, 136). Katiximagile honek bere bidea egin nahi du: *OEH*-n ikusten da *kolera* oso zabaldua zegoela garai hartan (Axular, Pouvreau, Tartas edo Gasteluzar) eta *khexüeri*, aldiz, be-rak bakarrik erabili zuela ‘haserre bizia’ adierazteko (dena dela, Gèzek eta Larrasquetek jaso dute *khexeria* ‘colère’). Herskari hasperendunak erakusten du *khexeria* mailegua euskararen arau fonologikoen mendera etorri zela. *Kolera*, aldiz, berriagoa zen; edo, bestela, hiztunek gutxi erabiltzearen ondorioz arau horietara makurtu gabea. Belapei-rek, beraz, bi hitzetan zaharrena edo usatuena hautatu zuen. Gainera, Sohütakoak ba-ote zekien *khexü*, *khexatü* maileguak zirela? Izan ere, Larrasquetek hiztegian dioen be-za-la, gaztelaniari edo hartuak dirateke (gazt. *queja*, *quejarse*). Intxauspek Belapeireren antzera jokatu zuen, Maisterren testuan egindako aldaketek erakusten dutenez: 19 *co-lera* (Ip *khechia*), 16 *coleratcen* (Ip *khechatcen*).

Bossueten *colere* itzultzeko, hitz hori erabili du. “Des prieres publiques qu’on fait à Dieu, pour détourner sa colere de dessus son peuple” ... *populiari beguiratceco haren khechueritic* (II 60). “La colere de Dieu” *Gincoaren khechueria* (II 60). “Comment les processions servent-elles pour apaiser la colere de Dieu?” *Processionéc nola ematcen dié Gincoaren khechueria?* (II 60). / “Pour éviter la colere d’Herode qui le vouloit tuer” *Herodes khechiaren ihessi...* (II 32), cf. gorago aipatu den *aita kechiac* (I 98).

*Konbersione, konbertitü*⁶⁰

Konbersione. [Bekatorea] kristau zintzo bihurtzea. OthoiCant 46, 47 *Bekhatoria-ren conversioniaren gagnen*. ■ [Beste erlijio batekoa edo heretikoa] katoliko bihurtzea. CatOlo 40 *Othoitç eguin* [egiako] *eliçan eztirenen conversioniagatic; hereticoeki eztugu ukhan behar prepaucic ez hantacioneric*. CatOlo2 43.

Konbertitü. [Bekatorea] kristau zintzo bihurtu. OthoiCant 47 *Gincouac khumita-tcen du bekhatoria convertitcera*, 48, 55, 56. Maister 32 *Batcec, conbertitcen hasten dire-nian, tentacioneric gaitcenac soferitcen dutie*. ■ CatOlo 33 *Gincoa ganat ossoki converti-tcen guirelaric*. CatOlo2 36.

• Frantsesezko *conversion* izenaren euskal ordainak *khristitze*, *hontze* eta *khristi hon egite* dira Sohütakoaren katiximan. “Par la conversion de trois mille hommes” [Izpi-ritu Santua jaisi zen egunean] *hirour mila genteren Christiciac* (II 74). / “Leur con-version [la c. de nos ennemis], comme la priere de Saint Estienne obtint la conversion de Saint Paul” *Hoyen hontcia: hala nola Iondané Esteberen othoitciac Iondané Paulé beré hil eraciliaren Christi hon eguitia ardiexi baitcian* (II 125). *Convertir*, bestalde, *khristi egin* euskaratu du. “Pourquoy Jesus-Christ voulut-il le convertir par un miracle si écla-tant?” *Cergatic Iesus-Christec haur* [Paule] *miraculu hain handi batez Christi eguin nahi ukhen cian?* (II 121).

⁶⁰ Gèze eta Lrq *kunbertitü* ‘convertir’. *OEH, konbersione: UskLiB* 81. *OEH, konbertitü: Xarlem* 1518 (-u-), 644, Etch 684 (-u-), Ip *Hil* 57, 191, *CatS* 109, *UskLiB* 59.

*Konpañia (konpañia)*⁶¹

Konpañia. Norbaitekin dagoen taldea edo pertsona; norbaitekin egotea edo joatea. CatOlo 70 *Bilhaker, procezer eta gaiztoen compagnari ihes eguin*, 72 *Compagna gaiztoer ... ihes eguin*. OthoiCant 15 *orhitu içan den lekhiez eta compagnez*, CatOlo2 69, 71. Maister 274 [Pharadüsian] *badukeçu dohaxutarçun deusetan ere escaçkeriaric eçtukian bat ... içale* ['biztanle'] *dohaxien compagna eçti, eder, eta maithagarrian* (Ip *compagna ederrena eta eztiena*). ■ Pertsona taldea. CatOlo 44 *noiz merechi dukegun dohaxien compagnan errecevitu içan*. Maister 51 *Saintien handienac guiçonon compagne-taric ... hurruntcen ciren* (cf. Ip *guiçonon bilkhuretatic*). *Konpañia*: OthoiCant 43 *Compagna gaistouac hantatu dutianari*.

• Belapeirek *lagüngo*a hautatu zuen behin: *Uçti honen* [aragizko bekhatiaren] *erette pitz-garriac, eta emazten lagungoa* (I 97). Gogoan har *OEH*-n hori dela *lagüngo*a hitzaren lehen agerraldia; gainera, atal berean (alegia, '1 compaña' adieran) horren ondoko adibidea Maisterrena dugu. Beraz, ez da oso aukera hedatua. Hara Belapeirek nola itzuli zuen *compagnies*. "Compagnies dangereuses" *Lagun gaistoac* (II 57). / "S'eloignant des compagnies" *Lagun saldoer ihessi* (II 42). / "Nous priver des compagnies" *Bereberago bici* (II 53). Azken hau ere, *lagüngo*a idaztea bezala, ez da oso arrunta (ik. *OEH*, *bereber*).

*Konplitiü*⁶²

1. [Manamenduak, botoak, promesak, penitentzia, eginbidea, etab.] bete. CatOlo 64, 64, 65, 94 *coffessorac eman deycun poenitencia complitu leyalki*. OthoiCant 8, 53, 62, 90, 93, 100, 103. CatOlo2 22/23, 64, 65, 92. Maister v, viii/ix, xii, xvi, xx, xxi, xxi, 1, 39, 50, 142. IganPr 6, 9, 15, 16. ■ CatOlo2 6 *çoure hitçaren araüera, içan bedi nitan complitia*. 2. (Era burutua pred. nahiz izond. gisa). Hobetzerik ez duena, bete, osoa. OthoiCant 5 [Trinitateko] *persona bata bestia beçain handi da, çubur ... dohatsu, complitu*. CatOlo2 iv *perfeit eta complitu ciren gaicec*. Maister xi ô *Jaun apheçcupu ecinago complitu cirena*, 10, 13, 26, 40, 42, 45 *guiçon eguiaçki saintu, eta complitu cirenac*, 77 *ceren amourio complitiac jincouaganat segurantçareki hullant eracitcen beicutu*. IganPr 4. ■ [Zerbaitetik] ahal adina duena. OthoiCant 92 *Çu cira charmaz complitu*.

• Lehen adierari dagokionez, Belapeirek *begiratü* erabili du usu, '[manamenduak, legeak, etab.] bete' esanahiarekin; esaterako, *Nola beguirá daité manu haur?* (I 98); ik. BH, *begiratü* (2). Bestalde, *egin* ipini du ondoko hiru esaldi hauetan. Hona, lehenik, *har eçtiki harc* [apezak] *emanen derion penitencia, eta bertan eguin* (I 116), cf. CatOlo 94. Bigarrenik, Gure Aitan *çoure boronthatia eguin bedi celian beçala lurrian* dute Belapeire (I 41), *Pronus* (21) eta CatOlo (8) lekukoek; cf. IganPr 6 *compli bedi çoure boronthatia* eta, otoitz horretatik kanpo, CatOlo2 22/23 *haren boronthatia içan dadin complitia*. Hirugarren adibidea: *haur naiçula Gincoaren nescatoa, eguin bedi nitan çoure hitçaren arau* (I 133), cf. CatOlo2 6. Bestalde, ikusagun nola jokatu zuen itzultzean: "Pourquoy Jesus entra-t-il sur une asnesse? Pour accomplir les prophéties" *Profecien eguiati hel eraciteco* (II 45).

⁶¹ Gèze *kunpañia* (s.v. *compagnie*). *Edipa* (sei agerraldi). *OEH*, *konpañia* '1 compaña, acompañamiento': *Xarlem* 181, 487, *UskLiB* 76, *Etch* 474 (-u-), 80, *CatS* 49 (*konpañia gaistuer ihesi egin behar da*), *Ip Hil* 268. '2 compaña, grupo de gente, conjunto': *Xarlem* 1438 (-u-), 225, *Etch* 566 (-u-).

⁶² Gèze eta Lrq *kunplitiü* 'accomplir'. *Edipa* (zortzi agerraldi). *OEH*, *konplitiü* '1 llevar a cabo, cumplir(se) [una obligación, una palabra, un deseo...]': *Xarlem* 1245 (-u-), *Egiat* 180, *UskLiB* 33, *CatS* 13, *UNLilia* 5, *Etch* 604. '2 cumplir(se), llegar a su fin [un tiempo, un plazo]': *Xarlem* 1263 (-u-), *Etch* 182 (-u-), 78. '4 cumplido, perfecto, colmado, acabado, pleno': *Egiat* 157.

Bigarren esanahia emateko, Belapeirek *oso* hautatu zuen zenbait aldiz: *çuhurtcé oso bat* (II 36) “sagesse ... parfaite”, *fedé eta sinhesté oso bat* (II 97) “une foy & une obéissance parfaite”, etab. Behin *bethe* idatzi zuen: *saintutarçun bethébat* (II 94) “une sainteté très-abondante”; horren ondoan, baditu ‘[zerbaitetik] ahal adina duena’ adierako batzuk; konparazio baterako, *Maria graciaz bethia* (I 42). Ik. BH, *bethe* eta *oso* (1).

*Konserbatü*⁶³

CatOlo 7 *benedica eçaçu orain hartcera noën hazcurria, çouré cerbutchu saintian ene buriaren conservatceco*, 13 *Norc creatu gutu eta oraydrano conservatu?*, 13, 22 *Gincoari galthatu conserva eta emendá deçan gutan eman deycun fediareen dohaingna*, 25 *Guiçonac bere innocentia conservatu ukhandia?*, 51 *creatu beycutu, conservatu eta...*, 106 *errecevitu dutugun dohaingnen conservatceco*. OthoiCant 12 *Erremestiatcen çutut ... oraidrano ene conservatu ukhenez*, 55. CatOlo 2 9, 11, 11, 19, 47, 104. Mercy 41 *ordre hounaren conservatceco*.

• Bossueten *conserver*-en euskal ordainak *begiratü* eta *edüki* dira. “Par la crainte d’Archelaüs fils d’Herode qui avoit conservé la mauvaise volonté de son pere” ... *beré aitareen gogo gaistoa beguiratu baitcian* (II 33). / “Conserver [les herbes] le long de l’année” *Ourthé orotan edukitia* (II 115). / “On y conserve le saint chresme & les saintes huiles” [Parrophia elizetan] *edireiten baitira ... crisma eta olio saintiac* (II 12).

*Konsideratü, konsiderazione*⁶⁴

Konsideratü. [Zerbait] gogoan izan, [zerbaiten gainean] hausnartu, haren indarra, ondorioak eta abar neurtzeko. OthoiCant 4 [Gizunak] *behardu consideratu Gincouaren aiticinian bethi bici dela*, 78 *Horra cer dukian sarri ifernian / horra cer eztian nahi consideratu*, 101 *Ditçagun considera, / ifernietaco penac*, 102. Mercy 14.

Konsiderazione. 1. [Zerbaiten gaineko] hausnarketa. OthoiCant 61 *Gincouari goure espiritien goit[ce]co creaturen consideracioniaz*.⁶⁵ 2. [Pertsona edo gauza batekiko] sentimendua, haren duintasuna edo maila kontuan hartzea ekartzen duena. Mercy 38 *oroc badukeye eguiazco consideracionebat prioriareen, eta çoin ere beytirate aski guti khristy haren truffatceco...* ■ *Konsiderazionetan* (aurretik genitiboa duela). Mercy 4 *othoitcen çutut, ... çoure hiltce dolorousaren consideracionetan, othoy plazer deitadaçun hiltce hounbat eman*.

• Belapeirek, besteak beste, aditz hauek erabili ditu: *gogoa ezari* (“zertan”), *gogoaan erabili* (“zer”), *gogo(a) hartü* eta, batik bat, *gogoa eman* (maiz “zeri”) eta *gogoatü* (batzuetan “zeri”). Horren erakusgarri, *Gogoa eman ohoinkeria oroz contu hersi bat eman behar dela* (I 101) eta *Ceri gogoatu behar da erraitian Sancta Maria? Hilciari* (I 122). Ik. BH. Bossueten *considérer* itzultzeko, *gogoa eman, sogin* eta *orhitü* baliatu ditu. “Quel doit-on considérer à la troisième messe?” *Heren meçan ceri gogoa eman behar da?* (II 18). / “Que faut-il considérer en cela?” *Hortan ceri soguin behar da?* (II 92). / “Il faut con-

⁶³ OEH, *konserbatü*: CatS 16, Xarlem 1362, UskLiB 85; *kunserbi*: Xarlem 669 (-o-), 1153 (-o-), 689, UskLiB 12, CatS 118, Casve SGrazi 108.

⁶⁴ *Edipa*: *konsideratü* (lau agerraldi), *konsiderazione* (bi). OEH, *konsideratü* ‘1 considerar, meditar, examinar, tener en cuenta’: UskLiB 12, CatS 118. ‘2 tener consideración’: Xarlem 780, 1227. OEH, *konsiderazione* ‘1 consideración, reflexión’: UskLiB 63.

⁶⁵ Liburuko atal baten izenburua da hori. Zati horretan animaliei eta naturako osagai batzuei buruzko hausnarketa egiten da, kristauak bere espiritua Jainkoagana altxatzeko. Adibidez, *Ni beno fidelago cira / çu, urço apal gaichoua, / laidatcen duçu gincoua*.

sidéer Jesus-Christ né dans une étable” *Orhиту behar da Jesus-Christ barruki batetan sorthu dela* (II 17).

*Kontent izan, kontentatü*⁶⁶

Kontent izan. [Zerbaitekin] gustura egon, gehiago edo hoberik eskatu gabe. CatOlo 65 *bay edo ez erraytez, content içan*, 73, 88 *content içan acte haren eguitez ez-paing pphuntez*. CatOlo2 72, 86. Maister 21 *besteren petico içateç content eçpadira*, 171 [Jesusen hitzak:] *countent içanen cira, noula nahibeita gaiçac jin eraçi ditçadan*, 325, 325.

Kontentatü. 1. da *ad.* Egoera hobe, kopuru handiagoa... lortu gabe etsi. Mercy 32 *Confrariac ezepeilero ukhen ahal diharu aski khandera forniteco confray orori, contentaturen da emaytez ... officierer solamente. 2.* du *ad.* [Desira bat] desagerrarazi, lortu nahi dena eman. Mercy 42 *bihotcian dutian desiren satisfatceco edo contentatceco.*

• Materren *kontentez* honela egokitu zuen Sohütakoak: Mat [Elizaren] *erremedioez ez contentez eta ez fidaz*, Bp *erremedioac aski bon ediren gabez eta her ez fidaz* (I 86). Bosueten *se contenter* ezabatu egin zuen: “& priant Dieu de se contenter de le fraper seul” *Gincoari galthoz houra bera gal eraci leçan* (II 59). Bidenabar aipatuko dut *être satisfait* ere kendu egin zuela; itzultzeko deserosoa gertatu zitzaiolako edo: “Mais les juifs n’estant pas encore satisfaits de le voir en cét estat, obligerent Pilate de le condamner à la mort” *Bena orano sordeix judiec Pilatari Jesus hilcera condemna eraci cerien* (II 48).

*Kostüma, kostümatü*⁶⁷

Kostüma. Ohitura. OthoiCant 13 *ene costuma gaistouen eguin ahalaz eceztacera*. Maister 27 *abatç eçaçu çoure costuma gachtoua*, 58 *costuma houn bateç gaichtobat garbaituren duçu*. IganPr 12 *costuma çaharraren araur detchemac phacatu nahi eçtutienac*. Ress 35 *Regliac, eta beste costuma berbeci Aurhideoacouac*. ■ *Kostümaz*. CatOlo 95 [Berriz erortiak] *personabat eramaytendu bekhatiaren costumaz eguitera*. CatOlo2 93. Maister 279.

Kostümatü. 1. Ohitu, ohitura hartu (*OEH* ‘1 acostumbrarse, habituarse, familiarizarse’). Maister xxi, 57 *Costuma cite bihotceco dolumenaren maite ukheitera*. Mercy 26, 28 *goïn ere beytira costumaturic Virginia Saintac ... emayten dutian favorietara*, 42. **2.** *Kostümatü ükhen:* [zerbait egiteko] ohitura izan (*OEH* ‘2 acostumbrar, soler, tener por costumbre’). Maister 291 *Eguin naçaçu çoure discipulu debot, eta umilbat, ounxa eguitera costumatu duçun beçala* (cf. Ip *nahi duçunian eguin obi duçun beçala*), 329 *ceren hanitch guisaç costumatu beituçu maite dutuçunen borogacía* (cf. Ip *hanitz guisaz borogatu obi beituçu maite dutuçunac*). Ress 5 *costumatu beitie, edo adelatcen beitira hanitch pietatezco obra hounen eguitera*. ■ (*Ükhen*-en adizki jokatu ezabatuta). Mercy 9 *Eliçac costumatu forman*. ■ (Era burutua izond. edo pred. gisa). Maister 47 *gure obra houn costumatietaric mendrenian hux eguitia*. IganPr 15 *crிடac, edo beste gaiça pronotic jakin eracitcera costumatu direnac*.

⁶⁶ Gèze eta Lrq *kuntent, kuntentatü. OEH, kuntent: Xarlem* 202 (-o-), 759, Etch 374, 428, Ip Hil 144, Casve SGrazi 44. *KUNTENTIK: Xarlem* 333, Etch 350. *OEH, kuntentatü: UskLiB* 95 (-o-), Etch 436.

⁶⁷ Gèze eta Lrq *kostüma, kostümatü*. Belako Zaldunak *akostümatü* dakar (Peillen 1983: 144); hiztegiaren edizioegileak oharrean dio egun zubereraz *kostümatü* darabilte. *OEH, kostüma:* Egat 179, Etch 652. *OEH, kostümatü* ‘1 acostumbrarse, habituarse, familiarizarse’: Egat 165. Intxauseren *Imitacionian* bi adibide begiratu ditut; batean (Mst 27) maileguari eutsi dio: *costuma gaistoari*; bestean (Mst 58) baztertu egin du: *haztura hounac*.

- Belapeirek ez ditu erabili,⁶⁸ nahiz eta, esaterako, Bossueten *coutume* eta *moeurs* itzuli dituen. “Salua Nostre Seigneur par un baiser selon la coutume” *Oborez eguiten den beçala Jesusi potbat eguin cerion* (II 47). / “Dans une si grande corruption des moeurs” *Hanbat gaizki eguileren artian* (II 79). / “Ni par la corruption des moeurs” *Ez eré itchouski bici direnec* (II 80). / “Pour corriger les mauvaises moeurs” *Gaizki bici direnen gaztigatceco* (II 79); cf. OthoiCant 13 *costuma gaistouen*, Mst 27 *costuma gachtoua*.

Lenguaje⁶⁹

CatOlo2 iv *Diocesa hontaco lengouageric comunenac* [üskara eta biarneSa]. Maister iii *bere sortcepeneco lengouagia*, viii *çouregatic çoure lengouagiala utçuli içan den librubat*, x, xv, xv, xv, xix, xxi, xxi. ■ Maister 8, 152 [Amuriua] *goiti doua, su gar bicibat beçala, eta deusec ere baratu gabe, orotan gagnetik igaraiten da. Maite dianac badaki, cer erran nahi dian lengouage hounec*, 262 *Librien lengouagia ororentaco orobat da*.

- Belapeirek *minzaraje* hautatu zuen behin: *Hitz horic* [Batheiatzen ait...] *çoin minçaragez erran behar dira? Çoinçaz nahi* (I 61). Eta *minzatze* bi aldiz: *Erraçu Credoa latiz, Eliçaco minçatciala trevatceco* (I 40), *ororen minçatciala Jesus-Christen Evangelioa predicatu* (II 72/73) “en toute langue”.

Memento⁷⁰

CatOlo 49 [Damnatiek] *jagoytic eztie ukenen bertceric, ez mementobaten pphaussuric*. OthoiCant 14 *ene biciaren azken mementoua baliz beçala*, 100 *Placer arhinbat dialacoz / hartu memento batetan*. Maister 68 *Orai dira memento ecinago preciatiac, orai dira salbamentuco egunac*. Mercy 6 *bere hilceco articulian edo mementouan*.

- Belapeire, besteak beste, *ordü* hitzaz baliatzen da ‘une, momentu’ adierazteko: *Ostian içateco, Iesus-Christ elkhitzen deya celutic, ala ordu berian han ere dago?* (I 72), *Ostegun saintu gayan, Iesus launac erranic, eguicie haur ene orbitçarretan; eta ordu berian Apostoliac apéz eguin çutian* (I 72). Belapeirek *hil orenian* (I 141) edo *ene azken orenian* (I 150) idatzi zuen; cf. *OthoiCant* 14 eta *Mercy* 6, eta ik. 1.2.2 *instant*. Bossueten *moment-en* ordaina *oren* da esaldi batean. “Qu’arriva-t-il à ce moment?” *Cer heltu cen oren hartan?* (II 97). / “C’est parce qu’ils trouvent peu convenable à la majesté de Jesus-Christ, que sa sainte Mere ait pû estre un seul moment sous la puissance de Satan” ... *Jesus Christen ohoriac ecin uzten ciala behineré beré Ama sainta Deebriaren escu pian içatera* (II 92). / “Au moment qu’on pose son Corps adorable par la consécration sur l’Autel” ... *altharen gagnen çartien dianian* (II 18).

MiSeria⁷¹

1. (Maiz pl.). Ezbeharra, zoritxarra. CatOlo 59 [Bekhatü orijinalak] *mundu hontaco miserier eta herioari orano sujet errendatcen gutu*. OthoiCant 79 [Paradüsü,] *noiz*

⁶⁸ Erraz askoa da, esaterako, *kostümatü ükhen* saihestea. Bide bat da *-tzen* erabiltzea. Beste bat, *ohi* jartzea. Lehen aukera horretaz Belapeire askotan baliatu zen, noski; bigarrenaz behin ere ez.

⁶⁹ Gèzek eta Larrasquetek ez dute jaso (cf. Gèze «langage, mintzaje»). *Edipa* (agerraldi bat). *OEH, lenguaie: Xarlem* 1432, *CatS* vi. Intxauspek *lenguaie* hitza ezabatu egin zuen Maisterren bi adibidetan (8, 152); eta hirugarrenean (262) aldatu: *librien mintzajia*.

⁷⁰ Gèze eta Lrq *mement*, *memento*. *Edipa: memento* (bederatzi agerraldi), *mement* (bost). *OEH, memento: Ip Hil* 192, *Xarlem* 1470 (*mement*), 580, *UskLiB* 69 (*mement*), 12, *Etch* 656, *CatS* ix, *Casve SGrazi* 12. Ikus, gainera, hiztegi horretako azpisarrerak.

⁷¹ Gèze eta Lrq. *Edipa* (hiru agerraldi). *OEH, miseria: Xarlem* 616, *UskLiB* 11, *CatS* 118. *MISE-RIAZKO: Ip Imit* III 21, 3.

goçaturen çutugu? Miseria hoiec noiz joanen dira? CatOlo2 10 ene pphenac eta miseriatic, 59. Maister 28 [Gizona] tristetcen da ... soferitcen dutian miseriegatic, 60, 60, 61, 62 miseriabat da, eta tristeciabat, 62 bere miseria eçagutcen eçtienac ... bicitce miserabile, eta gastatu haur maite dienac, 64, 201. Mercy 22 [Birjina Santa.] goure miseriatic biciki senditu dutuçuna. 2. Behartasun gorria. IganPr 5 ... praubiatic bere miserian diren sokhorritu. ■ OthoiCant 92 Praubecian çoure sortciac ... ene miseria dereit eracasten. 3. Ezdeustasuna. OthoiCant 20 [Aita] abandonatu dut placer miseriazco bategatic, intres charbategatic.

- Bestelako aukerak egin ditu. Bp *Munduco bicitcia labur, ezdeus, eta urupen bat dela* (I 145), cf. Maister 61 *Eguiaçco miseriabat da lurren gagnen bicitcia, 62 bicitce miserable ... haur*. Bp *Munduco plazer itçal baicik eztirener* (II 132), cf. OthoiCant 20 *placer miseriazco bategatic*. Bp *Prawé apairu baten aski hazcurre eztieneç* (I 111), cf. IganPr 5 *praubiatic bere miserian*.

*Modestia, modest, modestki*⁷²

Modestia. 1. Nabarmenkeriarik eza, apaltasuna. CatOlo 54 [Birjina Saintaren] *garbitarçunari, humilitatiari, modestiari ... jarraykitia* [beste adiera ere izan dezake], 103 [errezebitzera hüllantü] *modestia handibateki, 106 modestia handibatetan ... bici*. CatOlo2 50, 100, 104. Mercy 30 [sakramentü saintia erier eruiten denian, konfraiak] *etçekico dira oro modestia humil eta respectutaco batetan. 2.* Sexuarekiko lotsa, modu ona. CatOlo 71 *modestiaren contre doatcan veztitce guisac, 71 Beguietan, abitietan, eta honkiçcian modestia handibat ukhen beharda*. CatOlo2 70, 70.

Modest. Nabarmenkeriarik ez dena, apala. OthoiCant 34 *içan nadin ... modest publikian*.

Modestki. 1. Nabarmenkeriarik gabe, apaltasunez. CatOlo 62 *Nola beharda gincoa adoratu? Respectu handibateki, umilzki eta modestki, 84* [aphezküpiaren aitzian, konfirmatü izateko] *belharico behardu ihourc egon modestki, 100 meça modestki ençuten*. CatOlo2 61, 82, 97. 2. Sexuarekiko lotsarekin. CatOlo 84 *modestki veztitu*. CatOlo2 82.

- Bossueten *modestie* Belapeirek esaldi batean *zühürtze* itzuli du; beste batean, maillega ezabatu egin du. “Comment nous rendrons-nous dignes de cét honneur? Par la priere, par la chasteté, & par la modestie” ... *Othoitciac, çahutarçunaz, eta çuburtciac* (II 110). / “Avec un esprit recueilli, les yeux baissez en toute modestie, un cierge en la main” *Espiritu bildu bateki, beguiac behera so, tortcho bat eskian* (II 85). / “Il faut s’y comporter avec une modestie & une retenue plus grande qu’en d’autres temps” [Ihauterian ihork] *besté ordiez beno çuburago eta emiagu aguertu behar du* (II 40). “En quoy la doivent-elles imiter? Dans sa retenue, dans sa modestie, dans sa chasteté, & dans son humilité” ... *Houra* [Birjina santa] *beçala ichil, emë, çhabu, eta behera içatez* (II 95).

*Nezesari (nezesarario), nezesitate, nezesariki*⁷³

Nezesari: CatOlo 45 *Necessari deya onsa bilceco prest egon guitian?; 52 Galthatcen deriogu khorpitzaren eta arimaren necessari den hazcurria, 61, 81 Salvatu içateco bathe-*

⁷² OEH, *modestia*: UskLiB 77, CatS 94. OEH, *modest*: CatS 49. OEH, *modestki*: UskLiB 94, CatS 79 (*modestki*), 79.

⁷³ *Edipa*: *Nezesari* (agerraldi bat). OEH, *nezesarari*: Xarlem 1385, UskLiB 33, Etch 308. ■ (Izen gisa erabilia). CatS 86. *Nezesario*: UskLiB 82, CatS ix. OEH, *nezesaritate*: UskLiB 76, CatS 90. *NEZESITATIAN*: Etch 624. *NEZESITATEZKO*: CatS 69.

yia necessari deya?, 83, 83, 85, 85, 107, 109. OthoiCant 8, 18, 32. CatOlo2 vi, 48, 52, 60, 79, 81, 82, 83, 83, 84, 104, 107. Mercy 41 *ordre hounaren conservatceco ecinago necessari den subordinationia. Nezesario*: OthoiCant 49. CatOlo2 vi, 18, 19, 22.

Nezesitate: CatOlo 64, 66 *Ezteya behinere sori igantez eta besta egunez lan eguitia? Ez, necessitate handi gabe, 78 Necessitate gabe dispensaric hetan* [Elizako manietan] *gagnen ezta behar galhathu, 81 Norc nahi beyta batheyatcen ahal dia? Bay necessitatezco casietan*. CatOlo2 64, 65, 77, 80. Mercy 11. *Nezesariki*: OthoiCant 4 *Christignouac behardu necessar[i]ki jakin hirour gaiça*.

- Belapeirek *behar* erabili du behin eta berriz, *nezesari* mailegua aintzat hartu gabe. Lehenik, zubererazko testuak alderatuko ditut, gure katiximagilearen bideak ezagutzeko. Bp *Nola ičan behar da confirmatu içateco?* (I 64), cf. CatOlo 83/84 *Cer dispoçione necessari [da] confirmacioniaren errecevitceco?* Bp *Cer behar da cofessione hon baten eguiteco? Bost gaiça* (I 67), cf. OthoiCant 8 *Cofessione houn baten eguiteco bost gaiça necessari dira*. Jarraian beste aukera bat agertuko zaigu. Bp *Sacramentu haur* [konfirmazionia] *gabe salva gutakia?* (I 64), cf. CatOlo 83 *Confirmacionia necessari deya absolutoki salvatu içateco?* Bp *Oliatu gabe salva gutakia?* (I 79), cf. CatOlo 107 *Arras necessari deya oliaduraren errecevitcia salvatu içateco?*

Belapeireri *nezesitate* ere ez zaio gustatzen: nahiago du *behar* (ik. BH, 2 *behar* ‘premia’). Horren erakusgarri, *behar, eta arraço gabé iuraticia* (I 89); cf. CatOlo 64 *necessitate gabe ... cin eguitia. Nécessité* itzultzea egokitu zaionean, Belapeirek aldaketa egin du: “Si l’on s’y trouve par quelque sorte de nécessité & de bienséance” *Adiskidegoaz, edo ihés ecin eguinez, hetaric çonbaütetan* [jokietan, dantzetan] *ihor helcen bada* (II 40).

Bossueten *nécessaire* euskaratzeko, *behar* izenondoa eta *behar* (*ükhen*) hautatu zituen. “Dans un ouvrage pénible autant que nécessaire” *Hain behar, nola urri den lan saintu hontan* (I 25). “Ce qu’il y a de plus nécessaire & de plus utile dans la Religion” *Goure Religionian beharrenic eta goçaxien diren gaiçac* (I 123). “Ce qu’il y a de plus nécessaire pour y parvenir” *Hargana helceco, cer eguin beharenic dugun* (II 4). “[Obtenir] les graces qui nous sont nécessaires” *Behar dutudan gracienc ardiesteco* (I 122).

*Oferitü (ofritü), ofritze, ofrimentü*⁷⁴

Oferitü. Eskaini. Pronus 11 *oferitcen deriociélaric meçaco Sacrificio Saintia*. CatOlo 99 *Norc offeritcen du sacrificio hori?* CatOlo2 97. IganPr 1, 13 *goure Jau-naren khorpitç eta odolaren sacrificio eç odolstatia oferitcen dugun themporan. Ofritü*: OthoiCant 6 *Ama Virginac offritu cian* [JeSüs] *Aita eternalari Salomonen templian, 12, 28 Eztiçut deusere, ô ene Gincó maitia, çouri offritceco ene bihotça baici, 28. Mercy 17, 28, 30 Jaun guidariac esplicatuco du, cer guisaz behar den offritu eta erran chapeleta. Ofritze*: OthoiCant 12 *errecebi eçacu offritce hori, 28, 37 Offritcia: oro deitçut eskençen Gincó Jauna, 37. Ofrimentü*: OthoiCant 12 *Offrimentuzco actia*.⁷⁵

- Belapeirek *obereskatiü, eskentü* eta *obereskü* aukeratu zituen; askotan aukeratu ere. Horren erakusgarri, *Cergatic harc* [andre dana Mariak] *Jesus-Christ oberescatu cian Eliçan?* (II 103) “elle présente Jesus-Christ”, cf. OthoiCant 6; *Obereskia: ene Ginco*,

⁷⁴ *Edipa: ofritü* (agerraldi bat). *OEH, ofritü: UskLiB 98, Ip Hil 223, CatS 74. OEH, ofrimentü: UskLiB 41.*

⁷⁵ Mercyren idatzian, bestalde, *oberenda* aurkitu dut: *O Virginia Santa ... eguiten deiçut egun harez* [ene bihotzaz] *oberenda sincrobot* (23). Eta *IganPr* testuan *oberendatiü: eskenturen dutugu guisa berian Jincouari goure othoitciac ... egun ogui benedicatia oberendatu dienegatic* (5; horren oso antzekoa: 14).

egunco ene gogo, hitz eta lan guciac emaiten deritçut (I 129); *hari* [Jinkoari] *norc bere lana eskentu* (I 124) edo *Ene Gincoa eskencen deritçut ene loa* (I 137).

Bossueten *offrir* euskaratzeko, Belapeirek *obereskatü*, (*obereskiak*) egin eta *es-kentü* baliatu ditu. "... les offrir [le Corps & le Sang de Jesus-Christ] en sacrifice à la sainte Messe, au Pere Eternel" *Meça saintian oberescatcen citiçut Gincó Aita bethiere-coari* (I 75). "Luy offriront de l'or, de l'encens, & de la myrrhe" *Hari oberescatu urhé, inchensu, eta mirra* (II 25). "Ils offroient à Dieu des pains" *Oguiac Gincóari oberescatcen ceritcen* (II 74). Ik. I 77, II 12, 88, 104, 106, 129. / "Joseph & Marie, comme pauvres, offroient les présens que les pauvres avoient accoustumé d'offrir" ... *indar guti cienec beçala, beré obereskiac eguiten baitçutien* (II 104). / "Offrir ses prieres à Dieu en commun" *Gincóari algarreki othoitcen eskencia* (II 12). "Le Prestre offre à Dieu les voeux de tout son peuple" *Apeçac ... beré populu guciaren galthoac eskencen deritço* (II 64). Ik. I 76, 77. / "A qui offre-t-on le Sacrifice?" *Nori eguiten da sacrificioa?* (I 77).

*OkaSione*⁷⁶

1. [Bekatu egiteko] aukera, egokiera. CatOlo 67 *ihes eguin ... bekhatiaren occasioner, çoing beytira herabez egoytia, teharnac eta dança*. OthoiCant 13 *bekhatiaren occasione orori ihes eguitera*, 24. CatOlo2 66. Maister 245 *bekhatala erorteco ocasionia*.

■ Bekatu egiteko aukera. CatOlo 60/61 *Occasionetarie hurrun egon*. CatOlo2 60. ■ [Zerbait egiteko] aukera edo egokiera. Maister 245 *ihourc beste baten eguitatetic occasione hartcen beitu gaitçkiaren eguiteco*. Mercy 42/43 *Exortatcen dutugu confrayac ... [statütuez eta maniez] orhitcez eta praticatan eçartez occasionian*. 2. Inguruabar zehatz batzuk dituen momentua; egintza soziala. CatOlo 109 *Dançaric ez desbotchuric occasione hetan [ezkontzetan] ezta behar eguin*. CatOlo2 107. Mercy 32 *Eracoutsiren duye occasione orotan bere respectia Virgina Saintarençat*.

• Lehen adiera hori emateko, Belapeirek *erortoki* idatzi zuen birritan. *Nahi gaistoer mouztia, guciç gouré sendimentien senterietara dutugun erortokien* (II 23) "à retrancher les mauvais desirs, & particulièrement l'attache aux plaisirs des sens". Bigarren adibidea Bossueten *occasions* hitzaren ordaina da: "Si on renonce non seulement à tous les péchez, mais encore à toutes les occasions & compagnies dangereuses" *Uzten badutu ez solamens bekhatiac oro, bona bay orano hetara erortokiac, eta lagun gaistoac* (II 57). Azpimarratu behar da Belapeirek aukera berezia egin duela mailegua saihesteko; izan ere, *OEH*-n (s.v. *erortoki*) '1 ocasión de caer' esanahi zehatzeko bi adibide daude bakkirik; autore horren katiximako biak, hain zuzen. *Erortoki*-ren antzekoa da *eretze pitzgarria*, gure idazlearen irtenbide berekia dirudiena: *Utci honen [aragizko bekhatiaren] eretce pitzgarriac, eta emazten lagungoa* (I 97). Hona, azkenik, bestelako *ocassion* bat: "L'Eglise profite de l'occasion d'un jeusne public & solennel, pour obtenir la grace de..." *Eliça cerbutchatcen da oroc ohorez barourtcen dien ordu honçaz* (II 130).

*Perfekzione, perfeit, perfeitki (perfeiki)*⁷⁷

Perfekzione. 1. *pl.* Dohain bikaina. Pronus 11 [Jinkoak] *muga gabé dutian perfectioné gatic*. CatOlo 24. OthoiCant 28 [Jinkua] *posseditcen dit bere perfectione ororeki*, 95 *Saluatcen çutut, Maria, / perfectionez bethia*. CatOlo2 23, 24, 27 [Jinkoaren] *perfectionec eçpytie mugaric*, 28, 28 *Çoing dira perfectione particularzki semiari eta Spi-*

⁷⁶ *Edipa* (bost agerraldi). *OEH*, *okasione*: Ip Hil 48, *UskLiB* 88, *CatS* 18.

⁷⁷ *Lrq* *perfeit*.

ritu Sainiari emaiten direnac? Çuhurt[c]ia semiari eta hontarçuna Spiritu Sainiari. 2. Dohain guztiak dituenaren nolakotasuna. CatOlo 25 Cer dira ainguriac? Spiritu batçu çoigneç edertarçun eta perfeçione handibat beytie. CatOlo2 29.

Perfeit: OthoiCant 29 amourio perfeitbat, 33 uroustarçun perfeita. CatOlo2 iv Haren obragia osso eta perfeita cen, iv perfeit eta complitu ciren gaiçec, 25 ceren [zü, ene Jinkoa,] beytcira ossoki perfeita. Mercy 4. Perfeitki: OthoiCant 65 çoure perfeitki maitatcera. IganPr 9 [Lehen mania:] Jingo bakhoitçbat adora eta maitha eçac gaiça orotan perfeitki.⁷⁸ Perfeiki: OthoiCant 11 susmetitcen nuçu perfeiki bihotceç eta espirituç çoure autoritate ecinago handiari, 26 O Jesus, ... noiz maithaturen çutut perfeiki?

• Belapeirek *oso* darabil. Izendondo hori *perfeit*-en sinonimoa da testuinguru batzuetan, beheraxeago Sohütakoaren itzul-lanak erakutsiko digunez. Hona beste adibide bat: *caritate ossoan bicicia* (I 38), cf. Mercy 4 *caritate perfeitbatez eta fede ossobatez*. Ik. BH, *oso* (1). Belapeirek dio sendotzak pertsonak *christi ossotcen* dituela (I 64); cf. CatLav V 113 *eguiten gaitu guiristino perfer*. Nahiz eta “une sainteté très-abondante” esapidearen ordaina den, *saintutarçun bethébat* (II 94) ere aipatuko dut.

Bossueten *parfait* euskaratzeko, *oso*, *osoki* behar bezalako eta *hontarçün oroz bethé* erabili ditu. “La sagesse de Jesus-Christ n’estoit-elle pas parfaite dés son enfance?” *Jesus-Christec haurçarotic eciana çuhurtcé osso bat?* (II 36). “Une foy & une obéissance parfaite” *Fedé eta sinhesté osso bat* (II 97). / “Le monde estoit parfaite” *Mundia ossoki behar beçalaco cela* (II 8). / “Pourquoy ne fait-on pas un jeusne parfait?” *Cergatic ezutugu ossoki barourtcen?* (II 65). / “C’est la mesme personne, un homme parfait, & un Dieu parfait” *Ber persona da guiçon eguiazco, eta Gingo hontarçun oroz bethébat* (II 19).

*Phensamentü, phensatü*⁷⁹

Phensamentü. 1. Gogoeta, gogapena. Bonnecase in *Onsa* 184 [Tartasen liburuaz:] *Deuotda desseigna, azcar boroguiac, releuatu phensamendiac* [zubereraz berez -nt-]. CatOlo 12 *guero pphensamentu saintu çonbayt beharda hartu, hala nola herioarena*, 46, 59, 99 *Cer pphensamentu behardu* [ihork] *uken, meça modestki ençuten eztienez?*, 105. OthoiCant 15, 71, 72. CatOlo2 52, 58, 97, 103. Maister 28 *guiçonbat ... phensamentu gaichtouç atacatu beita* (Ip *phensamentu gaistoz*), 156 *saldoua phensamentu gaichto*, 210, 228, 278. **2.** Pentsamena. CatOlo 43 *ez eta guiçonaren pphensamentiac saeucla haing gayça maythagarriric aditu*, 87 *goure pphensamentia hedatu, gogoz, hitceç, obraz, edo abatceç ... eguin dutugun bekhatu gucietara*. CatOlo2 85. Maister 23 *phensamentian igaraiten beitutugu ... desiratcen dutugun gaiçac* (Intxauspek erabat bestela emana), 193 *jagoiti phensamentiala jin etçaiçtan gaiçac* (cf. Ip *behinere gogoan ukhen ezutudanac*). ■ [Zerbaitetan] *phensamentia ezari*. CatOlo 35 *Ppharadussuco glorian ardura goure pphensamentia eçary*. CatOlo2 38. ■ [Zerbait] *phensamentian ezari*. CatOlo 36 *Behar dugu pphensamentian eçary, oray eguiten dutugun gayçac oro, azken Jujamentian aguertu içanen direla*, 45 *Behardugu ardura pphensamentian eçarri herioua*. CatOlo2 39, 45.

Phensatü: OthoiCant 12, 72, 101. Maister xvii, 38 Phensa eçaçu heltubada hola hobe dela (Ip *phensa eçaçu*), 161, 185, 253. Mercy 32.

• Belapeirek behin erabili du *pensamentüz* (I 68), baina ez da guztiz berea, *Kofesatzen niz* oititzean azaltzen baita; izan ere, *p(h)ensamentüz*, *hitceç eta obraz* dago haren libu-

⁷⁸ Cf. Pronus 13, Bp 46, CatOlo 5 *Jingo bakhoitç bat adora eta maitha ezak gaiça ororen gañeti(k)*.

⁷⁹ Gèze eta Lrq *phensamentü* (Gèze ‘pensée’, Lrq ‘pensée, réflexion’), *phensatü*. *Edipa: phensamentü* (zazpi agerraldi) eta *phensatü* (zazpi).

ruan eta beste idazkiotan: *Pronus* 9, *CatOlo* 10 eta *IganPr* 3. Gainerakoan, Belapeirek nahiago du *gogo*. *Arratseko othoitzia* (I 135 eta ond., *CatOlo* 8 eta ond.) ez dago finkatuta, goiko beste otoiiz hori bezala, eta gure katiximagileak honako hau idazten ahal du: *orbit eta eçagut eraci itçatatçu egun eguin dutudan bekhatic gogoaz, hitcez, obraz eta ahatcez* (I 135).

Belapeirek *gogo* erabili zuen behin eta berriz. Zenbait esalditan izen horrek ‘pentsamena’ adiera du: [Jinkoaren maniak] *hausten ere dira gogoaz, eta nabiaz* (I 104), *Eliçac cer du guehiago gogoan Jesus-Christen giten gagnen?* (I 15) “Que médite encore l’Eglise...”, etab. Gainera, Belapeirek hitz horren inguruko esapide asko samar ditu: [zeri] *gogoa eman*, [zertan] *gogoa ezari*, [zer] *gogoan erabili, gogo(a) hartü*.⁸⁰ Bestalde, *gogoatü* hautatu zuen bost aldiz, ‘pentsatu’ esanahia duen aditza. Inoiz edo behin *gogo-k* ‘gogoeta’ esanahia izan lezake (egia esan, testuinguru askotan zaila da esanahi hori ‘asmoa’ eta, batez ere, ‘nahia’ adieretatik bereiztea): *Ene Gincoa, egunco ene gogo, hitz eta lan guciac emaiten deritçut* (I 129), *Gogo gaistoac oro bekhatu direya?* (I 104, cf. *Mst phensamentü gaixtuak*), etab.

Bossueten *penser* Belapeirek *gogoatü, gogoa ezari* eta *gogoa eman* euskaratu du. “A quoy doit-on penser en disant Ave?” *Ceri gog[olatu] behar duçu erraitian Ave?* (I 122). “A quoy doit-on penser en disant Sancta Maria?” *Ceri gogoatu behar da, erraitian Sancta Maria?* (I 123). / “[Si] on est soigneux de penser...” *Gogoa eçarten badugu...* (I 122/123). / “Que faut-il penser à la messe de minuit?” *Ceri gogoa eman behar da gaiherdico meçan?* (II 17). / “Mais que faut-il principalement penser de la Sainte Vierge?” *Bena cer sinbesteco da guciz Virgina saintaz?* (II 108).

Esaldi batean Bossueten *pensée* (‘pentsamena’) euskaratu beharra egokitu zitzaion, eta ihesbide polita hartu zuen: “Repasser continuellement les Mysteres de la Passion dans nostre pensèe” *Bethi guihaurtan igaran Passioniaren mysterioac* (II 53).

Pietate ‘errukia’⁸¹

CatOlo 46 *jugia pietate gabe beytate*. *OthoiCant* 47, 67, 67, 67, 70, 93. Maister 168 *pietate ukhen duçu çoure cerbutchariaç*, 196 *Ukheçu pietate, eta idoki naçaçu lobitic*. *Ress* 51 *jauna ukheçu pietate gutçaz, ukheçu pietate gutçaz*. *Mercy* 4 *hambatenaz handiago duçu Jauna çoure justiciaren pietatia*.

• Belapeirek ez du.⁸² Ikusagun nola itzuli zuen Bossueten *pitié*. “O Seigneur, ayez pitié de nous! O Christ, ayez pitié de nous! O Seigneur, ayez pitié de nous!” *Ô Jauna eguiguçu Mertchedé! ô Christ eguiguçu Mertchedé! ô Jauna eguiguçu Mertchedé!* (II 62). “En luy disant, Miserere nobis, Ayez pitié de nous” ... *Eguiguçu Mer[t]chedé* (II 62). Cf. *OthoiCant* 67, 67, 67 eta 70 *Ah! pietate ukhaçu* [Ama Birjinaren letarietan], eta *Ress* 51. Antza denez, Belapeireri *pietate* mailegua ez zitzaion gustatzen; beharbada, hasierako herskariak hasperenik ez izateak erakusten duenez, berria edo gutxi erabi-

⁸⁰ Gainera, *gogoz* du seigarren manuan (I 46 *luxurious ez içala gogoz, ez corpitcez*), baina hori ez da berak aukeratua izango.

⁸¹ Gèze eta Lrq (‘pitié’, zenbait adiera dituen hitz frantsesa). *Edipa* (11 agerraldi; ez ditut horien guztien adierak zehaztuko, baina 528, 554 eta 772. ahapaldietakoek ‘errukia’ esanahia dute). Maisterren liburuan aurkitu ditudan bi agerraldietan, Intxauspek *miserikordia* ipini zuen lehenean eta *pietate* utzi zuen bigarrenean.

⁸² Belapeirek ez zuen, bada, hitz hau erabili. *Pietate* hitzak badu, besteak beste, honako adiera hau: ‘erlijioarekiko eta elizkizunekiko lotura gartsua’. Esanahi hori emateko, Belapeire *debozione* maileguaz baliatu zen.

lia zelako. Garbi dago hitz horri ihes egiten saiatu zela; izan ere, itzulpen libre samarra eginez, *egigüzü merxede* paratu zuen (beste inork ez bezala?). Azken hitz hori ere mailleua da, baina nahiago izan zuen, agian etxekotuta zegoelako. Dena dela, *OEH*-k dioenez, Iparraldean *merxede* testu gutxitan azaltzen da: Leizarragak eta Belapeirek aldaera hori dute; Ziburuko Etxeberrik, Haranburuk eta Pouvreaux *merxede*, eta Voltoirek *merzede*. Beste testuinguru batzuetan, ‘errukia’ adierazteko, Belapeirek *miserikordia* hautatu zuen hainbatetan, eta ez dirudi hori *pietate* baino aukera ‘hobe’ denik. Nolanahi ere, sarrera edo ataltxo oso hau eratu nahi izan dut, letarietako esaldi horiek argiro erakusten dutelako Belapeireren jokaera.

Prinzipal, prinzipalki

Prinzipal. Garrantzizkoena. OthoiCant 4 *Fedeco misterio principalac*. CatOlo2 iii, 25 *pphuntu principalen declaracionebat*. IganPr 4 *cargudun principalegatic*. ■ *Besta prinzipal*. Ress 6, 9, 10 *Besta principal edo guehienaren*. Mercy 6/7 *Besta principaletaco baytaturen dien egunian*, 9, 11.

Prinzipalki. Batez ere, nagusiki. IganPr 5 *Othoituren dugu ... prinzipalki goure erre-gue ecinago khiristi denaren persona sacratiagatic*, 14. Maister 48 [Deseñ segürak hartü] *prinzipalki berhaçtapogu handienac emaiten deiçkien biciouen contre* (cf. Ip *orotangainti*), 59 *Arduvan hobiago, eta segurago da, guiçonac eçtian mundu hountan consolacione hanitch, prinzipalki araguiari so daudianetatic* (cf. Ip *berbeciki*).

• Belapeirek *gehien* darabil: *fedezco puntu guehienac* (I 24), *misterio guehienac* (I 86), *besta gehiena(k)* (I 149, II port, 3), etab. Bossueten *principale* itzultzeko ere izenondo hori ezarri zuen: “Le Prosne comprend deux choses principales” *Pronoac bi gaiça guehien daduzca* (II 11). “Pour deux raisons principales” *Bi arraçou guehien egatic* (II 85). Ik. II 11.

Bossuetek usu erabili zuen *principalement*, eta hura euskaratzeko honako hauek paratu ditu Belapeirek: *güziz, gehienki, orotan gainti* eta *gehiago*. “... de nous délivrer de tous les maux, & principalement du péché” ... *beguira guitcan gaitz gucieticaric, gu-ciz bekhatutic* (II 63). Ik. II 11, 78, 95, 106, 108, 116, 119, 127. / “Que devons-nous principalement méditer en cette Feste?” *Besta hontan certçaz guehienki orbitceco dugu?* (II 93). Ik. II 109, 129. / “Il sert principalement à ceux qui ne sçavent pas lire” [Konderak] *orotan gainti hon dira iracourtcent eztakiennen* (I 123). / “Par quel péché principalement? Par l’impureté” *Çoin bekharuz guehiago? Araguiaren likhisduraz* (II 82).

*Profeitü, profieitatü*⁸³

Profeitü. Probetxua, onura, irabazia. Bonnecase eta Nicephore in *Arima* xxi [Libria] *publicaren profieitiagati imprimatu içateco digne iugeatu dugula* (fr. “utilité”). CatOlo (55. orrialdea kenduta, esaldi hau dago gainerakoetan: *Çoing dira lectione hon-taric idoki behar diren profeytiac?* 22, 26, 27, 30, 31, 33, 35, 36, 37, 40, 41, 41, 42, 44, 45, 47, 49, 53, 54, 55 [karitatia] *gabe goure verthutiac eta obra honac oro ezeptitira profeytu bethiereco bicitciaren iravazteco*, 57, 58, 60, 63, 65, 66, 69, 70, 71, 73, 75, 78, 82, 85, 89, 93, 94, 96, 98, 100, 109. OthoiCant 64 *Amourio hartan dago / goure profieitia oro*. CatOlo2 (Maytieren katiximako esaldia errepikatzen da) 19, 21, 22, 24, 29, 33, 34, etab. Jauregizahar in Mst xiv *leben beno leben içan dadin imprimatia ... çuberoua herrico fidel orenen profieitu eçpiritualagatic*. Maister xxi, 2, 3 *Baceneke ere escrip-*

⁸³ Gèzek ez ditu («profit, ekhoizpen»). Lrq *profeitü* ‘profit’, *profieitatü* «v. t. profiter de, tirer profit de». *Edipa: profieitü* (bi agerraldi) eta *profieitatü* (bat).

tura sainta oro gogoç ... cer profëitu çunuke Jincouaren gracia eta amourioua gabe (Ip profëitu), 4 *bena cer profëitu emaiten du jakitiac, Jincouaren loxa gabe?* (Ip profëitu), 11 *casi profëituric batere, edo aphur baicic eçtie jardiesten* (cf. Ip ekhoizpen hounic batere), 14, 15 *Nabi baduçu profëituric jardiexi, iracour eçaçu umilitate* [oso bateki Eskriptura sainta] (Ip profëituric), 21, 23, 26, 30, 34, 66, 76. Mercy 17. ■ *Aurreranzko urratsa, hobetzea. Maister 10 egun oroç ... hounian profëitu çoumbaiten eguitia* (cf. Ip hounian aiticina urhax çoumbaiten eguitia), 23 *goure profëitiac arrancuravic eç ukheitiac* (cf. Ip berthutian aiticinatceco goure ezacholkeriac), 23, 25 *egun oroç profëitu çoumbaiten eguico suric eçtugu* (cf. Ip urhax çoumbaiten eguico), 26, 27, 43, 48.

Profëitatü. du ad. [Zerbaitetik] onura lortu, [zerbaitetz] baliatu. CatOlo2 iv [Etziela] *enthelegatcen francesca eta hala etciela profëitatcen abal Cathechima hounez. Maister xx libru hounec iracourtu ičan behar beiluke familia ossouec hobekienic profëita ahal lirouen beçala.* ■ Aitzinatu, aurreratu, hobetu. Maister 31 *Achaetic baicic hurruntcen eçtenac ... aphur profëitaturen du; tentacioniac berhala utçuliren çaitço* (cf. Ip guti irabaci eguinen du), 33 *tentacionetan ... cer den guiçona agueri da, çoumbat profëitatu dian, eta hetan merechimentia handiago da* (cf. Ip çoumbat berthutian ekhintu den), 54 *Arima debotac profëitatcen du, ichilic eta phaussian dagouelavic* (cf. Ip ekhintcen da), 80 *zelo eguiaçco bateç hounkirc denac ... hobeki berthutian profëitaturen du* (cf. Ip bide haboro eguinen du berthutian).

• Belapeirek beste aukera batzuk egin zituen. Izenari dagokionez, *gozo* idatziz zuen, sei aldiz (ik. BH, *gozo* ‘1 onura, ona’); esaterako, *Cer goço ugurukiteco dugu gouré exayen eguinen dutugun othoiztetaric? Hoyen hontcia* (II 125) “fruit” edo *Dohaxien besten beguiratcetic cer hontarçun giten çaicu? Bi goço handi* [pizten gira her jarraikitera eta hen othoiztek ürgazten gütie] (II 126) “Quelle utilité...? Deux grandes utilitez”. Azken adibide horrek beste sinonimo bat erakusten digu, *hontarçün*. Bossueten *profit* hitzaren ordaina *gozo* da: “Quel profit devons-nous tirer de cette doctrine?” *Cer goço idokiteco dugu eguia hontaric?* (II 134).

Profëitatü saihestearren, Belapeirek batez ere erabili zituen *gozo hartü* (lau adibide, eta horiez landa beste hau: II 86 *Cer goço hartu behar da besta hortaric?* “Quel fruit...?”) eta *gozo idoki* (adibide bat eta, gainera, aipatu berri dudan *Cer goço idokiteco dugu...?*). Gure katiximagileak bi esapide horiek eta beste batzuk eman ditu Bossueten *profiter* itzultzeko: “Que faut-il faire pour profiter de cette feste?” *Besta hortaric goço hartceco, cer eguin behar da?* (II 26). Ik. II 37, 50. / “Ouï, si nous ne profitons de cette mort” *Bay Jesusen hilcetic goço idokiten ezpadugu* (II 50). / “Le catéchiste ... accoustumera les enfans à y faire attention, & en profiter” ... *çoin* [patron saintiaren berthütiak] *haurrer onsa ikhas eraciric, goça eraciren baiteritcé* (II 133). / “A qui le Chapelet peut-il profiter?” *Nori hon eguin diro conderen erraitiac?* (I 123). / “L’Eglise profite de l’occasion d’un jeusne public & solennel” *Eliça cerbutchatcen da oroc ohohez barourtcen dien ordu honçaz* (II 130). / “Nous sommes incitez à profiter de leurs exemples” *Her jarraikitera piztu guira* (II 89). Ik. II 126. / “Afin que si nous ne profitons du premier avènement...” *Amorecatic, haren leben gitiac çuhurtcen ezpagutu...* (II 15).

Gozo hitzaren ‘4 beneficio, provecho, fruto’ adiera ez dago oso zabalduta xvi eta xvii. mendeetako testuetan: *OEH*-n, Materreren erabilzte bat eta Haranbururen bi dira Belapeireren katixima baino lehenagokoak. Hortaz, aukera lexiko berezi batera jo du Belapeirek. *Gozo* ere mailegua da, baina frantses batentzat ez zen oso agerikoa, gaztelaniari-edo hartua delako eta frantsesak beste tankera bateko hitza duelako (lat. *gaudium*, gazt. *gozo*, fr. *joie*).

Promes(a), prometatü

Promes(a):⁸⁴ CatOlo 64 *votoen edo gincoari eguin dutugun promessen ez complitcia*, 64 *Cerda votoa? Gincoari eguiten den promessabat*, 82 *Batheyiaren hartcian eguin dutugun promessac ardura arreguin*. OthoiCant 25 *fida beiniz ... çoure promesser*. CatOlo2 64, 80. Maister 141/142 *promes tchipi bategatic* (cf. Ip *aguiantze tchar batengatic*), 142 *ene promesac eçtiçu ihour inganaten* (cf. Ip *ene hitzac*), 186 *jincouaren promesa* (cf. Ip *Jincoaren hitzmana*). *Prometatü*: OthoiCant 25 *prometatu deiztadatçun graciaç*, 48 *Hil beharduc eta noiz eztakic, / eztereiat prometatu iagoiti / ez orenic ez biharamunic*, 100, 103.

• ‘Agindu, promestu’ adierazteko, Belapeirek *hitz eman* izkiriatu zuen hamar aldiz eta *hitz derizüt* bitan (‘agintzen dizut’). Hona adibide bat: *Cer da esparancha? Verthute bat, çoinçaz ugurukiten baitugu Gincoac hitz eman derizcun bon guciac* (I 48). ‘Agintza, agintzen dena’ esanahia emateko, berriz, *hitz eman* izena hautatu zuen lautan eta *hitz birritan*; horren erakusgarri, *hitz emanen edukile cirelacoç* (I 49) eta *araguizco behhiala eragotci badu, ezconceco hitcen pian* (I 98). Ik. BH. Itzul-lanean ere hautu horiek egin zituen: “Le Saint Esprit qu’il leur avoit promis” *Hitz eman cerien Espiritu sainitia* (II 69). Ik. II 30. / “Comme Jesus-Christ l’a promis” *Jesus-Christen hitçaren arau* (II 79). / “Se souvenir de nostre baptesme, & en renouveler les promesses” *Orbitu gouré batheyiaz, eta hartan Gincoari hitz emanac berritu* (II 30), cf. *CatOlo* 82. Ik. II 94, 132.

*Propi, propiki, propitarzün*⁸⁵

Propi. izond. 1. [Zerbaitetako] egokia. CatOlo 39 [Elizak] *manhatcen eta eracousten deyzcun gaiçac oro saintu beytira eta goure saintu errendatceco propi*. CatOlo2 42. Maister viii, 51 *tcherca eçaçu çoure biciciaren chehe ikherçeco thempora propibat* (cf. Ip *uxartia*), 51 *edirenen duçu thempora aski propiric, eçpirituçco othoicetan egoiteco* (cf. Ip *uxartia*). **2.** Berekia. CatOlo 34 *bere indar propiaz* [igan da zelietrat]. CatOlo2 37. ■ *Amurio propi*. Maister xvi *amourio propi traidore gachto harec*, 35 *guihauen amourio propi uxiac* (Ip *amourio propi*). **3.** Garbi. Ress 38 [Sakristainak] *mubliac eta cerbutchatceco behar diren gaiçac oro chahu eta propi dutuke*. Mercy 40 [Sakristaiñak] *mubliac oro chahu eta propi dutuke*, 41 *etchehiren du altharia chahu, propi eta ederturic*.

Propiki. Egokiro, zuzenki. CatOlo 102 *propiki eta chahuki ihourk veztitu içan behar diala*. CatOlo2 99. *Propitarzün*. Egokitasuna, zuzentasuna. CatOlo 101, 102 *Cer erran nabida propitarçun honestbat ukhen behar dela? Erran nabi da propiki eta chahuki ihourk veztitu içan behar diala*. CatOlo2 99.

• *Propi* izenondoaren bigarren adieraz den bezainbatean, ikusagun nola itzuli duen Belapeirek Bossueten *propre*: “Comment? Par sa propre vertu” *Nola? Beraren indarraz* (II 67). “Le Pere paroist dans la voix, le Fils en sa propre personne, & le Saint Esprit sous la figure de la colombe” *Aita agueri da miñçatician; semia berartan...* (II 29). May-tiek *bere indar propiaz* idatzi zuen, baina Belapeirek era txukunagoan adierazi zuen ideia bera: *Nola* [igan da zelialat]? *Beraren indarraz* (II 67). Bestalde, hirugarren esa-

⁸⁴ *Promesa* eta *promes* elkartu egingo ditut. Lehen aldaeraren adibide gardenak dira *CatOlo* 64 eta *CatOlo2* 64; Maister 141/142, aitzitik, bigarrenari dagokio (bestalde, Maisterrek forma mugatua <promesa> idazten duenez, -s- bakarrearekin, badirudi *promes* formaren -s hori ahostundu egiten dela bokal aurean). Gèzek *promesa* du eta Larrasquetek *promes*. *Edipan* agerraldi bat dago.

⁸⁵ Gèze eta Lrq *propi* ‘beau’ (Gèze «beau, eder, propi»; Lrq «empr. béarn. *própi*, net, propre. SNO. v. *eder, ejer*).

nahia emateko, Belapeirek aski du *xahü*. Gainera, *xahüki* eta *xahütarzün* ditu. Hara nola euskaratu zuen *propreté*: “Entretenir la propreté & la netteté [de l’Eglise & des autels]” *Hourac* [elizak] *chahu*, *argui*, eta *althariac eder eta abalaz ohoratu eduki behar dutie* (II 13).

Publik, publikatü, publika erazi, publikazione

Publik. **1.** *izond.* Mercy 7 *bilkhura public edo berhecietara*. **2.** *iz.* Bonnecase eta Niciphore in *Arima* xxi [Libria] *publicaren profetiagati imprimatu içateco digne iugeatu dugula* (fr. “l’utilité du public”). ■ *Publikian*: jendaurrean. OthoiCant 34/35 *ıçan nadin bethi fidel secretian, modest publikian*.

Publikatü: Ress 9 *nahi dugu ... indulgenciac diren publicatu Eskioulaco elıçan*, Mercy 11 [Bulla] *publicatu ıçan dadin*. *Publika erazi*: Ress 10 [Indüljenzien] *publica erazteco manu eman deçaçun*. *Publikazione*: Mercy 9 *permetitcen dugu hayen* [letera apostolikuen] *publicationia*.

- Bossueten *public* euskaratzeko, *oro* ezarri du batzuetan, esaldiaren egitura aldatuta. “Un jeusne public & solennel” *Oroc ohorez barourtcen dien ordu...* (II 130). “Des prieres publiques qu’on fait à Dieu” *Oroc Gincuari eguiten deritcen othoitciac* (II 60). “Deuıl public” *Ororen dolu* (II 39). / “Pour toutes les nécessitez publiques & particulieres” *Behar[r]etan diren ororentaco* (II 11). “La priere publique” *Othoitcia* (II 11). / “C’est qu’elles servent à rendre le deuıl & la pénitence plus publique” *Oguenen dolia, eta penitencia aguer eracitenago dutielacoz* (II 61).

Publier Belapeirek *erakatsi* eta *orori jakin erazi* itzuli du. “Outre que c’est là qu’on publie ses ordonnances, ses festes...” *Hontan* [pronoan] *eré haren maniac, bestac, barourac, eta besté Gincoarean cerbutchucoac eracasten baitira* (II 11/12). / “C’est que la Loy nouvelle est aussi publiée en ce jour” *Ceren legué berria egun hortan orori iakin eraci da* (II 74).

*Pünitü*⁸⁶

Zigortu, zigorra ezarri. CatOlo 68 ... *gincouac punitcen dutu haur desobedientac*, 74 [Jinkoak gezürra] *punitcen beytu borthiski*. OthoiCant 17 *bekhatore penitent ezitrenac punituren baitira ifernian*, 21, 42, 46, 57 *Nahi nıkeçu bethi / punitu ene corphıtça / ceren beitu merechi / punicione garratça*, 77, 90 *Behar ditit nihaurc ene faltac punitu*, 100 *jujatu eta punitu*. CatOlo2 vii, 67, 73. Mercy 4, 28.

- Belapeire *gaztigatü* aditiaz baliatzen da. Katiximan badaude zazpi agerraldi: ik. BH, *gaztigatü* (1). Hona adibide bat: [Gaistoak] *egotciren baitutu su bethierecoala, gaztigatceco bere merechien arau* (I 36). *Pünitü* oso lotuta dago frantseseko *punir* aditzarekin eta behar bada horregatik nahiago du Belapeirek *gaztigatü*, *chätier* aditzaren antzik ez duena.

*Püxant, püisanza*⁸⁷

Püxant. *izond.* Oso indartsua. IganPr 7 *Birgina ecinago saintaren lagungoa puchanta*. Maister xviii *libru sokhorri pouchantagoric* [cf. Lrq *puxant*] *eman litciroçumic*. ■ *iz.* Pertsona ahaltua. Maister 305 *Naturac ... puchanter gogara eguiten du, aberaxac lausencatcen dutu* (cf. Ip *handier beguitharte houn eguiten du*), 305 [Graziak] *praubia*

⁸⁶ Gèze ‘punir’. *Edipa* (hiru agerraldi).

⁸⁷ Lrq *puxant* ‘puissance’ («puissance physique: v. *azkar, gothor*; *puxant* exprime la puissance de situation sociale et pécuniaire»). *Edipa*: *puissant, puischant* eta *puissantcia* (forma bakoitzeko adibide bana).

lehenago, ecieç aberaxa urgaiçten du, oguen gabia dolugarriago çayo, ecieç puchanta (Ip puchant).

Püisanza. Ahalmena. Mercy 3 çoure misericordiaren puissança.

- Bossueten *puissance* itzultzean, *indar* eta *eskü* hautatu ditu. “La puissance de l’Enfer” *Iferniaren indarra* (II 79). “En quel estat est Jesus-Christ dans le ciel? En grande puissance & majesté” *Jesus-Christ nola dago celian? Ohoré eta indar handieki* (II 69). / “Luy ordonna de fuir en Egypte hors de la puissance d’Herode” ... *Herodesen eskietaric itçour ladin Egiptarat* (II 32). “Sous la puissance de Satan” *Deebriaren escu pian* (II 92). / “Pourquoy Jesus-Christ voulut-il le convertir...? Pour faire paroistre en luy [Saint-Paul] la puissance de sa grace” ... [Belapeirek hitza ezabatu egin du] *Hontan aguer eraciteco beré graciaren* (II 121). / “Que toute puissance luy est donnée dans le ciel & dans la terre” *Oro equin ahal ditiroala celian, eta lurrian* (II 69).

*ReSolüzione (erreSolüzione)*⁸⁸

Asmoa, asmo sendoa. *CatOlo 3 Ene gincoa resolutione azcarbat hartçen diçut lehen hilen niçala ecieç çouri oguen eguinen*, 40, 58 *Behardugu resolutione hartu hebetic harat leyalkiago haren inspiracione honer jarraykiren guirela*, 84 *bihotzian resolutione azcarbat hartu chyristi hon anço bicitez*, 84, 86 *Resolutione hon batetan içan, cerere gincoari edo proximoari çor beytugu haren descargatcez*, 87 [Kontrizionia da] *bihotz minbat equin dutugun bekhatiez, resolutione azcarbati juntaturic ezkiradiala guehiago hetara eroriren*, 89, 89, 89, 92, 95 *Goiz oroz behar dugu hartu resolutione azcarbat ezkirela ... bekhatiala eroriren*, 106. *OthoiCant 8 Cofessione houn baten eguiteco bost gaiça necessari dira. Lehena da ... Herena erresolutione borthitzbaten ukhaitia bekhativen ororen kitatceco*, 13, 22, 34, 49. *CatOlo2 3, 43, 58, 82, 82, 84, 85, 87, 87, 87, 90, 93, 103. Mercy 4, 31, 32. ■ OthoiCant 13 Ene Ginco houna ... badakiçu ecin obratcen ahal dutudala çoure gracia gabe eman diztadatçun* [deriztadatçün ‘dizkidazun’] *erresolutioniac*.

- Maytiék askotan aipatzen du gehiago bekaturik edo ogenik ez egiteko *reSolüzionia* (3, 89, 89, 95). Belapeirek bestela eman zuen ideia hori: *Cer behar da cofessione hon baten eguiteco? Bost gaiça: ... har gogo azcar bat, ez hetara* [bekhaticetara] *erorteco guehiago* (I 67), cf. *OthoiCant 8*. Kontrizioaren definizioaren bigarren atala honela idatzi zuen: [Jinkoari] *hitz emanic ezkirela berriz hetara eroriren* (I 66), cf. *CatOlo 87*. Bestalde, zuzenean esaten dio Belapeirek Jainkoari: *enuçu guehiago gaitciala eroriren* (I 154), cf. *CatOlo 3*.

*Respektü, respektatü*⁸⁹

Respektü. Begirunea. *CatOlo*⁹⁰ 62, 63 *gincoa adoratu respectu handibateki*, 65 *Gincouaren içen saintiari respectu handibat ekharri*, 68, 78, 98, 99 *Nola behar dugu meça ençun? Attencione, respectu eta devocione handibateki*, 100, 102, 109 *Beharda ezconcia respectureki tratatu*. *CatOlo2 vi goure aircineco exemplu handia eztugularic behinere bis-*

⁸⁸ Ene corpusean, bakarrik *OthoiCant* testuak du *erreSolüzione* (8, 13, 13, 22, 34; baina 49 *reSolüzione*). *Edipa* (agerraldi bat). *OEH, erresolutione: UskLiB 12 (rezolüzione)*, 12 (*errezolüzione*), 100, *CatS 88*.

⁸⁹ Gèze eta Lrq *errespetü, errespetatü. Edipa: respetü* (bost agerraldi), *respektü* (bat). *OEH, errespetü: CatS 45. OEH, errespetatü: Etch 244*.

⁹⁰ Jacques de Maytiék behin bestelako adieraz erabili du hitza: *Behar dutuguia orano saintien imaginac ohoratu? Bay, hayen personaren respectura* (63). Ik. *OEH, 2 errespetu*: ‘referencia, relación (usado en caso instrumental o alativo)’. Belapeirek ez du halakorik, baina bai pareko bat: ik. BH, *-ren ERETZIALAT, -ren ERETZIALAT*.

tatic galcen, ez eta ere haren obra eguinari respectia faltatcen, 61, 64, 67, 77, 96, 97, 97, 99, 107. Ress 21 *Althareco Sacramentu handiari duyen respectu eta oubouria*. Mercy 13, 14, 15, 15, 22 *çu cirate heben harat ene respectiaren eta amouriouaren objeta*, 25, 30, 32, 37 *Ekharrico duye Jaun Directorry respectu handibat*. ■ *Respektü humanua*: bes-teen iritziaren beldurra, moralaren araberako jokabidea uztera eramaten duena. Mercy 28 *Salutatuco* [düie] *Virgina Santa haren imajinen racontrian...*; *respectu humanouac horren eguitetic baratcen balu...*

Respektatü: Mercy 13, 28 [Birjina Santa] *Gincouaz berarez hain respectaturic içan denaz*.

- Belapeirek *peretxü* erabili du bost aldiz (zubereraz ia beti *ph-*). Bossueten *respect* zubereratzeko, konparazio baterako. “Se tenir en grand respect devant luy” *Haren aitcinian egon peretchu berheci bateki* (II 86). “Pour inspirer le respect envers les lieux saints” *Gouri peretchu handi baten emaiteco lekhu saintientaco* (II 131). / “Leur sainte simplicité qui inspire du respect” *Hen emetarçun eta humilitatiari, çogncac hourac ohora eraciten baiterizkié* (II 119). / “Avoir un grand respect pour tous les fideles” *Christi guciac onsa ohoratü* (II 134). Behin *respecter* itzultzea egokitu zitzaion: “Respecter la présence du Saint Ange” *Ainguru saintiaren peretchu handi bat ukhen* (II 134). Beraz, Belapeirek *respektü* baztertu eta *peretxü* hautatu du, baina badirudi honen berezko adiera ez dela ‘begirunea’, baina bai ‘estimua’ (cf. Sarasola *EH, pre-zatu* ‘aintzakotzat hartu, balioetsi, estimatu’); cf. Birjina Saintaren *peretxazaliak* (II 109) “dévots”.

*Separatü*⁹¹

CatOlo 31 *Gincotarçuna separatu içan deya Jesu-Christen khorpitz eta arimati haren hil ondoan?*, 32 *Jesu-Christen arima khorpitzetic separaturic Limboetara eraitsi cela*, 105 *Ene Jesus ... ezteçaçula permeti çoure ganic jagoytic separa nadin*. CatOlo2 34, 35, 103. Mercy 3 ... *çoure gloria saintutic ecin separatu içaten ahal niçan bonur infinito batez*.

- Belapeirek *berhezi* hautatu du hainbatetan. Esate baterako, *Cer da hilcia? Arimaren berhezta corpitetic* (I 58); cf. *CatOlo* 32. Itzultzean ere aditz hori ipini du: “En tant que son Corps & son Sang présens dans ce mystere, y paroissent comme séparez l’un de l’autre” *Vduri delacoz ... bata bestia ganic berheci direla* (I 76). “[Le voile du Temple,] qui séparoit le Sanctuaire, ou le lieu très-saint d’avec le reste du Temple” ... *çogncac ereté saintiena berhezten baitcian Eliçaren gagnetlic* (II 50). “Que veut dire Résurrection? La réunion de son ame & de son corps, que la mort avoit séparez” *Haren arima eta corpitçaren berriz algarganancia, çoin herioac berheci baitçutian* (II 55).

Soñ (*soeñ*)⁹²

Arreta, ardura, kontua. CatOlo 60 *Bekhatu gucier ihes eguin behardugu soing handireki*, 72 *urquilliari eta herabiari ihes eguin behar dugu soing handireki*, 82 *Soein handireki batheyian ukhen dugun innocencia beguiratu*. CatOlo2 60, 71, 80. Mercy 20 *borogaça haren demboran, ukhenen duye beguira edo soeigna ... mundiaren exemplu hon*

⁹¹ *Edipa* (bi agerraldi).

⁹² Sarrera buruan zer forma jarri erabakitzea ez da erraza. Lehenik, <-ing> eta <-ign-> horiek sabaiko sudurkariaren grafiak dirateke, baina *i-ñ* irakurketa ezin da baztertu. Bigarrenik, <-in> grafia ere sabaikoaren idazkera izan liteke. Azkenik, idazkerak agian bokal itxia ezkututzen du (*suñ, sueñ*); segur aski, maillegua biarnesa da, baina zuberotarrek frantsesa dute eredu ortografikoa: biarn. *sueñh*, fr. *soim*. Hona aldaerak: <soing> CatOlo 60, 72, CatOlo2 60, 71; <soin> CatOlo2 80; <soein> CatOlo 82; <soeing> Mercy 36, 40. Gèze *soeñ*, *souein*, Lrq *sueñ*. *Edipa*: *suein* (bi agerraldi).

içatez, 36, 40 *Baduke lehen soeigna ... gente hounec Confrariary eguinen dutien amouynez eta presences*, 40, 41, 42.

- Belapeirek *arranküra* erabili zuen, bi aldiz. Lehen adibidea: *çognez* [eskolez] *arrancura berbecibat ukhenen baitie* (I 23). Bigarrena Bossueten *soin* hitzaren ordaina da: “L’Eglise ... prend soin de leur soulagement” *Eliçac ... hartcen du arrancura, hen* [othoitz bat ere egiten ez zaienen] *urgazteco* (II 128). Beste esaldi batean, *soin* galdu egin zen itzulpenean: “La grande prudence du Saint Siege, & le soin qu’on y apporte à examiner la Tradition constante de tous les siecles” *Aita saintiaren çuhurtcé handiari, eta honen orano gogoa emaitiari, cer sinhexi içan den hortçaz igaran cecura gucietan* (II 92/93).

*Solajatü, solajamentü*⁹³

Solajatü. [Pertsona baten mina...] arindu, kontsolatu. CatOlo 48 *Purgatorioco arimac behar dutugu ahalaz solajatu*. CatOlo2 55. Maister 163 *estonatcen nuçu, noula bagn thempora llaburretan solajatcen, eta hagn eçtiki besarcatcen naiçun* (cf. Ip *noula batbatian eraikiten naiçun*), 228 *nic berhala solajatcen abal çutut, eta çoure phena alagrantiatara kambia eraçitcen* (cf. Ip *urgaitz diroket* [zure bihotza]). IganPr 11 *amourecatic* [Pürgatoriuari softeritzen dien arimak] *placer dutuçun ô ene Jincoua bere phenetan solajatu*.

Solajamentü. Arintzea. CatOlo 47 *Cer guisaz solajamentu emayten abal da* [Pürgatorioko] *arima gaicho hayer?* CatOlo2 54. ■ *-(r)en solajamentütan*: *-(r)en* penak arintzeko. IganPr 16 *Bagouatça deprofundisaren erraitera, hil ororen eta berheciki parropia hountacouen solajamentutan*. Ress 8 *Pater bat eta Ave Maria bat erranen beitie ... Confarariatic hil diren arimen solojamentutan* [sic].

- Belapeirek *ürgatzi* darabil. Gure katiximagileak *Purgatorioan diren arimac goure othoitcez, obereskiez, eta penitenciez urgazten ahal dutuguia?* (I 56) dio, nahiz eta *CatOlo*, *CatOlo2* eta *IganPr* lekukoek testuinguru berean *solajatü* duten, ikusi dugunez. Bossueten *soulager* eta *soulagement* euskaratzean ere, Sohütakoak *ürgatzi* eman zuen. “Les morts sont-ils soulagez par les prieres?” *Othoitçec urgazten dutieya hilac?* (II 129). “Pour leur procurer un soulagement général” [Hilen arima hon] *ororen algarreri urgasteco* (II 127). “L’Eglise, comme la mere commune, prend soin, de leur soulagement” *Eliçac ... hartcen du arrancura, hen urgazteco* (II 128). Bestalde, esan beharra dago Belapeirek *konsolatü* mailegua erabili zuela, hiru aldiz. Honako bi esaldi hauetan *solajatü* ipin liteke: [Obra miserikordiazkoak, arimakoak] *4. penatien consolaticia* (I 50), [Aita-amak] *corpitcez eri, edo beharetan badira, ahalaz heltü behar çayé, eta ariman bere penez consolatu* (I 93).⁹⁴

*Süjet*⁹⁵

1. *izond.* (pred.). [Zerbaiti, bereziki gauza txar bati] lotua. CatOlo 59 [Bekhatü orijinalak] *gaizkiari ekharriac, mundu hontaco miserier eta herioari orano sujet errendatcen gutu*. OthoiCant 77 *Jaunaz goçatceco dian esparançac, / ceren eguiten ai sujet bekatitari?* CatOlo2 27 [Jinkoa] *ezpeyta sujet deusetan ere khanbiatcera*, 59. 2. iz. Arrazoia, zioa. OthoiCant 55 *Ene gastigatceco / sobera sujet duçuna*, 71. Mercy 28 *Bada sujet es-*

⁹³ Gèze *solajatü*. *Edipa* (aditzaren bi agerraldi).

⁹⁴ Hirugarren adibidea bestelakoa da: *Christieç nola consolatu behar dié hilcian? Ugurukiz, egun batez arrapizturen direla* (II 128) «Quelle est la consolation...?».

⁹⁵ *Edipa* (zortzi agerraldi).

parança ukheiteco, 38 *bilkhuretarić mensten direnez sujet gabe*. 3. iz. Gaia. OthoiCant 91 *Ber sujetian gagnen* [izenb.]. Mercy 29 *guidariac eraguinen du iracourtebat, pieta-tezco ... sujet batetan gagnen*. ■ CatOlo 48 *Indulgentien iravaztera contricione ossobateki, eta sujet haren manhatu diren obra honac eguiten dutugula behar guira adelatu*. CatOlo2 54 [Esaldi bera, baina aldaketa txiki batzuekin: *irabazteco ... eta sujet hari*].⁹⁶ 4. iz. Mendekoa. OthoiCant 77 *sujetac eta erreguiać*.

• Bigarren adierari dagokio hau: “Quel est le sujet de la procession de ce jour? C’est une dévotion des Rois de France commencée par Louis XIII” *Cergatic da besta hortaco Processionia?* ... (II 108).

Süstengatü, süstengü⁹⁷

Süstengatü. 1. du ad. [Norbaiti edo zerbaiti] eutsi, [haren] alde egin. OthoiCant 29 *emadaçu ... amourio azcar eta ferme den bat çoignec sustenga nečan pena orotan*, 99 *Ainguru Beguiraçalia ... ene sustengateco armac / eskian bethi çaudena*. Maister 72 *eçtela ihour açken judicioço egunian besteren, eç gachotciaç, eç sustengatciaç baliaturen* (cf. Ip *ihourc ezpeitu ukhenen ... defendaçaleric*). IganPr 5 *ben guehiengouaren pian ... bicioua den gaçtigatu, berthutia ounhexi eta sustengatu*. Mercy 13, 16. ■ da ad. OthoiCant 31 *ene espiritia, eta ene bihotça çutan paussa eta sustenga ditiala bortizki*. ■ [Gorputza] mantendu. Maister 44 *khörpitçaren sustengateco mengoua cien haçcurriaren hartcia* (Ip *sustengateco*).

2. du ad. [Mina, etab.] jasan, eraman. OthoiCant 78 *Ab! noula sustenga Jaunaren colera / çoignec hire contre beitu bethi iragnen?*, Maister 39 *Isseia-cite besteren menxduren, eta cer nahi beita flakeciaren sustengatcera* (cf. Ip *egartera*), 45 *pacentciareki hatatu dian hegna* [oinaze, neke kantitatea] *sustengatcen abal diana* (cf. Ip *hartu uztarria ekharten diana*), 60 *ouste dit gogo hounec triballia, eta doloria sustenga cintirouala* (cf. Ip *egar cintzakiala*), 76 *Ecín badiroçu hagn min tchipiric sustenga, noula soferituren abal dutuçu thormentu eternalac* (cf. Ip *igourtzi*). ■ Buru egin, eutsi. Maister 30 *tentacioniac ecin sustengatu abal ukhen dutienac, erori ičan dira* (cf. Ip *ecin igourtci dutienac*), 33 [tentazioniare] *sustengateco indarrac* (cf. Ip *garhaitceco*).

Süstengü. Euskarria; laguntza. OthoiCant 67, 93 *Flaco da goure aragua ... Çu cira haren sustengua*. CatOlo2 v. Maister iv *librugnou haur çoure ... sustenguiaren pian eçarri ičan duçu*, 58 *Etcitiala triste, guiçonon sustenguiaren ukhen gabeç* (cf. Ip *guiçonon bermia*). IganPr 13. ■ *-(r)en süstengütan*: *-(r)en* alde, *-(r)i* eusteko. OthoiCant 24 *eman niroçu bicia eguia horren sustengutan*.

• Belapeirek *egari* darabil. Hein handi batean, aditz horren adierek bat egiten dute *süstengatü* aditzaren adierekin. *Egari*-ren lehen esanahia ‘jasan, jasota eutsi, [pisu bati] eutsi’ da. Horren eraskugarri, [Erretoraren hitzak,] *gouré arimen hachia egari behar dianarenac* (II 11) “qui est chargé de nos ames”, *oroc catechima emeki eta devotki eracaxiren die, populiaren flakecia egarten diela* (I 20), *badakit cina eguin behar dela ecin besteç ... eguiaren egarteco* (I 89). Bigarren esanahia ‘jasan, nozitu’ da: *gaizkien emeki egartia* (I 50), *Jesus Jaunac .. lan handiac egari dutialacoz* (II 46) “des grands travaux qu’il y a soufferts”, etab. Bossueten *sousenir* euskaratzeko, *goraki egari* hautatu zuen: “En s’exposant à la mort, & à tous les supplices, pour sousenir qu’ils avoient veü, qu’ils avoient ouï & touché Jesus-Christ ressuscité” ... *goraki egarteco Jesus-Christ arrapizturic ikhoussi, ençun, eta honki ciela* (II 77); cf. OthoiCant 24 (s.v. *süstengü*).

⁹⁶ Ez dut garbi ikusten esaldian zein den *sujet*-en esanahia: ‘gaia’, ‘arrazoia’... Cf. fr. *à ce sujet*.

⁹⁷ Gèze eta Lrq ‘soutenir’, ‘soutien’. *Edipa: süstengatü* (sei agerraldi).

*Triballü (traballü), triballatü (traballatü), triballa erazi*⁹⁸

*Triballü.*⁹⁹ 1. Lana, zerbait lortzeko egiten den jarduna. CatOlo 65 [Heren maniak] *obligatcen gutu ... khorpitzaren tribailluric ez eguitera*, 76 [Elizaren laurgarren maniak] *manhatcen gutu lan edo tribaillu gucietaric beguira guitian* [bestetan]. OthoiCant 73 *Maitbaçac beraz tribaillia*. CatOlo2 65, 75. Maister 42, 49 *khorpitçaren triballiec eçagutcereki eguin behar die* (cf. Ip *lanac*), 50. Mercy 20 *berayen condutaz, berayen egoitiaz Confrariaco exersiçouetan, pphenatcez, travailluz, askenecoz digne errendatceco*. ■ Ahalegina. Maister 65 *nekeç tribaillu handireki jardixi gunian gaiça*. 2. Egoera gogor baten ondoriozko oinazea eta tristura. Maister 60 *ouste dit gogo houneç triballia, eta doloria sustenga cintirouala* (cf. Ip *nekiac eta phenac*), 68 *penitenciaren tribailliac* (cf. Ip *penitentziaczco laneguinec*), 72 *hire triballia baliuous duc, hire nigarra Jincouac houne-taco harturen dic ... eta hire doloriac arima sendoturen* [deik] (cf. Ip *lanac*).

Triballatü. da *ad.* Lana egin. Maister 34 *Besteren iudicatcian, guizonca banoki triballatcen da* (cf. Ip *auherretan occupatcen da*), 34, 41/42 *jakin eçacu ... triballatceco deitu içan cirela, eta eç elhestetan themporaren igaraiteco* (cf. Ip *laneguineco*), 43 *triballatcen ciren* (cf. Ip *lanian ari ciren*), 43, 49, 62. *Traballatü:* CatOlo2 vii *cien exortatcia ... nahi cirayen travaillatu Jesus-Christec berac Evangelioan hain borthizki gomendatcen deicun beçala*.

Triballa erazi: CatOlo 66. CatOlo2 66 *Cer bekhatu eguiten die ayta amec, buruçaqui eta buruçaquisec noiz ere haurrac edo miscandiac igante bestetan tribailla eraciten beytutie...?*

- Belapeirek *lan* eta *langite-* asko ditu. Esate baterako, *indarcas lan borthitcetan bici denac* (I 111) edo *Norc hausten du manu haur? Bestez languiten ari denac* (I 110). Itzulpenean ere aukera horri eusten dio: “Qu’il travailleit avec Saint Joseph” *Josef saintiareki languiten ari cela* (II 35). “On cessoit mesme le travail pour y assister” *Lanac utciric betara* [othoitzetara] *belceco* (II 66). Ik. I 25, II 37, 117. *Travail* hitzaren ‘egoera gogor baten ondoriozko oinazea’ adiera emateko ere *lan* hautatu zuen Sohütako erretoarek: “Des grands travaux qu’il y a soufferts” [JeSüSek aste saintian] *lan handiac egari dutialacoz* (II 46).

*Trüfatü*¹⁰⁰

CatOlo 65 *gincouaz truffatcia da hari cerbayten hitz emaytia ez etchekitecoz*. OthoiCant 44 *offensatcen iana / proximo inocenta, / harez truffatcen inçana / mesdisent insolenta*. CatOlo2 64. Mercy 39 *eta çoin ere beytirate aski guti khiristy haren* [prioriaren] *truffatceco edo nousatceco...*

- Belapeirek *erri* egin idatzi zuen birritan: *belharico iartiaz norbaitec erri eguin baliçaçu* (I 125), *harez erri hanitz eguin* (II 47) “se moquant de luy”.

*(T)xerk(h)atü*¹⁰¹

Bilatu. OthoiCant 15, 15, 31, 38, 48 *Ardi herratu howra / çoing ardura cherkhatu beituçu*, 89. Maister xvi, 3 *Banitatebat da arren aberastarçun galdu behar dienen*

⁹⁸ *CatOlo, OthoiCant, CatOlo2* eta Mercy lekukoek <-ill-> dute, eta hori sabaiko albokoaren grafia da, ziurrenik. Maisterrek <-ll-> darabil.

⁹⁹ *Traballü* Mercyk du (20).

¹⁰⁰ Gèze ‘se moquer’, Lrq ‘railler’. *Edipa* (lau agerraldi). Bestalde, Maisterren idatzian [Ez] *trufaric eguin* (205) agertzen da.

¹⁰¹ Gèze eta Lrq *xerkhatü* (‘chercher’). *Edipa* (14 agerraldi; guztietan *ch-*). Nire corpuseko testuetan hainbeste aldaera daudenez, denak batera emango ditut, eta ohar honetan adieraziko dut banaketa. *Cherkha-*: OthoiCant 15, 15, 31, 48. *Cherca-*: OthoiCant 38, 89, Ress eta Mercy (bion agerraldi guztiak). *Tcherkha-*: Mst xvi, 3, 17, 23, 24. *Tcherca-*: Maisterren beste adibideak.

tcherkhatcia (Ip *tcherkhatcia*), 10, 14, 17, 23 *alkharren consolacionia tcherkhatcen beitu* (Ip *tcherkhatcen*), 24, 28, 28, 30 *tentacioner ibessi eguitia tchercatcen die* (Ip *tchercatcen*), 35, 41, 48, 51, 53, 59. Ress 12, 30. Mercy 32 [Konfraria] *contentaturen da* [khander] *emaytez erran den Confrariaco officierer solamente, beste confrayac obligatu dirate chercatcera edo procuratcera berayen khostuz*. ■ [Zerbait] lortzeko ahalegina egin. Ress 34 [Prioreak] *chercatcez, harez den beçain bat, manu eta regliac beguiratiac içan ditan*. ■ Ress 42 *boroga deçagun bethiere guibaurtan arra-erostiaren frutia çoin chercatu baiteyçu*. ■ Maister 37 *Eguiaçco caritate ossoua dianac deusetan ere eçtu bere buria tchercatcen* (Ip *eztu bere buria tchercatcen*).

• Bossueten *chercher* itzultzeko, *bilha ibili* eta *ediren* eman zituen: “A observer exactement la Loy de Dieu, & à ne point chercher des raisons pour nous en exempter” *Gincoaren leguari onsa jarraikitia, eta honi itçourtceco ez ibil arraçou bilha* (II 106). / “Pourquoy va-t-on d’Eglise en Eglise? Pour chercher partout des intercesseurs” ... *Orotan arteçari saintiac ediren nahiz* (II 61). Lehen aukera hori, *bilha*, ez da ia azaltzen zubererazko literaturan (*OEH*): egungo adibideren bat, besterik ez omen dago; hiztegi horretako aipak begiratuta, Constantinen *bila* (1926) ediren dut. Neuk ere ez dut honako autore eta idazki hauetan aurkitu: *CatOlo*, *OthoiCant*, *CatOlo2*, *IganPr*, *Resegue* eta *Mercy*. Zuberotarrek, noski, *txerkhatü* erabili dute usu, Gèzek eta Larrasquetek bildutako hitza. Belapeirek *txerka* utzi eta *bilha* hautatu zuen: baina zubereratik ala alboko euskalkietatik hartu zuen? Bestalde, katixima honetan ez da *bilhatü* azaltzen eta, adibide modernoren bat kenduta, zubererazko literaturan ez dago aditz horren agerraldirik, *OEH*-ren arabera. Aipatzekoa da Belapeireren bigarren aukera ere: *ediren nahiz* ipini du, (*t*)*xerkhatzeko* idatzi ordez.

*Ünione, ünitü*¹⁰²

Ünione: *CatOlo* 109 [Ezkonzeko sakramentia] *persona ezcontier emayten du gracia ... unionez bicitceco*, 109. *OthoiCant* 27 *ene bihotçac desiratcendiçu borthizki ene çouri juntatcera, eta amourecatic eztaadin bara nitan empatchuric batere unione saintu horrentaco...* *CatOlo2* 107, 107. *Mercy* 19 [Konfrarian] *arra-berritceco, azken dembotan fidelen hartian edireyten cen unione eta caritatiaren*.

Ünitü: *OthoiCant* 30 [Ene arima] *çoureki juntatceco edo unitceco desir borthizat*, 58 [sakramentü saintia] *hartcen dianac* [sic] *saintuki / unitcen da hareki*, 82 *Eniz nabi egon mundu hountan, / Hari* [JeSüSi] *bethi gogoz unituric baici*, 86. *Mercy* 4 *çoure khorpitz saintia eta oliadura saintia errecevituric, sacramentu saintu hayen verthutez içan nadin çourequi unituric*.

• Belapeirek *algarganatü* eta *algarganatze* darabiltza. Bossueten *s’unir* itzultzeko, *bat egin* ezarri du; *sont unis*, berriz, *bat dira* euskaratu du. Ik. 1.2.1 *jüntatü*, *junto*, *juntotarziün*, han baitago iruzkina.

1.3. Dardarkariz hasten diren hitzak

Hitz hasieran dardarkaria duten maileguak bildu ditut zubererazko liburu zaharretan;¹⁰³ dauzkadan forma zerrendei esker lan erraza izan da. Jasotako formak

¹⁰² Gèze *ünione* ‘union’.

¹⁰³ *CatOlo2* dotrinaren eta Maisterren *Imitacioniaren* forma zerrendarik ez daukat, eta atal honetan ez dut bi testu horietara joko.

emango ditut eta, jarraian, Belapeireren lexikoarekin alderatuko. Kontuan izan behar dugu *r-* duten hitz batzuk agertu direla jada aurreko atalean (1.2).

Belapeire: *religionezco* (I 120), *religionian* (I 123).

Pronus: *romanoaren* (17). Cf. Bp *Errumeco*.

CatOlo: *redemptioniaren* (80), *realki* (18), *restitucionala* (72), *restituitu* (73),¹⁰⁴ *rosarioa* (54), *religione* (20, 38, 100), *resolucione* (40, 58, 84, 86, 87, 89, 95, 106), *-tione* (3, 89, 92), *respectu* (62, 63, 65, 68, 78, 98, 99, 100, 102, 109), *respectura* (63), *reparatu* (74, 82), *reprotchu* (73, 91), *rebel* (68), *reglatu* (7), *resignatcen* (108). Cf. Bp *arreste*, birritan Bossueten *redemption* hitzaren euskal ordaina dena (II 46, 105); *zinez; bühürtü, ützüli; arroSario, kondera; relijione; ik.* 1.2.2. *reSolüzione* eta *respektü*.

OthoiCant: *realki* (24, 57), *recompensa* (73), *reçucitatceco* (9), *recebitu* (45, 58, 100), *repostu* (107), *resolucione* (49), *resoliticen* (60),¹⁰⁵ *regnatu* (33, 36, 51, 55), *ressignoletac* 'urretxindorra' (61). Cf. Bp *zinez; sari; arrapiztütü, piztütü; errezebitütü* (ik. 1.2.1. *komüniatütü*); ik. 1.2.2. *arrapostütü* eta *reSolüzione*.

IganPr: *romanouaren* (4). Cf. Bp *Errumeco*.

Ressegue: *recompensu* (51), *rozario* (22), *regla* (22, 25, 26, 30, 31), *regliac* (34, 35), *religionezco* (22), *respectu* (21), *reglamentu* (12), *regnatcen* (42, 52), *registre* (23). Cf. Bp *sari; arroSario, kondera; erreгла; relijione; ik.* 1.2.2. *respektü*.

Mercy: *remarkaturen* (38),¹⁰⁶ *Roman* (9), *refusatcen* (13), *representaçalia* (36),¹⁰⁷ *remetitu* (27, 36),¹⁰⁸ *religione* (16, 18), *recebitu* (6, 6, 20, 20, 25, 25, 30, 39, 42), *re- cebi-eraci* (27, 38, 43), *regla* (5, 19), *reglatan* (10), *resolucione* (4, 31), *-tione* (32), *respectu* (13, 14, 15, 15, 22, 25, 28, 30, 32, 37), *respectatu* (13, 28), *reglamentu* (15, 16, 43), *reglatceç* (42), *racontrian* (28),¹⁰⁹ *registre* (20, 37, 39, 39), *rejouitcera* (4),¹¹⁰ *reparacione* (41), *-tione* (11),¹¹¹ *representatcen* (10, 28),¹¹² *retiratuco* (23, 30),¹¹³ *revocatcen* (23). Cf. Bp *gogoa eman; Errume; ükhatütü; lekhüko; eman; relijione; errezebitütü; erreгла; ik.* 1.2.2. *reSolüzione* eta *respektü*.

1.4. *-zione* atzizkiko maileguak

Catechima laburran eta corpuseko sei testutan (aurreko ataleko berberetan) *-zione* atzizkiko maileguak bildu ditut. Ez daude hemen agerraldi guztiak, baina hitz guztiak ekartzea izan da helburua. Liburu hauetako maileguen kopuruak alderatzean, gogoan izan behar da *Catechima laburra* besteak baino askoz luzeagoa dela

¹⁰⁴ CatOlo 72/73 *Çoignec ere gaiça evatsian, edo proximoari damu equinian ppharte beytie, hourac ere obligatu dira restitucionala. Aski deya confesatcia besteren hona hartu edo eduki dugula? Ez: eci ahalic sarriena behardugu buhurtu eta restituitu hon houra.*

¹⁰⁵ OthoiCant 60 *Bihotz oroz resoliticen diçut / Çoure bethi borthizki maithatcera.*

¹⁰⁶ Mercy 38 [Konfrariako prioriak] *remarkaturen edo gogoua emanen du eya ardura bilkhuretariç mensten direnez sujet gabe.*

¹⁰⁷ Mercy 36 *horren* [jaun erretoaren] *absencian, haren representaçalia.*

¹⁰⁸ Mercy 27 *bakhoiçac behar beytutuke remetitu* [bi sos] *setemereco eta urrietaco hilabetetan tresorie-rari, 36 badate orano sacristainsa bat, linge sacristaignac remetituco deronaz soeing ukheitecco.*

¹⁰⁹ Mercy 28 [Salutatütüko düie] *haren imajinen racontrian.*

¹¹⁰ Mercy 4 *gin nadin çouregana plazer hartçera, rejouitcera.*

¹¹¹ 'Konponketa' da adiera: *bala noula beste lan eta reparacione chipi behar liratekianen eguiteco* (41), [Eskiulako] *Èliçan ediren çuntian* ['zenituen'] *necessitate edo reparacione batçutan gaignen* (11).

¹¹² Mercy 28 *badukuye bere khambaretan imajina representatcen dianbat* [Andere Dona Mariaren imajina].

¹¹³ Mercy 23 *lekhü segurra, noura retiratuco beyniz, 30 retiratuco dira ... khanta ondouan.*

(272 orrialde euskaraz). Bigarren luzeena *CatOlo* dugu, euskarazko 109 orrialde dauzkana. Ez dut hemen azterketarik egingo, baina azkar asko ikusten da Maytiék, Mercyk eta *OrthoCant* liburuxkaren egileak Belapeirek baino sarriago jo zutela sail honetako eleetara. Honako hauek jorratu ditut jada: 1.2.1. *obligazione, orazione*; 1.2.2. *aprobazione, deklarazione, deSesperazione, dispoSizione, konsiderazione, perfekzione, püblikazione, (er)reSolüzione*.

Belapeire: *adoracione* (I 128, II 24, 27, 51), *Anonciacioniaren* (II 96), *Atricionia* (I 67, 67), *benediccionne* (I 68, 124, 126, etab.), *benediccionne* (I 112), *Visitacioniaren* (II 100), *devocione* (I 50, 73, 97, 121, etab.), *devotionia* (I 72), *exortacioniari* (I 25), *Incarnacionia* (I 31, 44, 131, 132), *Intencionne* (I 60, 60), *Confirmacionia* (I 59, 63, 63, etab.), *Consecracionne* (I 70),¹¹⁴ *Contricionne* (I 66, 66, etab.), *Concepcioniaz* (II 91), *-tione* (II 91, 91, etab.), *Creacioniaz* (I 28), *leccioniaren* (I 24), *Presentacionian* (II 109), *Purificacionia* (II 102, 103, etab.), *sagaracione* (II 131, 131),¹¹⁵ *Salutacionia* (I 148), *satisfacionia* (I 66, 68), *supersticionne* (I 123, II 115, 115), *tentacionne* (I 41, 45, 53, 78).

• Beraz, Belapeirek ere multzo honetako mailegu askotxo darabil. Horietako hainbat, egia esan, ia ezinbestean; izan ere, eliz hizkerako terminoak ziren, eta euskarazko beste ordainik ez zegoen garai hartan: *atrizionne, benedikzionne, debozionne, konfirmacionne* (xx. mendera arte izen hori eta horren aldaerak eman zaizkio sakramentuari), *konsekracionne, kontricionne, satisfacionne* (alegia, egileak berak dioen legez, *Gincoari eta goure lagunere çor deritcegunen pacatcia*), *supersticionne, tentacionne*. Adibideetan ikusten denez, hauetako batzuk letra larriz idatzi zituen, garrantzitsuak irudizten zitzaizkiolako edo; *Intencionne* hitzari berari ere, esaterako, larria eman zion.¹¹⁶

Batzuetan euskal ordain jatorragea bilatzen saiatu zen idazle zuberotarra. *Ginco semiaren Incarnacionia, diot araguistatcia* (I 44) idatzi zuen, konparazio baterako. *(H)aragiztatu* eta *(h)aragiztatze* oso gutxitan azaltzen dira euskal literaturan eta, OEH-n, Belapeirerenak dira lehen erabiltzeak. Hark baino lehenago, Oihenartek *aragitu* du olerki batean, baina hitz horren bigarren agerraldia hurrengo mendearen amaierakoa da: Ubillosen dotrinakoa. Bestalde, Sohütakoak lehen atalean *kreazionia* hautatu zuen behin, baina bigarrean Bossueten “Le premier jour de la création” honela itzuli zuen: *Mundiaren eguitiaren lehen eguna* (II 9). Halaber, *Ainguriaren Salutacionia* dago lehen atalean, baina “à la salutation de l’Ange” esapidearen ordain *Ainguriaren berri honen ençutian* dugu (II 96). Baina, bestalde, *adoracionne* eta *adoratü* aukeratu zituen beti, nahiz eta aurretik Leizarragak, Ziburuko Etxeberrik, Oihenartek edo Tartasek inoiz *gurtu* (*khurtu*) erabili.

Ama Birjinaren festen izenak dira sail honetako zenbait: *Anonciacioniaren* (Boss *Annonciation*), *Visitacioniaren* (Boss *Visitation*), *Presentacionian* (Boss *Présenta-*

¹¹⁴ Cf. Boss «Au moment qu’on pose son Corps adorable par la consécration sur l’Autel» *Apeçac harren corpitz adoragarria hitz sacramentalez altharen gagnen eçarten dianian* (II 18).

¹¹⁵ Bi agerraldietan *Eliçaren sagaracionia* dago (Boss «la Dédicace de l’Eglise»): ‘eliza bat sakratu bihurtzea’.

¹¹⁶ Apaiza ezin etor daitekeenean, nornahik bataia dezake, eta hiru gauza hauek behar dira ongi egiteko: *Houra, hitçac, eta Intencionia. Certan dago Intencionne hori? Eliçac eguiten dian beçalaco Christi baten eguin nabian* (I 60). Cf. Boss «Quelle est donc l’intention de l’Eglise...?» *Eliçac beraz cer gogo du...?* (II 88). «Quelle est donc l’intention de l’Eglise...?» *Eliçac beraz certaco...?* (II 126).

tion),¹¹⁷ *Conceptione* (Boss *Conception*); *André dana Mariaren Purificacionia* (berez *Khanderaillü* da festa; Boss *Purification*).¹¹⁸ Festa izena ez denean askeago dabil Belapeire: “annoncer” *berria ekharri* (I 122) eta *orotan erraite-* (II 72); “la visite” *ikhous-ten içana* (II 100); ik. 1.2.2. *biSita*. Azkenik, bestelako bi mailegu ditu: *exortacioniari* (Boss *exhortation*) eta *leccioniaren*.

Pronus: *deuocioné* (21), *perfectioné* (11), *satisfactionetan* (30), *tentacionetan* (21).

CatOlo: *absolucionia* (89, 90), *-tione* (92), *adopcionez* (27), *adoracionezco* (62, 102, 104), *actione* (104), *accione* (69), *accusacionia* (90), *Anonciacionia* (16), *attencione* (92, 99), *benediccionne* (84), *-ctione* (7, 92), *damnacione* (95), *devocione* (32, 37, 54, 77, etab.), *-tione* (27, 30, 54, 54), *dissimulacionez* (36), *disposicione* (83, 108, 109, 109, etab.), *explicatione* (13), *-cionia* (53), *hantacioneric* (40),¹¹⁹ *invocacioniaz* (80), *Incarnacioniaz* (15), *-tioniare* (5), *inspiracione* (58), *-tionez* (22), *institucioniaz* (98), *instruccione* (80), *intencione* (109), *azken Judicioneco* (35), *condicioniac* (90), *confirmacione* (17, 82, 83), *-tioniac* (18), *consecracione* (97, 97), *contricionne* (86, 89, 92, 92, etab.), *correccionia* (68), *Creacioniaz* (24), *lectione* (27, 49, 75, 85, etab.), *letcione* (21, 26, 30, etab.), *oracione* (2, 5, 7, 8, 39, etab.), *-tione* (5, 109), *perfectione* (24, 25), *protectione* (100), *Redemptioniare* (80, 80), *resolucionne* (40, 58, 84, etab.), *-tione* (3, 89, 92), *restitucioniala* (72, 72), *salvacionezco* (83), *salutacioniaz* (50, 53), *sanctificacioniagatic* (79), *-tione* (18), *satisfactione* (46, 93, 94), *supersticionia* (63), *tentacione* (9, 22, 49, etab.), *-tione* (18, 107).

OthoiCant: *adoracione* (11, 25, 36, etab.), *affectione* (29, 32, 35, etab.), *aff[li]tione* (29), *actioniac* (77), *attencionia* (34), *Attricionezco* (21), *benediccionne* (59, 59), *devocione* (16, 35), *discrecionereki* (31), *disposicionereki* (25), *erresolucionne* (8, 13, 13, etab.), *imitacioniare* (84), *instruccionne* (57), *generatione* (10), *conversacionia* (31, 35), *confirmacionia* (9, 9), *Consecracionezco* (7), *consideracioniaz* (61), *consolacione* (27, 33), *Contricionne* (19, 22, 27), *-tionezco* (16), *mortificacioniaz* (35), *obligacioniac* (24), *oratione* (18), *-cione* (33), *perfectione* (28, 95), *protectione* (16, 21), *punicione* (57), *satisfactione* (8, 18, 33), *tentacione* (9, 29).

IganPr: *absolucionia* (12, 16), *exortacione* (13), *-cionia* (16), *consolacioniagatic* (14), *oracione* (6, 7, 10, etab.), *salutacionia* (7, 14), *satisfactionetan* (17), *tentacioniala* (6).

Ressegue: *Annunciacione* (13, 18), *Annunciacione* (11), *Annunciacione* (21), *benediccionne* (11, 13, 13, 14), *devocione* (12, 12, 15, 17, etab.), *edificacione* (29), *Expedicionne* (15), *conditione* (13), *Conceptione* (11, 13, 17, 18, etab.), *oracione* (8, 11, 13), *Purificacione* (11, 13, 21), *subordinacione* (39).

Mercy: *adoracione* (13, 14, 15, 22), *affectioneric* (22), *actione* (22), *Anunciacione* (9), *Annunciacioneco* (15), *aprobacioniareki* (7), *Assumptione* (9, 12, etab.), *attencione* (26, 33), *benediccionne* (15, 16, 16, 17, 21, 30, etab.), *Deliberacione* (40, 43), *devocione* (22, 26, 27, etab.), *-tione* (11, 13, 15), *disposicionian* (23), *exortacionebat* (30), *inclinacione* (26), *conditione* (16, 16, 19), *-cionereki* (6), *Consecracionezco* (21, 26, 28), *conservationiagatic* (12), *consideracione* (4, 38), *consolacione* (14), *conceptione* (9, 15, 21,

¹¹⁷ Kapituluaren izenburuan, «De la Présentation de la Sainte Vierge» Belapeirek *André Dana Mariaren Presentatciaz* itzuli zuen (II 109). Festaren izena ez denean: Boss «Présentation de Jesus-Christ» *Jesus-Christen oberescatcia* (II 102). «Dans cette présentation» *Oherescu hortan* (II 104).

¹¹⁸ Ikasgai edo kapituluaren izenburuan, «Pour la Purification» Belapeirek *Khanderailluco* euskaratu zuen. Batzuetan *Purificacione* (II 102, 102, 103, 104) da Bossueten *Purification* hitzaren ordaina. Ez beti: «Que signifioit cette Purification?» *Chabatce harc cer cegnaratcen cian?* (II 103).

¹¹⁹ Cf. *hantatü* '[norbaitekin] maizko harremanak izan'. Badiirudi berez *hantatü* dela mailegua (cf. fr. *hanter*) eta euskarak sortu duela eratorria.

etab.), *lectionen* (23), *occupationec* (30), *oracionnia* (16, 16, 17, 17, etab.), *publicatio-nia* (9), *reparatione* (11), *-cione* (41), *resolucione* (4, 31), *-tione* (32), *sanctificationiagati-cione* (11), *satisfactioe* (37), *subordinationia* (41), *tentacione* (3, 31).

2. Belapeireren jokabidea Materreren testua zubereratzean

Belapeirek, katiximaren lehen zatia ondu zuenean, Materreren *Dotrina Christia-natik* zatitxo batzuk hartu zituen. *Catechima laburrako* zortzi orrialdetan sartu zituen eskuliburu hartako esaldiak (ik. Agirre 1998b: 354). Lapurterazko testua zubereraz ezartzean, Sohütako erretoreak euskara —nolabait esan— jator eta txukunarekiko kezka erakutsi zuen; izan ere, latinetiko eta erromantzetiko mailegu batzuk kendu eta euskal hitz zaharragoak paratu zituen. Euskara ederrean idatzi gogo zuen, ez edonola, eta beharrik ez zegoenean ez zuen maileguetara jo nahi. Dena den, kendutako mailegu horiek zenbaterainoko indarra zuten eta errotuta zeuden jakitea komeni zaigu. Beraz, on da zubereraren beste lekukoei so egitea, hitz horiek ekialdeko euskalkian usatu izan diren jakiteko eta, hala, Belapeireren egokitze lana hobeto ulertu ahal izateko. Lehenik, gorago (1.2 atalean) aztertutako hitzak aipatuko ditut; hau da, zubererazko liburuetan maiz edo, gutxienez, sarri samar azaltzen direnak. Hona, bada, Ma-terrek erabili eta Belapeirek gaitzetsitako berbak:

Orazino, kontentez. Mat [Elizaren] *cirimoniez, oracinoez, eta erremedioez ez conten-tez*, Bp *Ceremonia eta erremedioac aski hon ediren gabez* (I 86). Beraz, *orazino* ezabatu egin zuen; ik. *orazione* (1.2.1). Bigarren maileguari dagokionez, honela definitu du *OEH*-k *kontentez* esapidea, *kontent* sarrerako azpisarreran: “(Sin vb. expreso, en contextos negativos). (No) contento (con)”. Zubereraz, adiera hori emateko, esapide horren familia bereko bi aditz dituzte: *kontent izan* eta *kontentatü* (1.2.2).

Desesperatu: Mat *Iaincoaren misericordiaz etsitcea eta desesperatcea*, Bp *Gincoaren misericordiaz exitia* (I 57). Ik. *deSesperatü* (1.2.2). *Faboratu*: Mat [Imajina hek ezutela] *indarric gure faboratceco*, Bp [eztiela] *indarric, gouri honki eguïtce* (I 84). Ik. *faboritü* (1.2.2).

Deklaratu, libertate: Mat *fedea eta leguea bere ançu, bere borondatera eta libertatera behar ezten beçala declaratcen baitituzte*, Bp *fediarene eta leguiarene bere ançu, eta nahi dien beçala utçulciacz* (I 86). Ik. *deklaratü* (1.2.2). Beste maileguaz den bezainbatean, Maytiek (*CatOlo* 60) eta Maisterrek usatu zuten, bai, *libertate*.¹²⁰

Pensatu, deliberatu: Mat *Gogoan deliberaturic, eta aïtcinetic pensaturic eguiten den heriotcea*, Bp *aïtcinetic gogoaturic eguiten den heriotcia* (I 57). Ik. *phensatü* (1.2.2). Goazen *deliberatu* aztertzeraz.¹²¹ Antza denez, aditz hori ez da ageri zubererazko idazkiri zaharretan,¹²² lortu ditudan lehen agerraldiak *Edipa* (976) eta *Xarlemaña* (130) pastoraletakoak baitira. Etxahunen olerkien liburuan badago (146) eta lexikografoek bildu zuten: Gèze ‘délibérer’ eta Lrq ‘résoudre, décider’. Gainera, Mercyren liburuxkan *deliberazione* dugu (40, 43).

¹²⁰ *Edipan* badago (5 agerraldi). *OEH, libertate* ‘1 libetad’: Maister 202, 230, Etch 244, Ip *Hil* 5. ‘2 libetad, confianza, familiaridad’: *Xarlem* 79, 222, 1547. *LIBERTATIAN*: Maister 170, *Xarlem* 1387, Etch 144 (*libertatin*). *LIBERTATIA HARTU*: *Xarlem* 383, 1424.

¹²¹ Berez, *libertate* eta *deliberatu* bigarren sailean ezarri beharrekoak ziren, ez direlako 1.2 atalean jo-rratu.

¹²² *OEH*-n ez dago Maisterren adibiderik.

Belapeirek Materereren testua bereganatzean baztertutako beste maileguak jorratuko ditut, bigarrenik. Azterlan honetan, orain arte hitz horien berri eman ez dudanez, zubererazko egileek erabili zituzten jakiten ahaleginduko naiz. Horietako batzuk, hala nola, *materia*, *errezebitü* eta *zerbütxari*, Belapeireren liburuan bertan agertzen dira eta, hortaz, ez ziren haren hizkeran erabat arrotzak izango.

Materia: Mat [Egiten zituzten iduri batzuk] *harriz, eta bertce añhitz materiaz*, Bp *harriz eta hanitz besté gaiçaz* (I 83). Belapeirek bitan usatu du mailegu hau: I 64 *Cer da Confirmacioniaren materia? Crisma saintia*, II 51 *Ezia beraz Curutchiaren materia adoraten?* (Boss la Croix materielle).¹²³

Errezibitu: Mat [Arnegatzen baitute] *fedeaz, legueaz, errecibitu duten bathayoaz*, Bp [arnegatzen baitie] *batheyu saintian hartu dien fedia eta Jesus-Christen leguia* (I 87). Esan bezala, Belapeirek berak badarabil *errezebitü*; gehienetan 'jau-nartu' adierarekin, baina birritan 'jaso' esanahiarekin (ik. BH). Maiz azaltzen da antzinako testuetan. Maytiak, esate baterako, 34 aldiz erabili zuen, zenbatzean okertu ez banaiz; aditz honek 'jaso, hartu' adiera du hainbat agerralditan: ik. CatOlo 11 *esker deriçut çoure hontarçun divinoaren pphartez errecebitu dutudan honki guciez*, 84 *confirmacioniaren errecevitceco*, 85, 85... Hona adibide gutxi batzuk, multzo handi baten erakusgarri: OthoiCant 4 *Sacramentu Saintien onsa errecebitceco*, IganPr 2 *gracien errecebitceco*, Ress 6 *Communione saintia errecebituric*, Mercy 4 *oliadura saintia errecevituric*, 20 *Indulgencia recebitceco edo hartceco*. Gèzek ere badu ('recevoir').

Zerbitzari: Mat *Cerbitçarief eta languiley bere soldataren eta iornalaren goratcea*, Bp *mithil, nescato, eta languiler bere sarien eta bekhularien ukhatcia* (I 57). Adibide nabarmena da, *zerbütxari* oso errotuta dagoelako zubererazko literaturan. Belapeirek, esaterako, hamar aldiz erabili zuen (bestalde, *mithil* bitan, *neskato* lautan eta *mithil neskatok* behin). Beste lekuko hauetan ere ageri da: CatOlo 62, 66, OthoiCant 36, 86, Ress 44, 46, 50, 52, Mercy 21, 22.

Abisatu: Mat *auisatcen gaitu Iaincoac hura bera dela...*, Bp *Gincoac eçagut eraciten dericu, bera dela...* (I 83). Goian ikusi dugu *abis* eta *abiSü* zubererazko idazkietan azaltzen direla (1.2.2). *AbiSatü* aditza ere erabili zuten behin edo behin autore zaharrek: Maister 40, 85, Mercy 21.¹²⁴

Juramentu: Mat *Cin edo iuramentu eguitea*, Bp *Cin eguitia* (I 89). Belapeirek ez zuen, nonbait, gustuko, betiere *zin* aukeratu baitzuen. Beste idazle zuberotar batzuek, aldiz, lasai baliatu zuten *jüramentü* izena: CatOlo 65, Ress 23, 25.¹²⁵ Bestalde, Belapeireren katiximan *jüratü* aditzaren lau agerraldi daude, nahiz eta horietako bi bigarren manua aipatzean eman zituen eta, beraz, ez diren erabat bereak (I 46 eta 89 *Gincoaren icena jura ezteçala*); *zin(a) egin*, berriz, bost aldiz ezarri zuen paperean.

¹²³ Zubereraren lekuko hauetan ez dut ediren: *Pronus*, CatOlo, OthoiCant, IganPr, Ress, Mercy eta *Edipa* (baina *San Julian* pastoralean badago agerraldi bat: 967 *Cuva horietaco olio eta materiaq / oro dutuçü consumitu*). Gèzek jaso zuen. OEH, *materia* '1 materia, tema': *Xarlem* 1490. ■ 'Material [de trabajo]': Etch 306.

¹²⁴ OEH-k dio Gèzek aditza badakarrela, baina haren hiztegiaren izena dator, bai lehen atalean («*abisa*, s. *avis*») bai bigarrenean («*avis*, s. m. *abisa*»); egia esan, izenaren forma hori bitxi samarra da. OEH, *abisatü*: Ip *Hil* 138. ■ 'Precaverse' (batez ere zubererazko esanahia): Maister 153, 154, 154, *Xarlem* 43, 120, Etch 378.

¹²⁵ OEH, *jüramentü* 'juramento': *Xarlem* 988, Etch 664, *UskLiB* 104. Belapeire bezala, Intxauspe ere *zin* hitzaren aldekoa da, jakina: BulaS 3 *zinaren pean* (ap. OEH), Mt 23,18 *nourbáitec zin eguiten bádu althariaz*.

Tratatu: Mat *Probeen gaizqui tratatcea*, Bp *prauver gaizki eguitia* (I 57). Autore batzuek baliatu dute: CatOlo 70 *caritatereki goure Chyrsti laguna tratatu*, 109, OthoiCant 48 *haing crudelki naica bethi tratatcen?*, Maister 294 *justoki tratatcen naiçu*.¹²⁶

Azkenik, *presumitu* aipatuko dut: Mat *Obra onic gabe salbatuco dela vste içaitea eta presumitcea*, Bp *obra honic gabe salvatu oustia* (I 57). Egia esan, ez dakit mailegu hau zubererazko literaturan inoiz azaldu den; honako lekuko hauetan, behintzat, ez dago: *Pronus*, Bp, *CatOlo*, *OthoiCant*, *IganPr*, *Ress*, *Mercy*, *Edipa*; Gèze, Lrq. Badirudi euskararen oso bazterreko hitza dela, sustrairik gabekoa.¹²⁷

3. Ondorioa

Zuberoako xvii eta xviii. mendeetako idazkien azterketak erakutsi duenez, eliz liburuetan ohikoak diren mailegu asko baztertu zituen Belapeirek eta hitz jatorragoak bilatzen saiatu zen. *DeSir*, *deSiratü*, *errendatü*, *falta*, *obligazione*, *obligatü*, *orazione*, *protsimo* eta *sokhorritü*, esate baterako, ardura agertzen dira testu horietan; baita Iparralde osoan ere, Belapeire baino lehenagoko literaturan (*protsimo* izan ezik, mugaz bestaldean Zuberoako hitza baita). Alabaina Sohütakoak ez zituen ontzat eman: *nahi*, *sü* eta *gogo* darabiltza, ez *deSir*; *eskerrak eman*, *kontü eman* eta *saintü egin*, ez (*eskerrak*, *khontü*, *saintü*) *errendatü*; *bekhatü* eta *ogen*, ez *falta*; *eginbide*, ez *obligazione*; *ogen egin*, ez *ofentsatü*; *othoitz(e)*, ez *orazione*; *khristi lagün*, ez *protsimo*; *ürgatzi*, ez *sokhorritü*. Horrelako adibide anitz dago artikulu osoan. Sohütakoak lexikoan duen joera “garbizalea” oso agerian geratu da haren itzulpena eta jatorrizko testuak (Bossuetena eta Materrena) parez pare ipini ondoan. Belapeirek Materren idatzia egokitu eta, nolabait esan, hobetu egin zuen, hainbat mailegu kenduta. Gogora dezagun, batetik, oso antzera jokatu zuela *Pronusen* egileak *Pregari(o)ak* zubererara irauli zituenean eta, bestetik, Belapeire bera izango dela, ziurrenik, pronohorren idazlea (Agirre 1998a: 37-39).

Batzuetan, testuan mailegua ez ipintzeko, Belapeirek esanahi berria —edo, gutxienez, euskal literaturan berak soilik erabilia— eman dio txukunagoa iruditzen zaion hitzari. Esate baterako, ‘elizbarrutia’ adierazteko, *diozeSa* izen hedatu eta arrunta hartu beharrean, *khristi herri* paratu du. *Fundatü* utzita, *ohatü* idatzi du (esanahi askokoa: ‘ohean etzan’, ‘oheratu’, ‘kokatu’...). Bekatuaren *okaSionia* utzita, *erortoki* (beste idazle batzuentzat, ‘erortzeko tokia’, ‘[zerbait] erori den tokia’, ‘erorkorra’).

Beste askok bezala *kolera* idatzi ordez, *khexüeri* hautatu zuen, ‘haserre bizia’ adierarekin berak bakarrik erabilia, baina hiztunen eguneroko mintzoan ibili zena, harkari hasperendunak erakusten duen legez, eta Gèze eta Larrasquet hiztegi-gileek jasoa (‘colère’). Beste batzuetan, Belapeire ez dabil hain bakarrik, baina aukera lexiko aski bereziak egin ditu, tradizioan oso gutxitan azaltzen direnak, hala nola ‘onura’ adierako *gozo* (aztertu dudana corpuseko *profetitü*-ren “ordezkoa”). *Gozo* ere, jakina, mai-

¹²⁶ Gèzek hiztegitatu zuen (‘traiter’). *Edipan* badaude *gaizki tratatu*-ren saileko adibide batzuk: 217, 353, 447 *etxayac oro / rigourouski trataturen*, 561, 968 *Ediparen odola / trata eçaçu eztyky*. *San Julian* pastorealean ere bai: 326 *hain crudelky mundu hountan / guïçonez tratatia*, 327, 702, 716, 894.

¹²⁷ *San Julian* pastorealean ere ez da ageri. Lan hau editoreari bidaltzear nagoela, *OEH*-ko XIV. liburukian ikusi dut *presumitu* sarreraren ez dagoela zubererazko aipurik eta, oro har, indar oso gutxiko mailegua izan dela.

legua da (gazt. *gozo*, baina fr. *joie*; lat. *gaudium*), baina, frantses batentzat *profitü* bezain gardena ez denez (fr. *profit*), agian hobea iruditu zitzaion euskaraz eta frantsesez aritzen zen idazleari; edo, beharbada, ez zen konturatu mailegua zela. Aipatutako *kolera* (fr. *colère*) / *khexüeri* bikotean eta *püinitü* (fr. *punir*) / *gaztigatü* (fr. *châtier*) aukeran ere, Belapeirek bigarren mailegua hautatu zuen, frantses kutsurik ez duena, hain zuzen.

Belapeireren grafiei buruzko artikuluan azaldu nuenez (Agirre 2001a: 356), haren idazmoldearen eredia frantsesa da ororen gainetik, baina Sohütakoak, aldi hartako beste idazle batzuekin alderatuta, eredu horretatik aldentzeko gogo nabarmena erakusten du. Izan ere, oso gutxitan baliatu zituen, esaterako, frantsesaren grafia etimologikoak (*Joseph, mysterio...*) edo letra bituak (*cc, ff, nn, pp...*) eta gehienetan bokal protetikoa paratu zien hasierako dardarkariei. Orduan esan nuena berresango dut orain: eredu ortografikoari nola edo hala ihes egin nahia ondo lotzen da itsu-itsuan maileguetara jo gabe euskal hitz zaharrak usatu nahiarekin.

Katiximagileak oso behe mailako idazleak izan zirela esan da askotan; lexikoa eta estiloa ez zituztela batere zaindu. Baina Belapeire bestelakoa dugu. Begi bistakoa da Zuberoako bikario jeneralak gogo onez eta maitasunez ondu zuela dotrina liburua. Gainera, borroka handiak izan zituen Charles de Salettes Oloroeko apezpikuarekin, katixima zela medio. Liburuaren lehen zatia erakutsi eta Salettes haserretu egin zitzaion, nonbait. Eta beti ukatu zion inprimatzeko baimena. Halere, Belapeirek bigarren zatia gaineratu, liburu luze samarra eratu eta argitara eman zuen, apezpikuaren onespina izan gabe (Agirre 1998b: 346). Sohütakoak bazekien eskuliburua oso garrantzitsua zela Trentok bultzatutako erreforma Zuberoan gauzatu ahal izateko.

Belapeireren idazkera garbia deskribatzeko saio honetan, bide zehatz batzuk landu ditut, baina gaia agortu gabe betiere. Nahi nuke aurrerago (edizio kritikoa argitalpenean) lan hau osatu. Bestalde, gutariko norbaitek euskal idazleen garbizaletasunaren historiari heltzen dionean, aintzat hartu beharko du, Intxausperen lanaz gain, Belapeireren jarduna, Sohütako erretorea hein batean aitzindari ttipia izan baitzen.

Bibliografia

- Agirre Sarasola, P., 1997, *Athanase Belapeire: Catechima laburra (1696). Autorearen garaia, nortasuna eta idazlanak. Grafiak eta fonologia. Edizio kritikoa eta hiztegia*, UPV/EHUko doktore-tesi argitaragabea, Gasteiz.
- , 1998a, «Pronus singulis diebus Dominicis clarè & distinctè immediatè post Euangelium populo legendus», *ASJU* 32: 1, 1-46.
- , 1998b, «Belapeirez», *ASJU* 32: 2, 313-364.
- , 2001a, «Belapeireren grafiak», *ASJU* 35: 1, 299-361.
- , 2001b, «*Catechima laburra*, zubereraren ezaugarri fonologikoen lekukoa», *ASJU* 35: 2, 653-776.
- Altuna, P., 1987, *Juan de Tartas. Onsa hilceco bidia-ren bi lehen kapituluak hurbil saio gisa*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo.
- Bela, J. = *TAV* 183-187.
- Belapeire, A., 1696, *Catechima laburra eta Jesus-Christ Goure ginco jaunaren eçagutcia, Salvatu içateco [...]*, Jérôme Dupoux, Paue.

- Bilbao Telletxea, G., 1996, «Jean Mekol Garindañekoaren *Edipa* pastoralala (1793)», *ASJU* 30: 1, 239-332.
- Bossuet, J.-B., 1687, *Catéchisme du Diocèse de Meaux. Par le commandement de Monseigneur l'Illustrissime & Révérendissime Jacques Benigne Bossuet Evêque de Meaux [...]*, Sébastien Mabre-Cramoisy, Paris. BN, D 28524. Edizio berekoa da BN, D 28525 (izenburu orrialdea dute desberdina, Pariseko inprimatzaileaz gain honako hau aipatzen baita: «Et à Meaux, chez Veuve de Claude Charles»).
- Catechima Oloroeco diocezaren cerbutchuco ecinago Illustre eta ohoragarry Messire Joseph de Revol hanco apezcupiaren manuz eguina. Eta çuberoa herrico uscaldunen amorecatic uscarala utçulia Messire Jacques de Maytie Oloroeco Calongiaz eta hanco Vicari Generalaz*, Jérôme Dupoux, [Paue], 1706.
- Catechisma Oloroeco diocesaren cerbutchuco Joseph de Revol hanco Apphezcupiaz eguina, emendatia eta berris imprimatia François de Revol Oloroeco Apezcupiaren manuz*, Jean Dupoux, Paue, 1770 (= *CatOlo2*; lehen ed. 1743 ingurukoa da, eta Vinson 44.c.d ed. darabilt).
- Catichima edo Fedia Laburki, Paul-Thérèse-David d'Astros, Bayounaco Jaun Apphezcupiac imprima eraciric; [...]*, Lasserre, Baiona, 1860 (OEH-ko datuak hartu ditut: 1872ko ed.). *Edipa*, ik. Bilbao.
- Egiategi, J., 1983 [1785], *Lehen liburua edo filosofo Huskaldunaren Ekheia*, Tx. Peillen (arg.), Euskaltzaindia, Bilbo.
- Etxahun, ik. Haritschelhar.
- Gèze, L., 1873, *Éléments de grammaire basque, dialecte souletin, suivis d'un vocabulaire basque-français et français-basque*, Impr. de Veuve Lamoignon, Baiona; facs. Hordago, Donostia, 1979.
- Haritschelhar, J., 1970, *L'oeuvre poétique de Pierre Topet-Etchahun (texte-traduction-varian-tes-notes)*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Igantçtaco Pronoua, eta hilen pronoua*, G. Dugué eta J. Desbaratz, Paue, datarik gabea (c. 1757, ik. Vinson 86).
- Inchauspe, E., 1883, *Jesu-Kristen Imitacionia Eguiazco erreligionia*, Andere Lamoignon alharguntsaren muldategian, Baiona (ik. Vinson 578).
- Irigoyen, A. (arg.), 1957, «Cartas de Inchauspe al Príncipe Luis Luciano Bonaparte», *Euskera* 2, 171-260.
- Larrasquet, J., 1939, *Le basque de la Basse-Soule orientale* (Collection Linguistique publiée par la Société de Linguistique de Paris, 46), Klincksieck, Paris.
- Leizarraga, J., 1571, *Iesus Christ Gure Iaunaren Testamentu Berria*, Arroxela; facs. Hordago, Donostia.
- Lhande, P., 1926, *Dictionnaire basque-français*, Gabriel Beauchesne, Paris.
- Maister, M., 1757, *Jesu-Kristen Imitacionia Çuberouaco uscarala, herri beraurtaco apheç bateç, bere Jaun aphezcupiaren baimentouareki utçulia*, Dugué eta Desbaratz, Paue.
- Materre, E., 1623 [1617], *Dotrina Christiana bigarren impressionean debocinozco othoitz eta oracino batçuez berreturic [...]*, Jacques Millanges, Bordele (Oxfordeko alea darabilt).
- eta Duronea apaiza, 1693, *Bouqueta lore divino ena bereciac eta Duronea apeçac T.P.S.V. Aita Materren liburuari emendatuac [...]*, Piores Dussarrat, Baiona.
- Maytie, J., ik. *Catechima Oloroeco...*
- Mercy, A., 1780, *Andere Dona Maria Scapularicouaren Confrariaco, Bulla, Decreta, Statutac, eta Maniac edo Chediac [...]* (frantsesetik itzulia), J. P. Vignancour, Paue.

- Orotariko Euskal Hiztegia*, 1987-2005, Euskaltzaindia, Desclée de Brouwer eta Mensajero, Bilbo.
- Othoitze eta cantica espiritualac Çubero herrico*, Jean Dupoux, Paue, 1734.
- Oihartzabal, B., 1990, *La Pastorale Souletine. Édition critique de «Charlemagne»*, *ASJU*-ren Gehigarriak 15 [= *ASJU* 1988, 22: 3 eta ond.].
- Peillen, Tx., 1983, «Belako zaldunaren Zuberotar hiztegia, XVIII. mendean», *FLV* 15, 125-145.
- Pronus Singulis diebus Dominicis clarè & distinctè immediatè post Euangelium populo legendus*, c. 1676.
- , 2. ed., *Les prières de Prone en basque (dialecte souletin) publiées par M^{sr} Arnauld-François de Maytie évêque d'Oloron, en 1676*, A. d'Abbadie (arg.), Mme Veuve Lamaignère, Baiona, 1874.
- Ressegue, P., 1758, *Sacramentu-Saintiaren aurhidedouaco maniac eta chediac. Esquiulaco parropia eliçan, [...] Oleronco Jaun Apphezcupiaren manu eta baymentieki. Franceseti, Us-carala utçulia, Aurhidedouaren manuz, P. Ressegue bestela Mercy, Aurhidedouaco Prioreaz edo guehienaz*, Isaac Charles Desbaratz, Paue.
- Tartas, J. de, 1666, *Onsa hilceco bidia*, Jacques Rouyer, Orthez; *RIEV*-eko arg. darabilt (1907-1911): *RIEV* 1 eta ond. Ik. P. Altuna.
- , 1672, *Arima penitentaren occupatione devotaq [...]*, Jacques Rouyer, Orthez.
- Vinson, J., 1984 [1891], *Bibliographie de la langue basque (volúmenes I y II). Con unas palabras sobre la presente edición de Luis Michelena* (J. Urquijoren alean oinarritutako arg.), *ASJU*-ren Gehigarriak 9, Donostia.